

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE
DİNİ BAŞA ÇIKMA

Fatma Zehra AKGEMİK

2501140177

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ümit HOROZCU

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FATMA ZEHRA AKGEMİK Numarası : 2501140177
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : DOÇ. DR. ÜMİT HOROZCU
Tez Savunma Tarihi : 04.07.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "ZİHİNSEL ENDELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ AYTEN		Kabul
2- PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA		KABUL
3- DOÇ. DR. ÜMİT HOROZCU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. GÜLÜŞAN GÖCEN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SEVDE DÜZGÜNER		

ÖZ

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNDE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Fatma Zehra AKGEMİK

Nitel bir yöntem kullanılarak yapılan bu çalışmanın amacı, zihinsel engelli çocuğa sahip olma durumunu anlamlandırma ve bununla başa çıkmada ebeveynlerin hayatında dinin yerinin ve işlevinin olup olmadığını anlamak ve buna yönelik etkinliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda İstanbul ilinin Gaziosmanpaşa ilçesinde bulunan Gönül Pınarı Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve İş Uygulama Merkezinde ve Dede Korkut İlkokulunun özel eğitim sınıfında eğitim almakta olan zihinsel engelli tanılı öğrencilerin gönüllü 22 ebeveyni ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiş ve gözlem yapılmıştır. Sonrasında içerik analizi ve betimsel analiz kullanılarak veriler çözümlenmiş, bulgular ortaya konmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, ebeveynlerin zihinsel engeli anlamlandırma ve açıklamada dini kavramlara başvurduğu ve zihinsel engelle başa çıkmada dinin önemli bir yerinin, işlevinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel engel, stres, stresle başa çıkma, dini başa çıkma

ABSTRACT

RELIGIOUS COPING OF PARENTS WITH MENTALLY DISABLED CHILDREN

Fatma Zehra AKGEMİK

The study aims to evaluate and to reveal the place and function of religion on parents' interpretation of having a child with mental disabilities and coping with the situation. The study was conducted using a qualitative method. Semi structured interviews and observations were done with 22 voluntary parents who have at least a child with mental disabilities studying at Gönül Pınarı Special Education Application Center and Work Application Center and Dede Korkut Primary School in Gaziosmanpaşa, Istanbul. Content analysis and descriptive analysis were used to analyze collected data. Detailed evaluations were done based on findings which are elaborated in the study. It is revealed that the religion has an important place on parents for interpretation of having a child with mental disabilities and for coping with the situation.

Keywords: Mental disability, stress, stress coping, religious coping

ÖNSÖZ

Çocuğunun olacağı haberiyle büyük bir mutluluk yaşayan anne ve babalar, doğacak çocuklarının sağlıklı ve akıllı olmasını ister. Hamilelik öncesinde ve hamilelik süresince çocuklarıyla ilgili birçok hayal kurar, onlar için büyük umutlar besler ve birçok hazırlık yaparlar. Ancak dünyaya gelen çocuklarının zihinsel engelli olduğunun öğrenilmesi, aile için acı ve şaşkınlık verici, hayal kırıklığı yaşamalarına neden olan bir durumdur. Ayrıca zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın aile yapısında önemli değişikliklere de sebep olması nedeniyle ebeveynler yoğun bir stres yaşarlar.

Bu çalışma, zihinsel engelli çocuğa sahip olma durumu anlamlandırma ve bununla başa çıkmada ebeveynlerin hayatında dinin yerinin ve işlevinin olup olmadığını konu edinmiştir.

Anlayışlı bir şekilde yardımını, desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Ümit HOROZCU'ya çok teşekkür ederim.

Mülakatları uygulama aşamasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli psikolojik danışman Fatih ACAR'a, Gönül Pınarı Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve İş Uygulama Merkezi ve Dede Korkut İlkokulunun sayın idarecilerine şükranlarımı sunarım. Ayrıca araştırmaya katılarak yaşadıklarını paylaşmaktan çekinmeyen öğrenci velilerine de teşekkürü bir borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım boyunca beni sonsuz ilgi ve şefkatiyle kucaklayan, eğitimimin ve çalışmalarımın her aşamasında maddi ve manevi olarak yanımda olduğunu her zaman hissettiren başta muhterem annem olmak üzere sevgili aileme canıgönülden teşekkürlerimi sunarım.

Fatma Zehra AKGEMİK
İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ENGELLİLİK VE ZİHİNSEL ENGELLİLİK.....	3
1.1.1. Engellilik.....	3
1.1.2. Zihinsel Engellilik.....	5
1.1.2.1. Tanımı	5
1.1.2.2. Tanı Koyma.....	6
1.1.2.3. Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması.....	9
1.1.2.3.1. Psikolojik Sınıflandırma	9
1.1.2.3.2. Eğitimsel Sınıflandırma	12
1.1.2.4. Zihinsel Engelliliğe Neden Olan Faktörler	14
1.1.2.5. Zihinsel Engelli Çocukların Gelişim Özellikleri.....	16
1.1.2.5.1. Bedensel ve Psikomotor Özellikleri	16
1.1.2.5.2. Dil ve Bilişsel Özellikleri	18
1.1.2.5.3. Kişilik ve Sosyal Özellikleri	19
1.2. ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUK VE AİLESİ	20
1.2.1. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aileler Üzerindeki Psikolojik Etkisi.....	21
1.2.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Verdiğı Tepkiler.....	22
1.2.3. Zihinsel Engelli Çocukların Ailelerinde Ebeveyn Stresi	25
1.3. STRESLE BAŞA ÇIKMA VE DİNİ BAŞA ÇIKMA	28
1.3.1. Stres.....	28
1.3.2. Stresle Başa Çıkma	29
1.3.3. Dini Başa Çıkma	31

1.3.3.1. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma	33
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	35
2.2. ARAŞTIRMANIN SORULARI	36
2.3. VERİ TOPLAMA ARACININ OLUŞTURULMASI	37
2.4. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU	37
2.5. KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ	38
2.6. ARAŞTIRMANIN UYGULANMA SÜRECİ.....	41
2.7. VERİLERİN ÇÖZÜMLENME SÜRECİ	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. EBEVEYNLERİN ZİHİNSEL ENGELE VERDİĞİ İLK TEPKİLER	45
3.2. EBEVEYNLERİN ZİHİNSEL ENGELİ DİN KAYNAKLI ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ	52
3.2.1. Ceza-Vebal.....	54
3.2.2. Ödül-Lütuf	56
3.2.3. Özel Seçilme-Allah'ın Sevdiği Kul Olma	57
3.2.4. Affedilme-Cennete Gitme Vesilesi.....	59
3.2.5. İmtihan	61
3.2.6. Kader.....	64
3.3. EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARININ ENGELİYLE DİNİ BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ	66
3.3.1. Olumlu Dini Başa Çıkma.....	66
3.3.1.1. Dua ile Başa Çıkma	66
3.3.1.2. Allah'tan Ümit Kesmeme	71
3.3.1.3. İbadete Yönelme	74
3.3.1.4. Türbe, Hoca, Muska vs.ye Başvurma	78
3.3.1.5. İnancından Destek Alma.....	81
3.3.2. Olumsuz Dini Başa Çıkma	84
3.3.2.1. İsyan.....	85

3.3.2.2. Allah’ın Adaletini Sorgulama.....	88
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	117

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması.....	9
Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyet Durumu.....	38
Tablo 3: Katılımcıların Yaş Durumu.....	39
Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu.....	39
Tablo 5: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumu.....	39
Tablo 6: Katılımcıların Mesleği.....	40
Tablo 7: Katılımcıların Medeni Durumu.....	40
Tablo 8: Katılımcıların Zihinsel Engelli Çocuklarının Cinsiyet Durumu.....	40
Tablo 9: Katılımcıların Zihinsel Engelli Çocuklarının Yaş Durumu.....	41
Tablo 10: Katılımcıların Zihinsel Engelli Çocuklarının Engel Derecesi.....	41
Tablo 11: Ebeveynlerin Tanıyı Öğrendiklerinde Zihinsel Engelli Çocuklarının Yaşı.....	45
Tablo 12: Ebeveynlerin Tanıyı Öğrendiklerinde Verdikleri Duygusal Tepkiler.....	47
Tablo 13: Ebeveynlerin Zihinsel Engeli Din Kaynaklı Kavramlarla Anlamlandırma Biçimleri.....	53
Tablo 14: Ümitsizliğe Kapıldığınız Oldu Mu?.....	72
Tablo 15: Dini Duygu-Düşüncelerde, İbadetlerde Değişiklik Oldu Mu?.....	75
Tablo 16: Türbeye Gitme, Hocaya Okutma, Muska Yazdırma vb. Bulunma.....	78

Tablo 17: İsyân Ettiğiniz Oldu Mu?.....85

Tablo 18: Allah'ın Adaletini Sorguladınız Mı?.....88

KISALTMALAR LİSTESİ

AAMD:	American Association on Mental Deficiency
AAMR:	American Association of Mental Retardation
a. e.:	Aynı eser
akt:	Aktaran
Bkz.:	Bakınız
c:	Cilt
çev:	Çeviren
DSM:	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
Edt:	Editör
ICF:	International Classification of Functioning, Disability and Health
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MEGEP:	Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi
s:	Sayfa
SABE:	Sağlık Bilimleri Enstitüsü
SBE:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
WHO:	World Health Organisation (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

“Zihinsel engellilik; organik, psikolojik, sosyal ve çevresel nedenlere bağlı olarak zeka fonksiyonlarının normalin altında bulunması, öğrenme ve sosyal uyum sağlayıcı davranışlarda bozukluğun görülmesi ve bu davranışın gelişim dönemi içinde ortaya çıkması durumudur.”¹

Çocuk sahibi olmak, her evli çiftin en çok istediği, dünyada en güzel duyguların yaşanmasını sağlayan olaylardan biridir. Bununla beraber aile büyüklerinin ve çevrenin etkisiyle ebeveynlerde doğacak çocuğa dair ideal çocuk beklentisi oluşur. Bu beklentiyle çocuğun doğumdan itibaren tüm hayatı hakkında anne babalar en güzel hayalleri kurarlar ve en iyi dilekleri dilerler. Ancak doğumdan hemen sonra ya da ilerleyen zamanlarda, okul yıllarında çocuğun zihinsel engelli olduğu gerçeğini öğrenilmesiyle tüm beklentiler ve hayaller yok olur. Aile derin bir üzüntüye kapılır. Ayrıca beklentiler ile gerçekler arasındaki uyumsuzluğun arttığını gördükçe anne babaların üzüntüsü artar. Bu durum stres düzeyini artırdığı için ebeveynlerin gerçeklikle baş etmelerini ve çocuklarının engelini kabullenmelerini daha da güçleştirir.²

Karşılaşılan olaylara bağlı olarak oluşan fiziksel veya psikolojik sağlıklarına yönelik tehdit algısı, bireylerin stres hissetmesine neden olur. Bu durum bireye oldukça rahatsızlık verir. Bu rahatsızlıktan kurtulmak amacıyla birey bir şeyler yapmaya yönelir. Bireyin böyle stres yaşamasına neden olan durumlarla uğraşma süreci başa çıkma olarak ifade edilir.³ İnsanlar, karşılaştıkları olumsuzluklar özellikle onların gücünü ve kontrolünü aştığı zamanlarda Tanrı’ya dayanırlar ve güvenirlir. Zor ve güç olayların sonucunda ortaya çıkan üzüntü, stres ve sıkıntılardan korunmak, bunları engellemek veya hafifletmek, anlamı korumak ve problem çözümünün kolaylaştırılmasını sağlamak için dini referanslı bilişsel, duygusal ve davranışsal

¹ N. Hülya Bilgin Aydın, **Çocuk Ruh Sağlığı**, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2003, s. 80.

² Süleyman Eripek, **Zihinsel Engelli Çocuklar**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 129-130.

³ Richard Atkinson, Ernest Hilgard, **Psikolojiye Giriş**, 2015, 3. bs., Çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoglu, Ankara, Arkadaş Yayınları, s. 515.

yöntemlere başvururlar. Tüm bu din referanslı etkinlikler dini başa çıkma olarak açıklanır.⁴

Araştırmamızda zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuklarının durumunu anlamlandırma ve açıklamada dini referans alıp almadığı, yaşadıkları zorlu süreçlerle dini anlamda nasıl başa çıktıkları, hangi dini başa çıkma yöntemlerini kullandıkları ve bunların onların üzerindeki etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin içinde bulundukları durumla başa çıkabilmek için kullandıkları dini inanç ve yöntemleri en iyi şekilde anlayabilmek, daha detaylı ve zengin veriler elde edebilmek adına araştırmamızda yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın bulguları, yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinden ve gözlem notlarından derlenmiş olan veriler içerik analizi ve betimsel analiz ile çözümlenerek değerlendirilmiştir.

Araştırmamız İstanbul ilinin Gaziosmanpaşa ilçesinde bulunan MEB'e bağlı devlet okullarından Gönül Pınarı Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve İş Uygulama Merkezinde ve Dede Korkut İlkokulunun özel eğitim sınıfında 2018-2019 eğitim-öğretim yılında eğitim almakta olan zihinsel engelli tanıılı öğrencilerin gönüllü 22 ebeveyninin katılımı ile gerçekleştirilmiş olup elde edilen sonuçlar bu ebeveynlerle sınırlıdır.

Din psikolojisi alanında bu konuda birçok nicel araştırma yapıldığı ancak nitel yöntem kullanılarak yapılmış olan çalışmaların sayısının az olduğu görülmüştür. Bu yüzden nitel bir yöntem olan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak yapılmış olan çalışmamızın din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

⁴ Ali Ayten, **Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 127.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve kapsamında zihinsel engelliliğin ne olduğu, zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının engeli nedeniyle neler yaşadığı ve başa çıkma-dini başa çıkma kavramlarının nasıl açıklandığı anlatılacaktır.

1.1. ENGELLİLİK VE ZİHİNSEL ENGELLİLİK

Bu başlık altında engellilik ve zihinsel engelliliğe dair yapılmış tanımlardan bahsedilecek, zihinsel engelliliğin belirtilerinin neler olduğu, tanısının nasıl konduğu, derecesine göre nasıl ayrıldığı konuları hakkında bilgi verilecek, zihinsel engelliğe neden olan etkenler ve zihinsel engelli çocukların gelişim özellikleri anlatılacak böylelikle yapılacak çalışmada çocuklarının engelinden dolayı zor zamanlar yaşayan ebeveynlerin durumlarının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Engellilik

Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğünde engel kelimesi “Bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni, mahzur, müşkül, pürüz, mânîa”⁵, engelli kelimesi de engel kelime köküne bağlı olarak “Engelli olan, manialı”⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Türkiye’de 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunda engelli; “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey”⁷ olarak tanımlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesinde (Declaration on the Rights of Disabled Persons) ise engelli tanımı; “normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması

⁵ Hasan Eren, v.d., **Türkçe Sözlük (A-J)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Basımevi, 1988, s. 457.

⁶ **A.e.**, s. 458.

⁷ (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, 10 Kasım 2018.

gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar”⁸ şeklinde yapılmıştır.

Farklı kaynaklarda engellilikle ilgili sıklıkla aynı manayı ifade etmek için değişik kelimeler söylenmektedir. Yani tek bir anlam için “bozukluk”, “engelli”, “özürlü”, “sakat” gibi çeşitli kelimeler kullanılmaktadır. Hemen hemen her dilde böyle bir durum söz konusudur. Türkçe’ye bakıldığında engelli, özürlü, sakat sözcüklerinin aralarında anlam farklılıkları olmasına rağmen aynı manayı ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.”⁹

Engellilik kavramı birçok farklı kelime ile ifade edildiğinden ve her dilde çeşitli şekillerde tanımlandığından dolayı bu çeşitliliğin önüne geçmek ve doğru şekilde ifadelendirmek için Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ - World Health Organisation, WHO), 2001 yılında İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF) kurmuştur.¹⁰ Engellilik hakkındaki uluslararası bilgileri organize eden ve belgeleyen ICF’nin engellilik için yaptığı tanım, günümüzde engelliğin uluslararası sınıflandırılmasında kullanılan en geçerli tanımdır, denebilir. ICF, engelliliği şöyle tanımlamaktadır: “Engellilik; bozulmalar, aktivite kısıtlamaları ve katılım sınırlamalarının bütünü kapsayan bir terimdir ve bir kişinin sağlık durumu ile bu kişinin çevresel ve kişisel etkenleri arasındaki etkileşimin olumsuz yönlerini ifade etmektedir.”¹¹

Engelliliğin uluslararası tanımının yapılması engelli durumu için en sık kullanılan “özürlü” kelimesinin kullanımının azalmasını ve ifadelendirmelerdeki karmaşayı azaltmayı sağlamıştır. “Türkiye’de Engelliler Hakkında Kanunda 25.04.2013 tarihli ve 6462 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla, kanunlarda yer alan; özürlüler, özürlüleri, özürlülere, özürlülüğe, özürlülüğün, özürlü ve özürlülerin

⁸ Bkz.: Canan Koca, **Engelsiz Şehir Planlama Bilgilendirme Raporu**, İstanbul, Dünya Engelliler Vakfı, 2010, s. 4.

⁹ Mustafa Öztürk, **Türkiye’de Engelli Gerçeği**, İstanbul, MÜSİAD Cep Kitapları, 2011, s. 15.

¹⁰ World Health Organization, **How to Use the ICF: A Practical Manual for Using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)**, Geneva, WHO, 2013, s. 10.

¹¹ **A.e.**, s. 8.

ibareleri sırasıyla, engelliler, engellileri, engellilere, engelliliğe, engelliliğin, engelliliğin ve engellilerin şeklinde değiştirilmiştir.”¹²

1.1.2. Zihinsel Engellilik

1.1.2.1. Tanımı

Zihinsel engellilik; “doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrasında meydana gelen, merkezi sinir sistemini etkileyen bazı nedenlerle zihinsel gelişimi ve zihin fonksiyonlarını yavaşlatan, gerileyen, bunun sonucu olarak da etkili uyumsal davranışların oluşumunu engelleyen, sosyal ve akademik davranışlarda yetersiz hale getiren, sürekli bir durumdur.”¹³

Bir başka tanımda zihinsel engellilik; “organik, psikolojik, sosyal ve çevresel nedenlere bağlı olarak zeka fonksiyonlarının normalin altında bulunması, öğrenme ve sosyal uyum sağlayıcı davranışlarda bozukluğun görülmesi ve bu davranışın gelişim dönemi içinde ortaya çıkması durumu” olarak açıklanmıştır.¹⁴

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2006 yılında çıkarılan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde zihinsel yetersizliği olan birey; “zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim dönemlerinde ortaya çıkan birey ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan birey” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵

Amerikan Zeka Geriliği Birliği (American Association on Mental Retardation - AAMR), 1961’de; “zihinsel engellilik, gelişimsel süreçte başlayan genel var olan

¹² (Çevrimiçi) www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf, 10 Kasım 2018.

¹³ Esra Çoban Esen, **Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 10.

¹⁴ Bilgin Aydın, **Çocuk Ruh Sağlığı**, s. 80.

¹⁵ MEB, “Özel eğitim Hizmetleri Yönetmeliği,” **26184 Sayılı Resmî Gazete**, 31 Mayıs 2006, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm>, 12 Kasım 2018.

zihinsel fonksiyonların ortalamanın altında olmasını ifade eder ve uyumsal davranışlarda bozukluk olması ile ilişkilidir,”¹⁶ demiştir.

AAMR, 1992’de zihinsel engelliliği, “sahip olunan becerilerde belirgin düzeydeki sınırlılık” olarak tanımlamış ve bu engele sahip bireylerin, “iki ya da daha fazla uyumsal davranışta (iletişim, özbakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, kendi kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, boş zaman ve iş) yetersizlikle birlikte ortaya çıkan zihinsel işlevlerinde belirgin derecede yetersizlikleri görüldüğünden” bahsetmiştir.¹⁷

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ - World Health Organisation, WHO), 1992’de; “zihinsel engelliliğin, zihnin gelişiminin tamamlanmadığı ve özellikle gelişim dönemindeki becerilerde, genel zeka seviyesine katkıda bulunan becerilerde (bilişsel, dil, motor ve sosyal yetenekler) ortaya çıkan bozuklukları ifade eden bir durum” olduğunu söylemiştir.¹⁸

2002 yılında AAMR, zihinsel engellilik tanımını güncellemiş ve zihinsel engellilik için yeni bir tanım yapmıştır: “Zihinsel engellilik, zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde de görülen anlamlı sınırlılıklar karakterize edilen bir yetersizliktir. Bu yetersizlik 18 yaşından önce başlar.”¹⁹

1.1.2.2. Tanı Koyma

Hastalık durumlarında olduğu gibi engel durumları için de tanı koymak oldukça önemlidir. Tanı konması yani engelin türünün, adının ve seviyesinin ne olduğunun bilinmesi, doğru düzenleme, tedavi ve eğitimin yapılmasını sağlayarak kişilerin iyileşme sürecine ve kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

¹⁶ Bkz.: Anne Bray, **Definitions of Intellectual Disability**, Wellington, National Health Committee, 2003, s. 8.

¹⁷ R. Luckasson, v.d., **Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports**, 9th ed., Washington DC: American Association on Mental Retardation, 1992. akt: Bray, **Definitions of Intellectual Disability**, s. 10.

¹⁸ A.e., s. 14.

¹⁹ A.e., s. 35.

Uluslararası psikiyatrik alanda hastalıkların tanılanmasında kullanılan Mental Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - DSM) 5. revizyonunun (2013) tanı ölçütlerine göre, zihinsel engellilik (anlıksal gelişimsel bozukluk); “kavramsal, toplumsal ve uygulamalı alanlarda, hem anlıksal, hem de uyumsal işlev eksikliklerini kapsayan gelişimsel dönem içinde başlayan bir bozukluktur” ve zihinsel engellilik tanısının konabilmesi için aşağıdaki üç ölçütün karşılanması gerekir;

- a. “Hem klinik değerlendirme, hem de bireye göre uygulanan, kabul gören bir zeka ölçümü ile doğrulanan akıl yürütme, sorun çözme, tasarlama, soyut düşünme, yargılama, okulda öğrenme ve deneyimlerinden öğrenme gibi anlıksal işlevlerde eksiklikler,
- b. Kişisel bağımsızlık ve toplumsal sorumluluk için gelişimsel ve toplumsal-kültürel ölçüleri karşılayamama ile sonuçlanan uyum işlevselliğinde eksiklikler. Süregiden bir dayanak sağlanmadıkça uyumsal eksiklikler, ev, okul, iş ve toplum gibi değişik çevrelerde iletişim, toplumsal kalıtım ve bağımsız yaşama gibi günlük yaşamın bir ya da birden çok işlevselliği kısıtlar,
- c. Anlıksal ve uyumsal eksiklikler, gelişimsel evre sırasında başlar.”²⁰

Çocuklarının zihinsel engele sahip olduğunu bazı ebeveynler, çocukları doğar doğmaz öğrenirken, bazıları da çocuklarının akranlarından farklı olduklarını gözlemlmeleri sonucu ilgili yerlere başvurduktan sonra öğrenir. Zihinsel engelli çocuk ilk doğduğu anda bariz anormalliklere sahipse (down sendromu, hidrocefali, mikrosefali vb.) doğduktan hemen sonra sağlık personeli tarafından teşhis edilir ve sağlık personeli bu konuda aileyi bilgilendirir. Ancak ilk doğduğu zaman farkedilebilecek anormallikler göstermiyorsa, engelin erken teşhis edilmesi zor olmaktadır. Özellikle hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin fiziksel görünümlerinde bir bozukluk olmadığından dolayı, genellikle okula başladıklarında

²⁰ Amerikan Psikiyatri Birliği, **DSM-5 Tanı Ölçütleri**, çev. Ertuğrul Köroğlu, Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 2014, s. 15.

akademik olarak kötü okul performansı ile durumları belirginleşmektedir.²¹ Tanılama sürecinde ailenin zihinsel engellilik konusunda bilinçli olması oldukça önemlidir. Zihinsel engelli bir çocuğun engel durumunun değerlendirilmesi öncelikle tıbbi açıdan yapılmakta daha sonra eğitimsel açıdan yapılmaktadır.²² Bu değerlendirmelerin nasıl yapıldığına bakılacak olursa:

- a. **Tıbbi Tanı:** Zihinsel engelli bireylerin tanılanmasında zihin ve uyum ölçütleri arasında orta düzeyde bir ilişkinin bulunması gerekmektedir. Bu zihinsel işlev derecesinin belirlenmesi zeka testleriyle yapılmaktadır.²³ Tıbbi tanılama, sağlık kuruluşları (devlet hastanesi, tıp fakültesi hastanesi vb.) tarafından yapılır. Psikometrik ölçümler ve tıbbi veriler kullanılarak tanılama yapılır. Değerlendirmeler sonucunda engelin var olup olmadığı, derecesi ve oluş zamanı belirlenir. Sonrasında sağlık kuruluşları, uygun olan teşhisi koyar, engel durumunu belirler ve tanılama sonucu göre bireylere sağlık kurulu raporu verir.²⁴
- b. **Eğitsel Tanı:** Eğitsel tanılama öncelikle çocuğun zeka puanı tespit edilmesine ihtiyaç vardır. Yani tıbbi tanılama yapılır, sonrasında çocuğun eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için eğitsel tanılama yapılır. Kişinin zihinsel, fiziksel, duygusal, sosyal gelişimine dair bilgiler, tıbbi rapor, bağımsız yaşaması için gerekli olan becerileri gerçekleştirip gerçekleştirmediği dikkate alınarak Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde oluşturulan Eğitsel Tanılama İzleme ve Değerlendirme Ekibi tarafından eğitsel tanılama yapılır. Yapılan eğitsel tanılama sonucuna göre kişi, en uygun eğitim ortamına (özel eğitim sınıfı, alt özel sınıf vb.) yerleştirilir. Tanılama, değerlendirme ve yerleştirme süreçlerinde aileye bilgi verilir ve aileden bilgi alınır.²⁵

²¹ Çoban Esen, *Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı*, s. 94-95.

²² A.e., s. 98.

²³ Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek, *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar- Özel Eğitime Giriş*, Ankara, Karatepe Yayınları, 1998, s. 159.

²⁴ Çoban Esen, *Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı*, s. 98-99.

²⁵ A.e., s. 99.

1.1.2.3. Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması

Zihinsel engele sahip her çocuğun engel düzeyi aynı değildir. Engelin düzeyine göre ihtiyaçlar ve verilecek eğitim seviyesi çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle zihinsel engellilik kendi içinde gruplara ayrılmıştır. IQ seviyesine bağlı olarak zihinsel engellilik, tıbbi tanı, psikolojik tanı ve eğitimsel tanıya göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması²⁶

<u>IQ (Zekâ Bölümü)</u>	<u>Tıbbi Tanı</u>	<u>Psikolojik Tanı</u>	<u>Eğitimsel Tanı</u>
70-55	Debil	Hafif Geri	Eğitilebilir
55-35	Embesil	Orta Geri	Öğretilebilir
35-25	İdiot	Ağır Geri	Bağımlı
25 ve altı	İdiot	Çok Ağır	Tam Bağımlı

1.1.2.3.1. Psikolojik Sınıflandırma

Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması tablosunda (Bkz.:Tablo 1) da görüldüğü gibi psikolojik tanı; zeka bölümü puanı 50-55 ile yaklaşık 70'e karşılık gelenler hafif zihinsel engelli, zeka bölümü puanı 35-40 ile 50-55 arasında olanlar orta derecede zihinsel engelli; zeka bölümü puanı 20-25 ile 35-40'a tekabül edenler ağır derecede zihinsel engelli ve zeka bölümü puanı 20-25 ve daha aşağıda olanlar ise çok ağır derecede zihinsel engelli olarak yapılmaktadır.

- a. Hafif Derecede Zihinsel Engellilik:** Hafif zihinsel engelliliğe sahip çocukların çoğu gelişim olarak normal gelişim gösteren çocuklara çok yakın oldukları, çevrelerine kolay uyum sağladıkları ve zihinsel yetersizlik durumları hafif olmasına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermemeleri nedeniyle engellerini anlamak oldukça zordur. Okula

²⁶ Hafize Albayrak, “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları,” Üsküdar Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 16.

başladıkları dönemde akademik olarak okuma-yazma, matematik gibi temel becerileri kazanmada yaşıtlarına göre geride kalırlar. Bununla beraber bu gruptaki çocuklar, sınıf öğretmenlerine sağlanan danışmanlık hizmetleri veya çocuğa sağlanan destek hizmetleri ile normal sınıflarda ya da normal okulların özel eğitim sınıflarında eğitim görerek ilkökul düzeyinde akademik konularda eğitilebilmekte, sosyal becerileri geliştirilerek topluma uyum sağlayabilmekte, hatta yeteri kadar desteklendiklerinde mesleki yeterlilik alanlarında da gelişme gösterebilmekte ve yetişkinlik döneminde geçimlerini sağlayabilecek iş becerisi edinebilmektedirler.²⁷

b. Orta Derecede Zihinsel Engellilik: Orta derecede zihinsel engelli çocuklar okul öncesi dönemde yürüyebilir, kendilerini besleyebilir, basit cümleler kurabilir ve tuvalet eğitimi alabilirler. Özbakım becerileri yönünden ağır ve çok ağır zihinsel yetersizliği olup bağımlı olarak yaşayan engelli grubuna göre daha iyi durumdadırlar, denebilir. Okul çağında, basit akademik bilgileri ve özbakımla ilgili becerileri öğrenebilir, tanıdığı ve güvendiği bir çevre olduğunda başkasına bağımlı olmadan bağımsızca hareket edebilirler. Yetişkinlikte ise basit işleri birinin gözetiminde yapabilir ancak bağımsız olarak hayatlarını devam ettiremezler. Bu yüzden evlenmeleri uygun değildir.²⁸

c. Ağır Derecede Zihinsel Engellilik: Ağır derecede zihinsel engeli sahip çocukların hemen hemen hepsinin durumu doğumda veya doğumdan kısa süre sonra fark edilir. Bu çocuklarda zihinsel engel durumlarının yanısıra motor problemleri ile dil konuşma problemleri de bulunmaktadır. Okul hayatında eğitim süresince bu çocuklarda özbakım ve iletişim becerilerin geliştirilmesine önem verilir. Özbakım becerilerini bağımsız ya da birinin gözetiminde yapabilme, basit motor ve iletişim becerilerini kazanabilir,

²⁷ MEGEP, **Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler**, Ankara, MEB, 2015, s. 8.

²⁸ Albayrak, **“Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları,”** s. 17.

uzun ve düz yazıları okumakta zorluk çekmekle beraber işaretleri ve sözcükleri tanıyabilirler.²⁹

- d. Çok Ağır Derecede Zihinsel Engellilik (Klinik Bakıma Muhtaç):** Çok ağır derecede zihinsel engelli tanıılı çocuklar, basit komutları ve açıklamaları zorlukla anlayabilmekte ve uyabilme yetileri oldukça geridedir. Motor becerilerde ileri seviyede gerilik yaşamakta ve basit düzeyde hareketler aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Bunlarla beraber idrar ve gayta kaçırma sorunları yaşayabilirler. Temel ihtiyaçlarını karşılama becerileri oldukça geri olduğu için sürekli bağımlı olarak hayatlarını devam ettirmektedirler.³⁰

MEB, 7 Temmuz 2018 tarihli 30471 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde zihinsel engelliliği psikolojik tanıda olduğu gibi; hafif, orta, ağır ve çok ağır olarak sınıflandırmış ve bu engel durumlarını:

- a. **“Hafif düzeyde zihinsel engelli birey:** Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine sınırlı düzeyde ihtiyacı olan bireyi,
- b. **Orta düzeyde zihinsel engelli birey:** Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetine yoğun şekilde ihtiyacı olan bireyi,
- c. **Ağır düzeyde zihinsel engelli birey:** Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal, pratik uyum ve öz bakım becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle yaşam boyu süren, yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan bireyi,
- d. **Çok ağır düzeyde zihinsel engelli birey:** Zihinsel yetersizliği yanında öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerileri kazanamayan, yaşam

²⁹ MEGEP, *Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler*, s. 9.

³⁰ Çoban Esen, *Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı*, s. 13.

boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan bireyi ifade eder.”³¹ şeklinde açıklamıştır.

1.1.2.3.2. Eğitimsel Sınıflandırma

Zihinsel engellilerin eğitimsel sınıflandırılması, akademik alanda çocukların öğrenebilecekleri ve öğrenemeyecekleri dikkate alınarak yapılmıştır.

Eğitimsel sınıflandırma, psikolojik sınıflandırmada olduğu gibi yine zeka bölümü puanlarına bakılarak yapılmaktadır. Zihinsel Engelliliğin Sınıflandırılması tablosunda (Bkz.: Tablo 1) görüldüğü gibi; zeka bölümü puanı 50-55 ile yaklaşık 70’e karşılık gelenler eğitilebilir zihinsel engelli, zeka bölümü puanı 35-40 ile 50-55 arasında olanlar öğretilir zihinsel engelli; zeka bölümü puanı 20-25 ile 35-40’a tekabül edenler bağımlı zihinsel engelli ve zeka bölümü puanı 20-25 ve daha aşağıda olanlar ise tam bağımlı zihinsel engelli olarak sınıflandırılmaktadır.

- a. Eğitilebilir Zihinsel Engelliler:** Böyle çocuklar, akademik konularda gerilik gösterdiğinde farkedilebildikleri için genellikle okul döneminde anlaşılır. Engelleri nedeniyle ulaşabilecekleri ortalama üçüncü veya dördüncü sınıf düzeyindeki akademik bilgi ve beceriyi akranlarına göre daha ileri yaşlarda kazanırlar. Bu grup için kullanılan “eğitilebilir” kavramı; çocukların okuma, yazma, matematik gibi temel akademik becerileri öğrenebileceklerini anlatmakta yani bu çocukların özel eğitim olanaklarıyla normal ilkökul programlarından faydalanabilecekleri anlamına gelmektedir. Eğitilebilir zihinsel engellilere yönelik hazırlanan özel eğitim programlarında, bu çocuklar temel akademik becerilerle birlikte özbakım becerilerini de öğrenebilir, yetişkinlik çağına geldiklerinde tamamen veya kısmen geçimlerini sağlayabilecek bir iş becerisi edinebilirleceklerinden dolayı bu konulara önem verilmektedir.³²

³¹ MEB, “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği,” **30471 Sayılı Resmi Gazete**, 07 Temmuz 2018, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>, 12 Kasım 2018.

³² MEGEP, **Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler**, s. 10.

b. Öğretilebilir Zihinsel Engelliler: Öğretilebilir zihinsel engelliliğe sahip olan çocukların gerilikleri, gelişim özelliklerinde normal gelişim gösteren çocuklardan önemli derecede farklılık göstermesi nedeniyle okul öncesi dönemlerde farkedilir. Bu çocuklar için kullanılan “öğretilebilir” terimi; temel akademik becerilerde eğitilemeyecek, günlük yaşamdaki sosyal uyum, pratik iletişim ve özbakım becerilerini öğrenebilecek olmaları anlamlarını taşımaktadır. Bu anlamlara bağlı olarak öğretilebilir zihinsel engelli çocuklara eğitim sürecinde günlük yaşamdaki sosyal uyum, pratik iletişim ve özbakım becerilerin öğretilmesine önem verilmektedir. Amaç, bu çocukların dışa bağımlılıklarını en aza indirmektir. Ancak aldıkları eğitimle çocuklar yetişkinlik dönemlerinde, sosyal uyum becerileri ile ilgili olarak ev, yatılı okul ya da korumalı işyerlerinde çalışarak üretime ve kendi geçimlerini destekleyebilmelerine rağmen aile ve iş yaşamlarında başkalarının yardımına ihtiyaç duyabilmektedirler.³³

c. Bağımlı (Ağır) ve Tam Bağımlı (Çok Ağır Derecede) Zihinsel Engelliler: Son yıllarda demokratik ve eşitlik temelli eğitim anlayışının artış göstermesi ve bununla birlikte bağımlı olarak adlandırılan zihinsel engelli grubun davranış değiştirme tekniklerinin uygulanmasına bağlı olarak olumlu değişiklikler göstermesi neticesinde bu gruba giren çocuklara bağımlı yerine ağır ve tam bağımlı yerine de çok ağır derecede zihinsel engelliler ismi verilmiştir.³⁴ Bağımlı ve tam bağımlı grubundaki çocukların zeka bölümü puanları 35 ve daha azdır. Ayrıca gerilik durumları doğuştan göze çarpar. Belli bir dereye kadar bazı basit özbakım becerilerini öğrenebilmekle birlikte yaşamları boyunca sürekli ve yoğun bakım ile yardıma ihtiyaç duyarlar.³⁵

³³ Özlem Ersoy, Neslihan Avcı, **Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri-Özel Eğitim**, İstanbul, Ya-Pa Yayınları. 2000. akt: Çiğdem Çan Aslan, “**Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Psikolojik Belirtileri, Sosyal Destek Algıları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması**,” Maltepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 12.

³⁴ MEGEP, **Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler**, s. 9.

³⁵ Eripek, **Zihinsel Engelli Çocuklar**, s. 19.

1.1.2.4. Zihinsel Engelliliğe Neden Olan Faktörler

Bir hastalığın nedeninin bilinmesi o hastalığı önlemek amacıyla yapılacak olan çalışmaları belirlediği gibi zihinsel engelliliğe neden olan faktörlerin bilinmesi de zihinsel engeli önlemek için yapılabilecek olan çalışmaları belirleme ve bu engeli sahip çocuklar için alınacak tıbbi ve eğitsel kararlar açısından oldukça önemlidir.

Zihinsel engelliliğe neden olan iki yüz elliden fazla faktör olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte bu kadar nedensel faktör bilinmesine rağmen hala çoğu zihinsel engellilik durumunda kesin neden veya nedenlerin neler olduğunu söylemek güçtür. Hafif zihinsel engelliliğin %50'sinin, ağır derecede zihinsel engelliliğin %30'unun nedensel faktörleri Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre hala bulunamamıştır.³⁶

Zihinsel engelliliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan nedenler; bulaşıcı hastalıklar ve zehirlenmeler, yaralanmalar ve fiziksel etkiler, metabolizma ve beslenme bozuklukları, kaba beyin hastalıkları, gebelik bozuklukları, ruhsal bozukluklar ve çevre etkileri³⁷ olmak üzere birçok ölçüte bağlı olarak sınıflandırılabilir. Ancak burada bu başlık, genellikle literatürde sınıflandırıldığı gibi doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası zihinsel engelliliğe neden olan faktörler şeklinde incelenecektir.

- a. Doğum Öncesi (Prenatal) Nedenler:** “Bunlar genetik etkenlere bağlı olarak kromozomal nedenler; down sendromu, edwards sendromu, di georgia sendromu ve prader sendromu; cinsiyet kromozomları bozuklukları; klinefelter sendromu, turner sendromu, fragil x sendromu; tek gen hastalıkları; tüberoskleroz, neurofibromatozis, fenilketonüri, galaktozemi, lesch-nyan sendromu, lipid metabolizması bozuklukları, mukopolisakkaridler, tay-sachs hastalığıdır. Diğer etkenlere

³⁶ Süleyman Eripek, **Özel Eğitim**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1998, s. 43.

³⁷ Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar- Özel Eğitime Giriş**, Ankara, Karatepe Yayınları, 1998, s. 152.; MEGEP, **Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler**, s. 16-18.

bakıldığında; enfeksiyonlar, zehirlenmeler, endokrin bozuklukları, hamilelikte sigara, içki ve uyuşturucu kullanımı, annenin stres, maddi yetersizlikler vb. nedenlerden dolayı ağır yaşam koşulları, annenin radyoaktif maddelere maruz kalması, rh uyuşmazlığı, çocuğun anne karnind oksijensiz kalması, akraba evlilikleri, 18 yaşın altı veya 35 yaş ve üstü hamilelikler, gebelik döneminde kontrolsüz ilaç kullanımı, gebelikte beslenme bozukluğu ve gebelik toksemisi doğum öncesi dönemde zihinsel engelliliğe neden olan faktörlerden oldukları görülmektedir.”³⁸

b. Doğum Sırasındaki (Perinatal) Nedenler: “Doğumun oldukça erken zamanda gerçekleşmesi çocukta zihinsel engelin oluşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca erken doğan çocuğun düşük kiloda olması da bebeklerin zihinsel engellilik görülme olasılıklarının yüksek olması yönünde risktir. Bununla birlikte doğum sırasında beynin zedelenmesi, doğumun zor gerçekleşmesi ya da uzun doğum süresi zihinsel engelin nedenleri arasında sayılmaktadır.”³⁹ “Ayrıca hamilelik süresince yanlış ilaç kullanımı, Rh uyuşmazlığı, doğum travmaları ve doğum asfiksi bu nedenler arasındadır.”⁴⁰

c. Doğum Sonrası (Postnatal) Nedenler: “Doğum sonrası nedenler olarak beyin ırları, doğumdan sonra yaşanan travmalar, kazalar, havale geçirme, çocuğun doğumdan sonra geçirdiği ateşli ve bulaşıcı hastalıklar, psiko-sosyal ve çevresel eksiklikler,⁴¹ yaralanma (kafa travmaları, kaza, çocuk istismarları), enfeksiyonlar (menenjit, ensefalit), anoksi ve hipoksiye neden olan durumlar (kafa içi tümörleri, cerrahi komplikasyonlar, toksit nedenler) olduğu bilinmektedir.”⁴²

³⁸ Fatih Ordu, **Farklı Gelişen Çocukların Tanımlanması ve Eğitimi**, İstanbul, Armoni Yayıncılık, 2005, s. 98-100.

³⁹ Eripek, **Özel Eğitim**, s. 5.

⁴⁰ Nevzat Yüksel, **Ruhsal Hastalıklar**, Ankara, Çizgi Tıp Yayınevi, 2001, s. 816.

⁴¹ Albayrak, “**Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları**,” s. 37.

⁴² Yüksel, **Ruhsal Hastalıklar**, s. 816-817.

Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası bu kadar çok nedensel faktörün olması, çocukta zihinsel engelliliğin ortaya çıkmasını önleyebilmek için birçok açıdan gebeliğin ilk günlerinden itibaren doğum sonrasına kadar çok dikkatli ve özenli olunması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

1.1.2.5. Zihinsel Engelli Çocukların Gelişim Özellikleri

Normal gelişim gösteren çocuklar gibi zihinsel engelli çocukların da biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları vardır. Bu çocukların normal gelişim gösteren çocuklardan ayrılan noktası, bedensel ve psikomotor, zihinsel, sosyal ve duygusal, dil ve iletişim gelişimlerinde engel nedeniyle gerilik yaşamalarıdır. Bununla beraber bu gerilik, engelin derecesine göre artar veya azalır. Bu başlık altında zihinsel engelli çocukların özellikleri; bedensel ve psikomotor, dil ve bilişsel, kişilik ve sosyal özellikleri alt başlıklarıyla incelenecek ve durumlarına daha iyi açıklık kazandırılacaktır.

1.1.2.5.1. Bedensel ve Psikomotor Özellikleri

Zihinsel engelli çocukların kemik ve kas gelişimi yaşlılarına oranla geriden gelmektedir. Buna ek olarak bu çocuklarda sağlık sorunları vardır. Mikroplara, enfeksiyonlara karşı bağışıklıkları yaşlılarına göre düşük olduğu için sıklıkla hastalanırlar. Ayrıca el, göz ve ayak koordinasyonu sağlamada zorlanma, yürüme, hareket etme, oturma, durma vb. aktivitelerde düzensizlik, erken yaşta diş çürükleri görülmektedir.⁴³

Diğer zihinsel engellilik türlerine bakıldığında mikrosefali tanılı çocukların kafalarının ufak, çoğunlukla yuvarlak ve alınlarının eğik olduğu,⁴⁴ ve fragile-X sendromlu çocukların; ince ve uzun bir yüz, çıkıntılı, açık geniş bir alın ve

⁴³ Çoban Esen, **Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı**, s. 117.

⁴⁴ R. M. Winter, D. Donnai, M. D. A. Crawford, "Syndromes of Microcephaly, Microphthalmia, Cataracts, and Joint Contractures," **Journal of Medical Genetics**, c. 18, no. 2, 1981, s. 129-133.

normalden büyük ve dışarı doğru çıkık dudak görünümü, büyük ve belirgin kulak yapısına sahip olduğu görülmektedir.⁴⁵

Zihinsel engelli çocukların genelinde özellikle kromozom bozukluğuna bağlı olarak engelli olanlarda kaslarda güçsüzlük olduğundan dolayı genel olarak motor beceriler olumsuz etkilenmektedir. Bu çocukların kaba motor hareketlerinden biri olan yürüyüş becerisi, ayakların yerde sürünmesiyle atılan bir adım ve kambur duruş biçiminde olmakta ve bu çocuklar yürüyüş sırasında sıklıkla düşmekte, sendelemekte, eşyalara çarpmakta veya eşyaları düşürmektedirler.⁴⁶ Bazı çocuklarda açık konuşabilmek için gereken bir ince motor becerisi olan dudakların ve dilin hızlı hareket ettirilme yeteneği gelişmemesinden dolayı dudakların ve dilin uyumlu bir şekilde hareket etmediği görülmektedir. Buna bağlı olarak bu çocuklar hem anlaşılır bir şekilde konuşamamakta hem de oldukça yavaş konuşmaktadırlar.⁴⁷ Ayrıca yapılan araştırmalarda zihinsel engelli kişilerin günlük yaşam aktivitelerini yapabilmek için kişilerin farklı ortamlara fiziksel uygunluk gösterme beceri seviyelerinin normal gelişim gösteren kişilerden daha düşük olduğu bulunmuştur. Düşük fiziksel uygunluk seviyeleri ve uzun reaksiyon süreleri, bu çocukların günlük yaşam aktivitelerinde bağımsız olmalarını engellemektedir.⁴⁸

Daha çok biyolojik faktörlere bağlı olarak oluşmuş olan zihinsel engellilik durumlarında bedensel ve duyuşsal yetersizlikler, bununla ilişkili olarak da birçok motor problemleri görülmektedir.⁴⁹ Zihinsel engelli çocukların, normal gelişim gösteren çocuklara göre diş deformasyonları, diş düzenindeki anormallikler ve diş çürümeleri daha fazladır. Bedeni gelişim daha ağır olduğu için akranlarından daha

⁴⁵ A. M. Lachiewicz, D. V. Dawson, G. A. Spiridigliozzi, "Physical Characteristics of Young Boys with Fragile X Syndrome: Reasons for Difficulties in Making A Diagnosis in Young Males," **American Journal of Medical Genetics**, c. 92, no. 4, 2000, s. 229-236.

⁴⁶ D. Uther, E. Brar, **Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı**, 4. Kitap Büyük Kas Becerileri, İstanbul, Destek Eğitim Programı Zihinsel Özürlülere Destek Derneği, 1996. akt: Albayrak, "**Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları**," s. 10.

⁴⁷ M. E. Snell, **Systematic Instruction of the Moderately and Severely Handicapped**, 2. bs., Ohio: Merrill Publishing Com. Colombus, 1983. akt: Albayrak, "**Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları**," s. 10.

⁴⁸ Necmiye Ün, Fatih Erbahçeci, "The Evaluation of Reaction Time on Mentally Retarded Children," **Pediatric Rehabilitation**, c. 4, no. 1, 2001, s.17.

⁴⁹ Özsoy, Özyürek, Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar- Özel Eğitime Giriş**, s. 167.

zayıf ve kuvvetsizdirler. Zihinsel engelli çocuklar akranlarıyla karşılaştırıldıklarında bu çocukların daha sık hastalandıkları ve görme, işitme gibi yetersizliklere daha sık sahip oldukları gözlenmektedir. Psiko-motor alanlarda belirli derecede gerilik göstermeleri, kaba-ince motor kaslarını kullanmada güçlük yaşamaları ve el göz koordinasyonu sağlamada zorluk çekmeleri nedeniyle ritimlere uymada zorluk çekerler.⁵⁰

1.1.2.5.2. Dil ve Bilişsel Özellikleri

Genelde zihinsel engelli çocuklar, özellikle hafif derecede zihinsel engelli olanlar, dil ve konuşmayı normal gelişim gösteren çocukların geçtiği basamaklardan geçerek elde ederler. Ancak bu basamaklardan geçiş hızları diğer çocuklara göre yavaştır. Araştırmalarda zihinsel engelliliğe sahip çocukların dil gelişim seviyelerinin zeka yaşı seviyelerinden daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engelli çocukların en çok gecikmiş dil gelişimine ve sınırlı sözcük dağarcığına sahip olduğu Bununla beraber alıcı dil seviyeleri, ifade edici dil seviyesinden daha iyi seviyededir. İfade edici dil seviyesindeki yetersizlikten dolayı konuşmaya genellikle yaşlılarından daha geç başlamakta, yetersizliklerinin derecesine bağlı olarak geriden gelmektedirler. Ses ve artikülasyon bozuklukları da normal gelişim gösteren çocuklara göre zihinsel engelli çocuklarda daha sık görülmektedir. Akranlarıyla anlaşma konusunda zorluk yaşadıklarından dolayı kendi düzeylerinde konuşan küçük yaşlardaki çocuklarla ilişki kurarlar ve anlaşabilirler. Zihinsel engelli çocuklar duygu ve düşüncelerini kelimelerle veya kısa cümlelerle belirtebilir ancak açık ve bağımsız şekilde ifade edemezler.⁵¹

Zihinsel engelli çocukların bilişsel özelliklerine bakıldığında, bu çocukların hafızayla ilgili sorunları olduğu görülür. Engelin derecesi arttıkça öğrenme konusunda daha fazla başkasının yardımına ihtiyaç duyarlar.⁵² Öğrenme, zihinsel yetilere bağlı olarak gerçekleşir. Bununla birlikte hafıza ve dikkat yetileri, öğrenme ile ilişkilidir. Zihinsel engelli özellikle kısa süreli hafızaları zayıftır ve birşeyi

⁵⁰ MEGEP, *Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler*, s. 20-21.

⁵¹ MEGEP, *Çocuk Gelişimi, Zihinsel Engelliler*, s.22-23.

⁵² Eripek, *Zihinsel Engelli Çocuklar*, s. 87.

hatırlamada zorluk yaşarlar. Buna karşın uzun süreli hafızaya alabildikleri bilgileri unutmazlar. Kısa süreli hafızalarındaki sorunlar, uygun öğrenme ve transfer yöntemlerini kullanamamalarından kaynaklanmaktadır. Bilişsel anlamda hafıza konusunda sıkıntı yaşayan zihinsel engeli olan çocukların dikkati toplama konusunda da problemleri olduğu görülür. Dikkat süreleri kısadır ve dikkatleri kolay dağılır. Bu çocuklar dikkatlerini yeni alanlara odaklamaktan ziyade daha önce öğrenmiş oldukları alanlara odaklanmaktadır. Zihinsel engeli bulunan çocukların öğrenmeye ilişkin motivasyon konusunda da sıkıntı yaşadıkları ve motivasyonlarının normal gelişim gösteren akranlarına göre çok daha düşük olduğu görülmektedir. Özellikle yetersiz çevre şartlarında yaşamakta olan bu çocukların öğrenmeye yönelik motivasyonunu bu şartlar olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber geçmişte öğrenmeyle ilgili olarak birçok başarısız tecrübelerinin de olması, bu çocukların öğrenmeye ilişkin algılarının negatif olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Öğrenmeye yönelik motivasyonun düşük olması akademik başarılarını da olumsuz yönde etkilemektedir.⁵³

1.1.2.5.3. Kişilik ve Sosyal Özellikleri

Zihinsel engelli çocukların sosyal özelliklerine bakıldığında normal yaşitlarına göre daha fazla sosyal sıkıntılar yaşadıkları görülür. Hafif derecede zihinsel engelli olan çocukların akranları tarafından kabul gördükleri zamanlarda onlarla bir arada olabilir ve kolayca geçinebilirler. Orta derecede zihinsel yetersizliği olan çocuklar, kendi yaş grubu ile pek anlaşılamazlar. Çünkü zihinsel, fiziksel ve sosyal açıdan yaşitlarından oldukça farklıdırlar.⁵⁴ İleri derecede zihinsel engelli çocuklar, sosyal kuralların bilincinde olmadıklarından dolayı bu çocukların kimisi henüz tanıdıkları kişilere arkadaşça iletişim kurmak isterken kimisi ise yanlarına gelen kişileri dahi algılayamazlar.⁵⁵

⁵³ Özsoy, Özyürek, Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar- Özel Eğitime Giriş**, s. 165.

⁵⁴ Hüseyin Öztürk, **“Sporun Öğretilbilir Zihinsel Engelli Çocukların Sosyalleşme Üzerine Etkisi (Diyarbakır Örneği),”** Yakındoğu Üniversitesi SABE, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 37.

⁵⁵ İbrahim Aruk, **“Bilişim Teknolojilerinin Zihinsel Engellilerin E-Eğitiminde Kullanılması ve Örnek Bir Uygulama Geliştirilmesi,”** Trakya Üniversitesi FBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.s. 42.

Yaşadıkları toplumun beklentilerine uygun tutum ve davranış gösterememe ve bununla ilgili veya harici durumlarda yaşamış oldukları birçok başarısızlıklar, zihinsel engelli çocukların yoğun bir şekilde kaygı ve engellenme duygularını yaşamalarına neden olmaktadır. Buna ek olarak, bu duygularla baş etmede zihinsel yetersizliklerinin olması, sıklıkla kişilik ve sosyal problemleri yaşamalarına ortam hazırlamaktadır.⁵⁶ Zihinsel engelli çocuklar, bulundukları ortamlarda sorumluluk almak, lider olmak istememekte ve grup içinde başkalarına bağımlı olma eğiliminde olup kendi başlarına bir iş yapmaktan kaçınılmaktadırlar. Zihinsel engelli çocukların benlik kavramları zayıftır ve kendilerine güvenleri azdır. Zihinsel engelliğe sahip çocuklar, çoğu zaman başkalarının duygu ve düşüncelerine aldırış etmemekte kendi başlarına vakit geçirmeyi isterler. Duygu ve düşüncelerini dile getirmekte zorlanırlar. Bir işe başlayıp alışması oldukça zaman almaktadır. Bir işi yaparken en küçük sıkıntıda o işi yapmayı bırakırlar. Kolay demoralize olurlar. Tekdüze yani monoton işleri yapmaktan hoşlanırlar ve bunları yapmaktan bıkmazlar.⁵⁷

1.2. ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUK VE AİLESİ

Her anne ve baba, çocuğunun sağlıklı ve akıllı olmasını ister. Hamilelik öncesinde ve hamilelik süresince çocuklarıyla ilgili birçok hayal kurar, onlar için büyük umutlar besler ve birçok hazırlık yaparlar. Ancak dünyaya gelen çocuklarının zihinsel engelli olduğunun öğrenilmesiyle aile acı, şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşamaktadır. Bu bölümde, zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın aileler üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu, zihinsel engelli çocuğa sahip olduğunu öğrenen ailelerin duygusal olarak nasıl tepkiler verdiği ve yaşadıkları stres anlatılarak böyle ailelerin içinde bulundukları duruma açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

⁵⁶ Özsoy, Özyürek, Eripek, **Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar- Özel Eğitime Giriş**, s. 166.

⁵⁷ Çoban Esen, **Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı**, s.130-132.

1.2.1. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aileler Üzerindeki Psikolojik Etkisi

Farklı özellikteki bir çocuğun aileye katılması istenmeden gerçekleşen bir durumdur ve bu durum, aile içinde travmatik değişikliklerin olmasına neden olabilmektedir. Aile bireylerinin zihinsel engelli çocuk olmadan önceki günlük yaşantılarını yaşamaları zorlaşır. Bu yüzden engelli çocuğa bağlı olarak aile, yeniden yapılanma ve duruma alışma sürecine girer. Ancak bu alışma süreci her aile için aynı şekilde gerçekleşmez. Bazı aileler daha kısa sürede ve daha kolay şekilde yaşadıkları durumu kabullenebilirken, bazı ailelerin kabullenmesi ve bu duruma alışması oldukça zorlu geçebilmekte ve uzun zaman alabilmektedir. Bununla beraber zihinsel engelli çocuğun normal gelişim dönemlerini vaktinde tamamlayamıyor olması, aile bireylerinin kendi içlerinde ve çevreleriyle sorunlar yaşamalarına yol açabilmektedir.⁵⁸

Evrensel bir kurum olan aile, çocukların sağlıklı olarak yetiştirilebilmesi, gelişebilmesi ve eğitilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Buna bağlı olarak normal gelişim gösteren veya engelli her çocuğun içinde büyüyüp gelişebileceği bir aileye ve büyüme, gelişme süreci boyunca birçok beceriyi kazanabilmek ve geliştirebilmek için yetişkin desteğine ihtiyaç duyar. Bu gelişim dönemleri içerisinde genellikle bu görevi ebeveynler üstlenir ve çocuklarının ilk eğitimcileri olurlar. Çocuk normal gelişim gösterdiğinde bu durum anne babaları üstlerine düşen görevi yapmaları konusunda duygusal olarak sıkıntı yaşamalarına sebebiyet vermediğinden dolayı zorlamazken, çocuk engelli olduğunda anne babalar duygusal olarak sıkıntı çekmekte, suçluluk yaşamakta ve acı çekmektedir ve bu durum da onların görevlerini yerine getirebilmesini güçleştirmektedir.⁵⁹ Kısacası benlik saygıları tehdit altına girmektedir.⁶⁰ Böyle yaşantısal olaylarda ebeveynler içinde bulundukları durum

⁵⁸ Adnan Kulaksızoğlu, **Farklı Gelişen Çocuklar**, 2. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s. 259-260.

⁵⁹ Nilüfer Darıca, Şebnem Gümüşçü, Ülkü Pişkin, **Otizm ve Otistik Çocuklar**, İstanbul, Özgür Yayınları, 2000, s. 145-146.

⁶⁰ Michael A. Hogg, Graham, **Sosyal Psikoloji**, 2. bs., Ankara, Ütopya Yayınları, 2011, s. 158.

nedeniyle panik duyarlar, gelecekte neler yaşayabileceklerinin ve yapabileceklerinin belirsizliğinin verdiği kaygı ve korku yaşarlar.⁶¹

Zihinsel engelli bir çocuğun varoluşu yalnızca anne babayı değil, aynı zamanda kardeşlerini de etkileyebilmektedir. Zihinsel engelli çocukların kardeşleri ile yapılan çalışmalarda; kardeşlerin engelli kardeşe sahip olmakla ilgili suçluluk, utanç, boş vermişlik ve kusurlu-eksik olma gibi olumsuz duygulara sahip oldukları, bazılarının kendilerini sağlıklı oldukları için suçlu hissettiği, ebeveynin engelli çocukla meşguliyetinden dolayı ihmal edilmiş hissettiği, çocuğun engelinin ciddiyeti ve dolayısıyla bakım ihtiyacı arttıkça kardeşlerin daha olumsuz etkilendiği,⁶² zihinsel engelli kardeşe sahip olanların, engelli olmayan kardeşe sahip olanlara göre daha agrasif, daha kaygılı, duygusal rahatsızlıklara yakalanma ve depresyon yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu, genel özsaygıları ve sosyal kabul algılanan yeterlilik açısından daha düşük seviyede olduğu bulunmuştur.⁶³

1.2.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Verdiği Tepkiler

Bir çocuğun doğumu aile üyelerinin birbirinden ve hayattan beklentilerinin farklılaşmasına etki ederek aile içinde birçok yeniliğin ve değişikliğin olmasına neden olur.⁶⁴ Bu yeniliğe ve değişikliğe alışılması güç durumlar oluşturabilirken, çocuğa zihinsel engelli tanısı konulması aile için oldukça travmatik bir durumdur. Zihinsel engelli çocuğa sahip olduğu gerçeğine verilen tepkiler, aileye ve ebeveyne göre farklı seviyelerde gerçekleşmektedir. Bazı aileler veya ebeveynler bu dönemi daha kolay ve kısa sürede geçirip yapıcı uygulamalar için planlama yaparken, bazı

⁶¹ Nilüfer Darıca, Şebnem Gümüşçü, Ülkü Pişkin, **Otizm ve Otistik Çocuklar**, İstanbul, Özgür Yayınları, 2000, s. 145-146.

⁶² P. F. Vadasy, et.al., "Siblings of Handicapped Children: A Developmental Perspective on Family Interactions," **Family Relations**, c. 33, 1984, s. 155-167. akt: Ebru Onat Zoylan, **"Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi,"** Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 27.

⁶³ S.M. McHale, W. C. Gamble, "Sibling Relationships of Children with Disabled and Nondisabled Brothers and Sisters," **Developmental Psychology**, c. 25, no. 3, 1989, s. 421-429. akt: Amelia Huibin Woo, **"Siblings of Children with Disabilities,"** McGill University, Master's Thesis of Arts in Educational Psychology, 2007, s. 5.

⁶⁴ Sema Karagöz, **"Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma,"** Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek lisans Tezi, 2010, s. 18.

aileler veya ebeveynler uzun süreli keder ve yas yaşamakta,⁶⁵ çocuğu kabul edememe, itme ya da aşırı korumacı davranışlar sergilemektedirler.⁶⁶

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olduğunu öğrenen aile, çocuğunun durumunu kabulleninceye kadarki süreçte birçok değişik duygusal tepkiler geliştirmektedir. Ailenin yaşadığı bu duruma gösterdiği duygusal tepkiler literatürde; aşama modeli, sürekli üzüntü modeli, kişisel yapılanma modeli, çaresizlik-güçsüzlük ve anlamsızlık modeli olarak açıklanmaktadır.

- a. Aşama Modeli:** Aşama modeline göre ebeveynler engelli çocuğa sahip olduklarını öğrendikleri ilk evrede, duygusal bir karmaşıklık içine girerler ve şok, inkar, acı ve depresyon basamaklarını yaşarlar. Şok, anne-babanın çocuklarının engelli olduğu haberine hazırlıksız olmalarının etkisiyle ilk öğrendikleri anda verdikleri tepkidir. Buna bağlı olarak çocuklarının engelli olduğuna inanmama, aşırı ağlama, uykusuzluk ve çaresizlik duygularının yaşandığı bir süreçtir. İnkâr, anne-babaların çocuklarının engelli olduğu gerçeğinden farklı şekillerde kaçınmaya çalıştığı basamaktır. Acı ve depresyon basamağında, aileye engelli bir çocuğun katılması anne-babalarda büyük hayal kırıklığı oluşturduğundan dolayı anne-babalar sevdikleri birini kaybettikleri zaman hissettikleri acıya benzer acı yaşarlar. Depresyon, acı sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.⁶⁷

Aşama modelinin ikinci evresinde, anne-babalar çocuklarının engelli olduğu gerçeğinin değiştiremeyeceğini anlar ve çelişki, suçluluk, kızgınlık ve utanç duygusal tepki basamaklarını yaşamaya başlar. Çelişki basamağında, anne-babalar engelli çocuğa karşı sevgi ve kızgınlık gibi birbirine zıt duygular aynı anda yaşayabilirler. Bir taraftan çocuklarının ölmesini isterken diğer taraftan bu duygularından dolayı yoğun suçluluk

⁶⁵ Hatice Yıldırım Sarı, “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi,” **C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, c. 11, no. 2, 2007, s. 2.

⁶⁶ Vedat Işıkhân, “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyoekonomik Sorunları,” **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, c. 16, no. 2, 2005, s. 40.

⁶⁷ Bülbin Sucuoğlu, **Zihin Engelliler ve Eğitimleri**, Ankara, Kök Yayıncılık, 2010, s. 367-369.

duygusu hissederler. Suçluluk, anne babanın üstesinden gelebilecekleri en zor basamaklardan biridir. Bu basamakta, ebeveynler daha önce yaptıkları (hamilelik döneminde alkol, sigara ya da uyuşturucu kullanmak gibi) veya yapmadıkları (düzenli doktor kontrolüne gitmemek gibi) sebeplerle çocuğun engelli olmasına kendilerinin neden olduklarını ve bu yüzden de cezalandırıldıklarını düşünebilirler. Kızgınlık basamağında, anne babalar yaşamlarını olumsuz etkilediği için engelli çocuğa karşı kızgınlık yaşarlar. Fakat bu kızgınlıklarını ve öfkelerini doğrudan çocuklarına yöneltmek yerine eşlerine, ailelerine veya uzmanlara yöneltebilirler. İkinci evrenin son basamağında, anne-babalar, engelli çocuğa sahip olmanın toplum tarafından reddedilmelerine, acınmalara neden olacağı düşüncesiyle utanç duygusu yaşarlar.⁶⁸

Aşama modelinin üçüncü evresinde; anne-babalar, çocuklarının engelli olduğu gerçeğini kabul etmeye ve çocuklarını ailenin bir parçası olarak görmeye başlar. Verdikleri duygusal tepkiler; pazarlık, uyum ve yeniden organize olma, kabul ve uyum basamaklarını içerir. Uyum sürecinin basamaklardan biri olan pazarlık, anne-babalar, çocuklarının iyileşmesi için tanrıyla, uzmanlarla veya çocuklarını normal yapabilecek her hangi biriyle pazarlık yaptıkları dönemdir. Uyum ve yeniden organize olma basamağında; anne babalar, çocuklarının engelli olması durumuyla alakalı olarak eskisi kadar rahatsızlık duymazlar. Çocuğun olumsuzluklarından ziyade olumlu özelliklerini ve başarılarını vurgulamaya çalışırlar. Kabul ve uyum basamağı, son basamaktır. Bu basamakta anne babalar durumu bilinçli olarak kabul etmiştir.⁶⁹

- b. Sürekli Üzüntü Modeli:** Sürekli Üzüntü Modeline göre, aileler hem aile içinde yaşadıkları hem de toplumda yaşadıkları tepkiler nedeniyle sürekli bir üzüntü ve kaygı içine girerler. Bu durum doğal bir süreç olarak kabul edilir ve bunun patolojik olduğu düşünülmez. Çocuğun engelli olduğu

⁶⁸ Sucuoğlu, **Zihin Engelliler ve Eğitimleri**, s. 369-370.

⁶⁹ **A.e.**, s. 370-371.

gerçeğinin kabulü ve üzüntü bir anda yaşanabilir. Böylece ailenin uyum süreci gerçekleşir ve çocuğunun durumuna üzülen anne-baba, aynı zamanda çocuğunun gelişimi için çok çabalayan ve uğraşan bir anne baba olabilir.⁷⁰

c. **Kişisel Yapılanma Modeli:** Kişisel yapılanma modeline göre, ebeveynlerin kendilerine ve çocuklarıyla alakalı geçmiş tecrübeleri ve beklentileri onların tepkilerini belirler. Hamilelik dönemi süresince aileler, yaşadıkları çevrenin değer yargılarına uygun olarak kendi gelecekleri ve çocuklarının geleceği ile ilgili bilişsel yapılar oluştururlar. Fakat engelli bir çocuğun doğumu, bu oluşturulan yapılara uymayınca aile büyük bir kaygı ve şok yaşar. Bu kaygı ve şok safhası sonrasında aile tekrar bir yapılanma sürecine girer ve kendileri ve çocukları ile ilgili farklı yapılar oluşturmayı sağlamaya çalışır.⁷¹

d. **Çaresizlik-Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli:** Çaresizlik, güçsüzlük ve anlamsızlık modeli, farklı özellikleri olan bir çocuğa sahip ebeveynlerin çocuğun durumundan dolayı yaşadığı duygular ile yakın çevrenin (büyükanneler, büyükbabalar, arkadaşlar) bu duruma verdiği tepkilerin ilişkisini konu alır. Bu yakın çevrenin durumu olumsuz ve çaresizlik olarak düşünmesi, anne babanın da çaresizlik ve güçsüzlük duygularını yaşamasına sebep olur. Yani, yakın çevrenin farklı özelliği olan çocuğa gösterdikleri tutum ve davranışlar, anne babanın tepkilerinin ve duygularının oluşma şekline etki eder.⁷²

1.2.3. Zihinsel Engelli Çocukların Ailelerinde Ebeveyn Stresi

Zihinsel engelli bir çocuğun aileye dahil olması aile yapısında ve aile üyelerinin aile içi görevlerinde ciddi değişiklikler yapmakta, çocuğun gereksinimleri

⁷⁰ Füsün Akkök, **Bayan Perşembeler**, 4. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2018, s. 2.

⁷¹ Füsün Akkök, Bilge Uzun Özer, **Yaşamın Diğer Bir Penceresi: Otistik Özelliklere Sahip Çocuk Babaları ve Duyguları**, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2018, s. 3.

⁷² A.e., s. 3.

aile üyelerinin yaşam biçimlerini, planlarını etkileyerek aile içinde yoğun bir kaygıya neden olabilmektedir.⁷³ Ayrıca ebeveynler, zihinsel engelli çocuğa sahip olma konusunda birbirlerini suçlayabilmektedir. Bu durum aile içindeki stresi daha da artırabilmektedir.⁷⁴

Zihinsel engelli çocuğun anne babaları, hayatlarının hemen hemen her döneminde çocukları için bitmeyen bir endişe duymaktadır. Aile içindeki roller nedeniyle anne, engelli çocuğun temel bakımı ve ev işleri ile ilgilenirken, baba çoğunlukla para kazanan rolündedir. Bu durum çocuğun engel durumundan annenin ruhsal anlamda babalardan daha fazla etkilenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, zihinsel engelli çocuğa sahip olmak; annelerin kendilerine ayıracak boş vaktin olmamasına, hobileri ile uğraşamamasına, arkadaşlık ilişkilerinin daha sınırlı olmasına, gün boyu çocukların bakımıyla uğraşmasına bağlı olarak evde sürekli iş gören kişiler haline gelmelerine neden olabilmekte, bu yüzden annelerin enerjilerinin tükenmesine ve toplumdan doğal bir yalıtılmışlık yaşamalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu da onların stres düzeylerini artırmaktadır.⁷⁵

Ülkemizde zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler ile gerçekleştirilen çalışmalar; onların zihinsel engelli çocuğu olmayan ebeveynlerden daha depresif ve kaygılı olduklarını,⁷⁶ daha fazla stres belirtileri yaşadıklarını,⁷⁷ çocuklarının

⁷³ Diğdem Lafçı, Gürsel Öztunç, Z. Nazan Alparslan, "Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi," **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, c. 3, no. 2, 2014, s. 731.

⁷⁴ Eripek, **Zihinsel Engelli Çocuklar**, s. 140.

⁷⁵ Fevziye Toros, "Zihinsel ve/veya Bedensel Engeli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon, Evlilik Uyumunun ve Çocuğu Algılama Şeklinin Değerlendirilmesi," **Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi** c. 3, no. 2, 2002, s. 51.

⁷⁶ Ferda Aysan, Şüheda Özben, "Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi," **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, no. 22, 2007, s. 1-6.; Karın Natan, "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olmayan Annelerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri," Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, 2007.; Feyza Dereli, Sibel Okur, "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi," **Yeni Tıp Dergisi**, c. 25, 2008.; Şükrü Uğuz, v.d., "Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi," **Klinik Psikiyatri Dergisi**, c. 7, 2004, s. 42-47.

⁷⁷ Emek Bilal, İhsan Dağ, "Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması," **Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi**, c. 12, no. 2, 2005, s. 56-68.

gelecekteki bakımına ilişkin endişeler taşıdıklarını,⁷⁸ çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar ve ömür boyu bakımının getireceği zorluklardan kaynaklanan kaygılara sahip olduklarını,⁷⁹ aile üyelerinin gelecek planlarını, beklentilerini değiştirmek zorunda olmaları nedeniyle onlarda stres, öfke, kaygı ve depresyon duygu durumlarının oluşmasına bağlı olarak aile üyelerinin yaşam doyumlarını azalabildiğini,⁸⁰ ailelerin gelecek kaygısı ve çocuğa ilişkin sürekli bir kaza/yaralanma korkusunu her zaman yaşadıklarını,⁸¹ zihinsel yetersizliği olan çocuk sahibi anneler ile olmayan annelerin atılganlık, suçluluk ve utanç düzeyleri karşılaştırıldığında zihinsel engelli çocuk annelerinin suçluluk ve utanç puanlarının daha yüksek olduğunu⁸² ortaya koymuştur.

Yapılan başka araştırmalarda; ailenin ekonomik düzeyi, anne-babaların eğitim düzeyleri, meslekleri, evlilik uyumları, ailenin sosyal güvencesinin olup olmaması, çocuklardaki zihinsel engelin şiddeti, engelli çocuğun yaşı, engelin süregelen oluşu, tıbbi yardım ihtiyacının fazla olması,⁸³ ailenin kendini hiçbir zaman engelli bir bireye anne-babalık etmeye hazırlamaması, bu durumla ilgili olarak anne-babanın birbirlerini suçlaması, engelli çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar, bireysel ödül eksikliği, çevresel etkenler, hastane ve rehabilitasyon merkezlerinde görevli personelden yeterli destek ve bilgi alamama ve aile rehberliği alıp alamamaları gibi çeşitli etkenlerin ailenin engelli çocuğunu kabullenme düzeyini,

⁷⁸ Mehmet Zafer Danış, “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadığı Duygular, Çocuklarının Geleceğine İlişkin Düşünceleri ve Umutsuzluk Düzeyleri,” **Toplum ve Sosyal Hizmet**, c. 17, no. 2, 2006, s. 91-99.

⁷⁹ Neslihan Çürük, “Ankara İl Merkezi’nde Bulunan Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı İş Okullarında 1. ve 4. Sınıfa Devam Eden Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Kaygı ve Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştıkları Problemlere Göre İncelenmesi,” Hacettepe Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

⁸⁰ Ayhan Aydın, Onur İnan Sönmez, “Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi,” **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 11, no. 1, 2014, s. 149-168.

⁸¹ A.S. Kurt, vd., “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Karşılaştıkları Güçlükler,” **Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi**, c. 17, no. 3, 2008, s.158-163.

⁸² Füsün Jale Karaçengel, “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anneler ile Sağlıklı Çocuğa Sahip Annelerin Atılganlık ve Suçluluk-Utanç Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması,” Maltepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

⁸³ Uğuz, Toros, Yazgan, Çolakkadıoğlu, “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi,” s. 43.

algılama şeklini, engelli çocuğa uyumunu ve anne-babaların çeşitli alanlardaki stres düzeylerini etkilediği görülmektedir.⁸⁴

1.3. STRESLE BAŞA ÇIKMA VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

Stresle başa çıkma ve dini başa çıkma kavramlarının açıklığa kavuşması araştırmamızın iyi anlaşılması açısından önemlidir. Bu yüzden, bu başlık altında öncelikle stresin ne olduğu, sonrasında stresle başa çıkma ve dini başa çıkma kavramları açıklanarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Stres

“Stres kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir. Kökeni Latince'de "Estrica", eski Fransızca'da “Estrece” fiilinden türetilmiştir. 17. yüzyılda elem, keder, dert, musibet, bela, felaket gibi manalara karşılık gelen stres, 18. ve 19. yüzyılda anlamı değişerek organlara, kişilere, ruhsal yapılara ve objelere uygulanan güç, zorlama ve baskı olgularının açıklanmasında kullanılmıştır.”⁸⁵

Stres konusunda uzun soluklu çalışmalar yapmasıyla literatürde en bilinen kişi Avusturya asıllı biyolog Hans Selye'dir. Selye stresi, “organizmanın içindeki çevreye karşı alınan durum” şeklinde tanımlamış, bu tanıma ilişkin olarak stres ve stresör kavramlarını ön plana çıkarmış ve kişide bir çok tepkinin oluşmasına neden olan çevresel uyarıcıya stresör, kişinin bu uyarıcılara karşı verdiği tepkiye de stres demiştir.⁸⁶

Stresin tanımlarına bakılacak olursa stres; “içsel ve dışsal faktörlerin, kişide bedensel ve ruhsal olumsuz değişikliklerin olmasına, kişinin iç dengesini veya çevreye uyumunu bozmasına etki eden bir duygudur. Stres, engellenme ve gerilim

⁸⁴ Füsun Akkök, Petek Aşkar, A. Nuray Karancı, “Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne Babalardaki Stresin Yordanması,” **Özel Eğitim Dergisi**, c. 1, no. 2, 1992, s. 8-12.

⁸⁵ Acar Baltaş, Zuhall Baltaş, **Stres ve Başa Çıkma Yolları**, 25. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s. 304.

⁸⁶ İlhan Erdoğan, **İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 1999, s. 269-270.

duygularının sonucu olabilir ve/veya bu duygularla beraber bulunabilir.”⁸⁷ Bir diğer tanımda stres, “kişinin fiziki ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar sebebiyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayret” olarak açıklamıştır.⁸⁸

1.3.2. Stresle Başa Çıkma

Stres, kişinin kendi kaynaklarını aşan ve iyi oluşunu tehlikeye atan kişi ile çevresi arasındaki ilişkiyi ifade eden bir kavramdır. Kişinin kendisi için stres oluşturan olay ve etkenlere karşı direnmesi, bu durumlara dayanmak için gösterdiği bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkilerin tümü, stresle başa çıkma olarak ifade edilir.⁸⁹

Baş a çıkma tarzları çeşitli biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Yapılan bu sınıflandırmalarda sık rastlananlardan biri, baş a çıkmanın işlevlerini dikkate alarak sınıflandırma yapılmış olan problem odaklı ve duygu odaklı baş a çıkma tarzlarıdır.⁹⁰

a. Problem Odaklı Baş a Çıkma: Problem odaklı baş a çıkmada amaç, sıkıntıya sebep olan kişi ve çevre ilişkisini değiştirmektir. Problem odaklı baş a çıkma mekanizmaları problemin nedenleriyle alakalı çeşitli çözümler geliştirmeye veya bir şeyler yapma hedefiyle hareket eder. Planlama, aktif baş a çıkma, başka aktiviteleri bırakıp problem üzerinde durma,⁹¹ problem tanımlama, çeşitli çözüm yolları bulmaya çalışma ve bu çözüm yolları arasından onun işine yarayacakları belirleyip harekete geçme⁹² problem odaklı baş a çıkma tarzları arasındadır. Baş a çıkmada içsel ve/veya dışsal eylemler kullanılabilir. Kişilerarası çatışmaları çözmek için görüşme yapmak, bir ağrı kesici almak ve yardım istemek dışsal baş a çıkma

⁸⁷ İbrahim Ethem Başaran, **Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü**, Ankara, Siyasal Basın Yayın, 2008, s. 207.

⁸⁸ Baltaş, Baltaş, **Stres ve Başa Çıkma Yolları**, s. 25.

⁸⁹ Susan Folkman, v.d., “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms,” **Journal of Personality and Social Psychology**, c. 50, no. 3, 1986, s. 572.

⁹⁰ Susan Folkman, v.d., “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms,” s. 572.

⁹¹ Halil Ekşi, “**Baş a Çıkma, Dini Baş a Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması**,” Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2001, s. 23.

⁹² R. S. Lazarus, S. Folkman, **Stress, Appraisal and Coping**, New York, Springer Publishing, 1984, s. 152.

eylemlere; bilişsel olarak yeniden yapılanma ve mantıksız inançları zihinsel olarak kabul etme de içsel başa çıkma eylemlerine örnek verilebilir.⁹³

b. Duygu Odaklı Başa Çıkma: Duygu odaklı başa çıkmada amaç; kaçınma, inkar etme gibi davranışlar aracılığıyla stres oluşturan durumla ilgili duyguları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bu yöntem geçici bir çözüm olmakla birlikte kişinin üzülmelerini ve sıkıntı yaşamasını engellemektedir.⁹⁴ Kişi, değiştirilemeyecek nitelikte olan stres veren durumlar sonucunda ortaya çıkan duyguları hafifletmek için uğraşabilir. Bunun için kaçınma, uzaklaşma, azaltma, seçici dikkat verme, olumlu karşılaştırma ve negative durumlardan pozitif değerler çıkarma yöntemlerine başvurabilir.⁹⁵ Duygu odaklı başa çıkmada kullanılan yöntemler stres yaşamının ortaya çıkardığı hoş olmayan duyguları hafifletmek amacıyla doğrudan somatik düzeyde veya duygular düzeyinde olmaktadır. Uzun bir banyo yapmak, sigara içmek veya koşmak için dışarı çıkmak somatik düzeyde kullanılan; televizyonda komedi programı izlemek, eğlenceli bir kitap okumak veya arkadaşlarla iyi vakit geçirmek duygular düzeyinde kullanılan yöntemlere örnek verilebilir.⁹⁶

Problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarını kişi, ayrı ayrı kullanabildiği gibi her iki başa çıkma mekanizmalarını aynı anda ya da peş peşe de kullanabilir. Olumsuz duygularının egemenliği altına girmemek ve bu duyguların problem çözme eylemlerini etkilemesini önlemek için problem odaklı başa çıkma tarzlarını uygulamaya çalışır. Bu problem çözülür hale geldiği zaman da duygu

⁹³ B. A. Beresford, "Resources and Strategies: How to Cope with the Care of a Disabled Child," *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, c. 35, no. 1, 1994, s. 171-209.; C. S., Carver, M. F., Scheier, J. K. Weintraub, "Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach," *Journal of Personality and Social Psychology*, c. 56, no. 2, 1989, s. 267-283. akt: Tolga Duygun, "Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi," Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 38-39.

⁹⁴ Richard S. Lazarus, "Coping Theory and Research: Past, Present and Future," *Psychosomatic Medicine*, c. 55, no. 3, 1993, s. 238.

⁹⁵ Lazarus, Folkman, *Stress, Appraisal and Coping*, s. 150.

⁹⁶ Duygun, "Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi," s. 38.

odaklı başa çıkma tarzlarını kullanılır. Problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarına başvurma durumu, kişinin değişikliği mümkün görüp görmemesine göre değişebilir.⁹⁷ Eğer değişiklik olamayacağından dolayı durum kabul etmeyi gerektiriyorsa huzursuzluğu, sıkıntıyı azaltma olarak duygu odaklı kullanılırken, değişikliğin mümkün olduğu zamanlarda ise problem odaklı başa çıkma tarzının kullanıldığı görülür.⁹⁸ Değişiklik hususunda ister duygu odaklı, ister problem odaklı başa çıkma tarzlarına başvursun Frankl'ın “Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her nasıla katlanır.” dediği gibi eğer en zor durumlarda bile kişiyi hayata bağlayan bir sebep varsa, bu durumda hayattan kaçmak yerine zorluklarla başa çıkabilmek için kişi gerekli olan mücadeleyi verir.⁹⁹

1.3.3. Dini Başa Çıkma

Kişi, yaşadığı deneyimleri ve şahit olduğu olayları anlama, anlamlandırma ve açıklama ihtiyacı içerisinde ve bu ihtiyaç ile güdülenerek kendisini tatmin edecek bazı açıklamaları arayıp bulmaya çalışır. Özellikle kendi kontrolü dışında gerçekleşen olaylar karşısında daha çok böyle bir çaba içerisine girer. Böyle durumlarda dini inanç ve kavramların bu anlama, anlamlandırma ve açıklama şekilleri arasında merkezi bir konuma sahip olduğu görülür.¹⁰⁰ Bununla beraber dini inanç ve kavramlar, inanan kişiler için psikolojik açıdan da önemli bir dayanaktır. İnanan kişilerin Allah'ın insanı en güzel şekilde yarattığını, her zaman onları gördüğünü, koruduğunu, onlara nimetler verdiğini ve sonsuz bir hayat vereceğini bilmeleri kendilerine karşı özsaygı geliştirmelerini ve güvenmelerini sağlayarak ruh sağlıklarını olumlu yönde etkiler.¹⁰¹

⁹⁷ Elif Batman, “Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü,” Çukurova Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 22.

⁹⁸ James C. Coyne, Carolyn Aldwin, Richard S. Lazarus, “Depression and Coping in Stressful Episodes,” *Journal of Abnormal Psychology*, c. 90, no. 5, 1981, s. 444.

⁹⁹ E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, Ankara, Öteki yayıncılık, 1997, s. 9.

¹⁰⁰ Ali Köse, Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyoljik Bir inceleme*, İstanbul, İSAM, 2000, s. 154.

¹⁰¹ Mustafa Köylü, “Ruh Ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 28, 2010, s. 26.

Din, hayatın güçlüklerin üstesinden gelmeye yardımcı olan anlamlara sahip olup insana hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler sunar. Bununla beraber karşılaşılan sıkıntıların karşılığında mükafat alınacağını vaat eder.¹⁰² Geleceğe yönelik vaatlerde bulunması insana umut verir, yaşadığı stresin etkisini daha az düzeyde hissetmesini sağlar. Din, hayatla barışık olmayı öğretir, güçlüklerle karşı dayanma ve mücadele etme gücü kararlılığı verir. Kısacası insanların gerçekleri daha kolay kabullenme ve sabır göstermede etkili olduğu için karşılaşılan gerginliklerle başa çıkmada din, önemli bir role sahiptir.¹⁰³ Özellikle kişi üstesinden gelinemez olaylarla karşılaştığında, yaşadığı problemler, sıkıntılar karşısında yetersizlik, güçsüzlük veya acizlik hissettiği zamanlarda ve diğer açıklamalar kişi için yeterince inandırıcı olmadığında ya da diğer çözüm yolları geçerliliğini yitirdiğinde din inancı, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olur.¹⁰⁴ Başka bir deyişle inanan bir kişi için inanç, üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra işin gerisini Allah'a bırakarak tevekkül edilmesi ve bu inancın gereği olarak yapılan ibadetlerin amacına uygun bir şekilde yapılması durumunda kişiyi karşılaştığı çeşitli problemlerin, sıkıntıların negatif tesirinden psikolojik olarak korur ve kişinin ruh-beden sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturur. Bununla birlikte toplumsal birlik ve beraberliği sağlayarak da kişinin toplumsallaşmasına destek olur.¹⁰⁵

Stresle başa çıkmada dinin yeri ve önemini araştırma konusu yaparak, dini değerlerin insanların yaşamları boyunca karşılarına çıkan güçlüklerle mücadelesini nasıl etkilediği ile ilgili “dini başa çıkma” yaklaşımının anlaşılmasında Kenneth Pargament’in önemli bir rolü olmuştur.¹⁰⁶ Pargament, insanların karşılaştıkları sorunların çözümünde dinin onlar için ne ifade ettiği, dinin kişiye ne gibi faydalar

¹⁰² Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma,” **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.1, no. 1, 2002, s. 241.

¹⁰³ Ali Köse, Talip Küçükcan, **Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyoljik Bir inceleme**, İstanbul, İSAM, 2000, s. 150-151.

¹⁰⁴ Faruk Karaca, “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine,” **Dini Araştırmalar**, c. 6, no. 16, 2003, s. 77.

¹⁰⁵ Muammer Cengil, “Depresyonu Önlemede Dinin İnancın Koruyucu Rolü,” **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 3, no. 2, 2003, s. 141-147.

¹⁰⁶ Ayten, **Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**, s. 19.

sağladığı konularının dini başa çıkmanın temelini oluşturduğunu belirtmiş¹⁰⁷ ve üç farklı dini başa çıkma tarzının olduğunu söylemiştir. Bunlar; kişisel yönelimli (*self-directing*), kararı başkasına bırakan (*deferring*) eğilimli ve işbirlikçi (*collobarative*) yönelimli dini başa çıkmadır.

- a. **“Kişisel Yönelimli (*Self-directing*) Dini Başa Çıkma:** Allah’tan hiçbir yardım beklemeden kişisel çaba ve imkanlarıyla kişinin stresli durumdan kurtulmaya çalışmasıdır.
- b. **Kararı Başkasına Bırakan (*Deferring*) Eğilimli Dini Başa Çıkma:** Durumunu iyileştirici, düzeltici hiçbir şey yapmaksızın Allah’ın problemi çözmesini bekleme durumudur.
- c. **İşbirlikçi (*Collaborative*) Yönelimli Dini Başa Çıkma:** Kişi, hem Allah’tan durumunun düzelmesi için yardım ister hem de problemin çözümü için bireysel çaba sarf eder.”¹⁰⁸

1.3.3.1. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Pargament ve arkadaşları, dini başa çıkma ile ilgili yaptıkları çalışmalarda dini başa çıkmanın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tarzını tanımlamışlardır.

- a. **Olumlu Dini Başa Çıkma:** Olumlu dini başa çıkma; maneviyatı öne çıkarmayı, hayatın anlamını, Tanrı ile güvenli bir ilişkiyi ve manevi bağlılığı temel alır. Olumlu dini başa çıkma tarzını kullanan kişiler; “yardımsever, dindar, Tanrı ile işbirliği içinde olma, manevi destek arayışı, manevi bağlanma, dini manevi arınma, din adamından veya cemaat üyelerinden yardım isteme, dini yardım, manevi hoşgörü ve bağışlama” gibi davranışları sergiler.
- b. **Olumsuz Dini Başa Çıkma:** Olumsuz dini başa çıkmada ise olumlu dini başa çıkmanın tam tersine Tanrı ile oldukça zayıf bir ilişki ve dünyanın güvenli bir yer olmadığına dair inanış vardır. Olumsuz dini

¹⁰⁷ Kenneth I. Pargament, **The Psychology of Religion and Coping**, New York, The Guilford Press, 1997, s. 1-2.

¹⁰⁸ A.e., s. 180.

başa çıkma tarzına başvuran kişiler; “cezalandırıcı dini yaklaşım, şeytanın sebep olduğu dini yaklaşım, Tanrı'nın gücünden şüphe, manevi huzursuzluk, memnuniyetsizlik, kendi yönelimli dini başa çıkma, dindar kişiler ile ilişkilerde memnuniyetsizliğe” dair tutumlar gösterirler.¹⁰⁹

Pargament ve arkadaşları, olumlu dini başa çıkma tarzlarının olumsuz dini başa çıkma tarzlarından daha sık kullanıldığını ve olumlu-olumsuz dini başa çıkma tarzlarının farklı etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre genel olarak olumlu dini başa çıkma ile düşük stres seviyesi, strese neden olan etkene bağlı olarak psikolojik ve ruhsal gelişimin ortaya çıkması ve daha büyük oranda yardımseverlik arasında ilişki bulunurken olumsuz dini başa çıkma ile depresyon, düşük kaliteli yaşam tarzı, daha fazla psikolojik semptom ve başkalarına karşı duyarsızlık arasında ilişki bulunmuştur. Bu bulgular, stresle başa çıkmada çözümlerin kaynağının din olabileceğini göstermektedir.¹¹⁰ Buna ek olarak olumlu dini başa çıkma ile hayat memnuniyeti arasında da olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Stres yaşanan zor zamanlarda hayra yorma, Allah'a yönelme, dua ve ibadet etme, dindarlardan ve din adamlarından sosyal destek alma gibi olumlu dini başa çıkma etkinliklerinin kullanılmasının bireylerin hayat memnuniyetlerini artırabileceği anlaşılmıştır.¹¹¹ Ancak Allah'ın cezalandırdığına inanma, şeytandan geldiğini, uğursuz olduğunu düşünme gibi olumsuz dini başa çıkma tarzlarının kullanılmasının bireylerde kaygı, umutsuzluk, depresyon gibi sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmüştür.¹¹²

¹⁰⁹ Kenneth I. Pargament, v.d., "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors," **Journal for The Scientific Study of Religion**, c. 37, 1998, s. 720.

¹¹⁰ **A.e.**, s. 721.

¹¹¹ Ali Ayten, Refik Yıldız, “Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma,” **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 16, no. 1, 2016, s. 281-308.

¹¹² Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**, New York, The Guilford Press, 2005. akt: Ayten, **Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**, s. 70.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışma, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler için başa çıkma konusunda dini inanç ve ritüellerin yerini ve önemini konu edinmektedir. Başka bir ifadeyle, zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinin dini başa çıkma yöntemleri ile stres ve ruhsal gerilimlerden kurtulmaları arasındaki ilişki analiz edilecektir. Çalışmanın amacı, zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın getirdiği stres ve günlük sorunlar baz alınarak bunlarla baş etmede dini inanç ve ritüellerin etkilerini açıklamaktır.

Çalışmamızda zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde dini başa çıkma süreçlerinde kullandıkları yöntemleri ve dini sembolleri araştırmak için nitel bir araştırma yöntemi olan **mülakat tekniği** kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç; araştırmaya katılan kişilerin bakış açılarını su yüzüne çıkarmak, dünyayı onların gözüyle görmeye çalışmaktır.¹¹³ Mülakat tekniği, literatürde insanların gerçeklikle ilgili algılarının, anlamlarının, tanımlamalarının nasıl olduğunu ve gerçeği nasıl kurduklarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerden biri olarak geçmektedir.¹¹⁴ Bu yüzden araştırmamızda, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin içinde bulundukları durumla başa çıkabilmek için kullandıkları dini inanç ve yöntemleri en iyi şekilde anlayabilmek, daha detaylı ve zengin veriler elde edebilmek adına yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat yönteminde araştırmacı, önceden hazırlamış olduğu sorulara görüşmenin gidişatına göre sorular ekleyebilir ya da yan sorularla görüşmenin sürecine etki edebilir.¹¹⁵ Araştırmanın bulguları, yarı yapılandırılmış

¹¹³ Elif Kuş, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nitel Mi, Nicel Mi?**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003, s. 87.

¹¹⁴ Keith F. Punch, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 165-166.

¹¹⁵ Philipp Mayring, **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber**, çev. Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun, Ankara, Bilgesu Yay., 2011, s. 78.

mülakat görüşmelerinden ve gözlem notlarından derlenmiş olan verilerin içerik analizi ve betimsel analiz ile çözümlenmesiyle değerlendirilmiştir.

Din psikolojisi alanında zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerde dini başa çıkma konularını ele alan birçok nicel çalışma mevcuttur. Ancak yapılan literatür taramalarında din psikolojisi alanında bu konuda nitel yöntem kullanılarak yapılmış çalışmaların sayısının az olduğu görülmüştür. Bu yüzden, çalışmamızın nitel bir yöntem olan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak yapılmış olmasının din psikolojisi alanına bu yöndeki eksikliğin azalması yönünde önemli katkılar sağlayacağı ve yapılacak benzer çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

2.2. ARAŞTIRMANIN SORULARI

Zihinsel engelli çocukların doğumu; ailenin diğer üyelerinin kendi aralarında etkileşimlerinin ve paylaşımlarının azalmasına, aile içi görev ve sorumluluklarda farklılaşmaların olmasına sebep olur. Bu yüzden aile üyeleri özellikle anne ve baba ciddi stres yaşarlar.¹¹⁶ Ayrıca zihinsel engelli çocuğun her bir gelişim aşamasında, olması gereken gelişimsel görevlerini yerine getiremediğini görmek ebeveynlerin stresini artırır. Bununla ilgili olarak araştırmamızda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- a. Zihinsel engelli çocuğa sahip olduklarını öğrendiklerinde ebeveynler ilk olarak nasıl tepki veriyorlar?
- b. Zihinsel engelli çocuğa sahip olunduğunun öğrenilmesi ebeveynlerde hangi duyguların yaşanmasına neden oluyor?
- c. Ebeveynler açısından zihinsel engelli bir çocuğa sahip olma durumunu anlamlandırmak ve açıklamak için din, bir başvuru kaynağı mıdır?

¹¹⁶ Bilal, Dağ, “Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması,”; Uğuz, v.d., “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi,”; Aysan, Özben, “Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi,”.

- d. Ebeveynler başlarına gelen bu zor durumun aşılmasında dini başa çıkma yöntemlerine başvuruyorlar mı? Eğer başvuruyorsa hangi dini başa çıkma tutum ve davranışlarını kullanıyorlar?
- e. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olunduğunun öğrenilmesi ebeveynlerin dini duygu, düşüncelerinde ve ibadet hayatında değişiklik olmasına neden olmakta mıdır?
- f. Çocuklarının durumunun iyileşmesi için ebeveynler türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. davranışlarda bulunmakta mıdır?
- g. Yaşadıkları bu zor durum karşısında ebeveynler, teslimiyetçi bir tutum mu yoksa isyankar ve Allah'ın adaletini sorgulayan bir tutum mu sergiliyorlar?
- h. Allah'a sığınma, dini inançlar ve olumlu dini başa çıkma tarzları ebeveynler için rahatlatıcı bir etki sağlıyor mu?

2.3. VERİ TOPLAMA ARACININ OLUŞTURULMASI

Mülakatta sorulacak soruların hazırlanma aşamasında, din psikolojisi alanından bir akademisyenin, iki psikolojik danışmanın görüşlerine başvurulmuş ve onlardan gelen dönütlere göre sorulara son şekli verilmiştir. Bu şekilde soruların geçerlik ve güvenilirliği sağlanmıştır. Sorular, bireysel tecrübelerin detaylı olarak anlatılmasını sağlayacak şekilde genellikle açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmelerinde kullanılmak üzere kolay anlaşılabilmesi için açık bir dil kullanılarak net bir şekilde ve kişiyi yönlendirici olmayacak şekilde oluşturulmuş olan 10 mülakat sorusu vardır. Ayrıca soruların sıralamasının mantık çerçevesinde olmasına dikkat edilmiştir. Mülakat öncesinde doldurulmak üzere ebeveynlere ait kişisel tanıtıcı bilgilerin olduğu bir 'Görüşme Formu' da oluşturulmuştur.

2.4. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturmak için amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemindeki amaç, önceden belirlenmiş olan ölçüt özelliklerini taşıyan tüm durumların

çalışılmasıdır.¹¹⁷ Çalışmamızdaki temel ölçüt, zihinsel engelli tanıli çocuğa sahip olmaktır. Örnekleme, İstanbul ilinin Gaziosmanpaşa ilçesinde bulunan 2018-2019 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı devlet okullarından olan Gönül Pınarı Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve İş Uygulama Merkezi'nde ve Dede Korkut İlkokulunun özel eğitim sınıfında öğrenim gören zihinsel engelli tanıli öğrencilerin 22 gönüllü anne-babaların katılımı ile oluşturulmuştur.

2.5. KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ

Araştırmaya gönüllü olarak katılan 22 ebeveyne dair özellikler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacak veriler, tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kadın	19	86,36
Erkek	3	13,64
Toplam	22	100

Araştırmaya katılan gönüllü ebeveynlerin 19'u kadın, 3'ü erkektir. Zihinsel engelli çocuğun bakımı ile daha fazla ilgilenmesinin etkisiyle okulda veli rolünü daha çok kadınların üstlenmiş olmalarına bağlı olarak okul idarecileri aracılığıyla ulaşılabilen ve araştırma hakkında ön bilgilendirme yapılabilen kişiler, çoğunlukla kadınlar olmuştur. Bunun ve mülakat için daha rahat zaman ayırabilmelerinin etkisiyle araştırmaya katılanlar arasında kadınların oranı, erkeklerin oranından daha yüksek olmuştur.

¹¹⁷ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2011, s. 112.

Tablo 3: Katılımcıların Yaş Durumu

Yaş Aralığı	Sayı (N)	Yüzde (%)
20-30	2	9,09
31-40	12	54,55
41-50	7	31,81
51-60	1	4,55
Toplam	22	100

Araştırmaya katılan ebeveynlerden 2'si 20-30 yaş aralığında, 12'si 31-40 yaş aralığında, 7'si 41-50 yaş aralığında ve 1'i 51-60 yaş aralığındadır.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
Okuma-Yazma Bilmeyen	1	4,55
İlkokul	12	54,55
Ortaokul	5	22,72
Lise	4	18,18
Toplam	22	100

Tablo 4'te de görüldüğü gibi katılımcı ebeveynlerden 1'i okuma-yazma bilmemekte, 12'si ilkokul mezunu, 5'i ortaokul mezunu ve 4'ü lise mezunudur.

Tablo 5: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumu

Sosyo-Ekonomik Durum	Sayı (N)	Yüzde (%)
Düşük	8	36,36
Orta	14	63,64
Toplam	22	100

Ebeveynler, sosyo-ekonomik durumlarını kendileri Tablo 5’te görüldüğü gibi ifade etmişlerdir. Buna göre katılımcıların 8’i düşük gelire, 14’ü orta gelire sahiptir.

Tablo 6: Katılımcıların Mesleği

Meslek	Sayı (N)	Yüzde (%)
Ev Hanımı	18	81,8
Emekli	1	4,55
Özel Güvenlik	1	4,55
Serbest Meslek	1	4,55
Tekstilde Makineci	1	4,55
Toplam	22	100

Araştırmaya katılanların meslekleri 18’i ev hanımı, 1’i emekli, 1’i özel güvenlik, 1’i serbest meslek ve 1’i tekstilde makineci şeklindedir.

Tablo 7: Katılımcıların Medeni Durumu

Medeni Durumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evli	21	95,45
Bekar	1	4,55
Toplam	22	100

Tablo 7’de olduğu gibi katılımcı ebeveynlerin 21’i evli, 1’i ise bekardır.

Tablo 8: Katılımcıların Zihinsel Engelli

Çocuklarının Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kız	6	27,27
Erkek	16	72,73
Toplam	22	100

Katılımcı ebeveynlerin zihinsel engelli çocuklarının cinsiyet dağılımına göre çocukların 6'sı kız, 16'sı erkektir.

Tablo 9: Katılımcıların Zihinsel Engelli
Çocuklarının Yaş Durumu

Yaş Aralığı	Sayı (N)	Yüzde (%)
0-10	6	27,27
11-20	16	72,73
Toplam	22	100

Araştırmaya katılanların zihinsel engelli çocuklarının 6'sı 0-10 yaş aralığında, 16'sı 11-20 yaş aralığında bulunmaktadır.

Tablo 10: Katılımcıların Zihinsel Engelli
Çocuklarının Engel Derecesi

Engel Derecesi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hafif	3	13,64
Orta	11	50
Ağır	8	36,36
Toplam	22	100

Zihinsel engelin hafif, orta ve ağır olmak üzere farklı dereceleri vardır. Araştırmaya katılanların çocuklarının engel derecelerine bakıldığında 3'ünün hafif, 11'inin orta ve 8'inin ağır derece olduğu görülmektedir.

2.6. ARAŞTIRMANIN UYGULANMA SÜRECİ

Araştırma için veri toplama sürecine başlamadan önce İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kuruluna başvurulmuş, gerekli onay ve izin alınmıştır (Bkz.: Ek 5). Sonrasında MEB'e bağlı okullarda öğrenim görmekte olan zihinsel engelli tanıılı öğrencilerin ebeveynleri ile çalışma yapabilme izni için İstanbul İl

Milli Eğitim Müdürlüğüne başvurulmuş, gerekli onay ve izin alınmıştır (Bkz.: Ek 4). Alınan bu izin belgesi ile Gaziosmanpaşa ilçesinde Gönül Pınarı Özel Eğitim Uygulama Merkezi ve İş Uygulama Merkezi ve Dede Korkut İlkokulunun idarecileriyle görüşülmüş ve onların aracılığıyla 2018-2019 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan zihinsel engelli tanıılı öğrencilerin ebeveynlerine ulaşılmıştır. Ulaşılan ebeveynlere araştırma hakkında tarafımızca ön bilgilendirme yapılmış, araştırmaya katılmak isteyen 22 gönüllü ebeveyn olmuş ve araştırma bu gönüllü ebeveynlerle gerçekleştirilmiştir.

Ön bilgilendirme sonrasında araştırmaya katılmaya gönüllü olan anne babalara ulaşılarak iki tarafın da uygun olduğu zamanlar randevu olarak belirlenmiştir. Mülakat görüşmeleri, bireysel olarak belirlenen randevu saatlerinde katılımcıların kendilerini güvende hissetmesi için ve gizlilik amaçlı olarak MEB çatısı altındaki adı belirtilen okulların rehberlik servisi odalarında, hiçbir dış etkene maruz kalmadan yapılmıştır. Her bir mülakat görüşmesi, katılımcıların hazırlamış olduğumuz alıntı yapma izin formunu onaylayıp imzalaması sonrasında gerçekleşmiştir. Mülakat soruları belirlenen sırayla sorulmuş, katılımcılardan hiçbir şekilde kendilerini baskı altında hissetmeden sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Görüşme sırasında zaman zaman görüşmenin akışına bağlı olarak katılımcının cevabını açması ve ayrıntılandırması amacı ile yan sorular sorulmuştur. Kendilerinden izin alınarak yapılan görüşmelerin ses kaydı alınmıştır. Hem alıntı yapma izin formunu doldurup imzalama hem de ses kaydı konusunda tereddüt yaşayan herhangi bir katılımcı olmamıştır. Görüşmeler yaklaşık olarak 20-25 dakika sürmüştür. Her görüşme farklı, kendine özgü bir atmosferde gerçekleşmiştir. Mülakat sırasında bazı katılımcılar soruları cevaplarken alakasız kısımlara girmiş, bazıları da bir soruda diğer sorunun cevabını vermiştir. Ancak böyle durumlarda gerekli yönlendirmeler yapılmış ve görüşmelerin istenilen doğrultuda devam etmesi sağlanmıştır. Ayrıca birkaç katılımcının kendileri için hassas olan sorularda duyulduğu, hatta gözyaşlarını tutamadığı gözlenmiştir. Araştırmacının bir psikolog olması, böyle durumlara profesyonel müdahalede bulunulmasını sağlamıştır. Yapılan müdahalelerin akabinde bu katılımcılara kendilerini toparlamaları ve iyi hissetmeleri

için zaman tanınmış, katılımcıların iyi olduklarına kanaat getirildikten sonra görüşmeye devam edilmiştir.

Bilimsel bir araştırma için kendileri ile mülakat çalışmasının yapılacağını öğrenen ebeveynler genel olarak konuya olumlu yaklaşmışlardır. Bunun yanısıra kimlik bilgilerinin paylaşılmayacağının garanti edilmesi katılımcıların kendilerini daha rahat ve güvende hissetmelerini sağlamıştır. Katılımcıların hemen hemen hepsi mülakat sonrasında, böyle bir araştırmaya katıldıkları ve katkı sağlama fırsatı buldukları için memnuniyetlerini dile getirmiştir. Bu söylemlerin, yaşadıkları zorlu süreci anlatarak başkaları tarafından anlaşılma, kendilerini değerli hissetme ve dinlenme ihtiyaçlarından kaynaklandığı yorumunda bulunulabilir.

2.7. VERİLERİN ÇÖZÜMLENME SÜRECİ

Verilerin çözümlenme sürecinde görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilirken katılımcıların gerçek hayattaki isimleri kullanılmamış, gizli tutulmuş, gerçek isimleri yerine her birine numara verilmiştir. Katılımcılara ait doldurdukları onam belgeleri, mülakat sırasında alınan ses kayıtları ve ses kayıtlarının analizleri araştırmacı tarafından özenle korunup muhafaza edilmiştir. Mülakat görüşmelerinin tamamlanmasının ardından ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler yazıya geirilmiiştir. Ses kayıtlarının zmlemesi yapıldıktan sonra elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak tablolar oluşturulmuş ve bu tablolar betimsel analiz yöntemi kullanılarak açıklanıp yorumlanmıştır. Betimsel analiz türünde görüşülen veya gözlenmiş olan kişilerin görüşlerini etkili bir şekilde göstermek için doğrudan alıntılara sıklıkla başvurulur. Elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde okuyucuya iletilmesi, betimsel analizin amacıdır. Bu doğrultuda ilk olarak araştırma soruları ya da görüşme ve gözleme bağlı olarak veri analizi için bir ereve oluşturulur ve elde edilen veriler, bu çerçeveye dayalı olarak verileri anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilir. Sonrasında veriler, sistematik ve açık bir biçimde anlatılarak açıklanır, ilişkilendirilir ve yorumlandırılır. Yapılan yorumların daha da güçlendirilmesi adına neden sonuç

ilişkileri incelenir ve bazı sonuçlar elde edilir.¹¹⁸ Bu bilgiler doğrultusunda, çalışmamızda mülakat yöntemiyle elde edilen veriler, araştırmacı tarafından soru gruplarına ve elde edilen verilere göre üst temalar haline getirilmiş, kendi içlerinde yorumlanarak bazı sonuçlara ulaşılmış ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunlarla beraber, görüşme sırasında gözlenen durumlara da yer verilerek bazı ayrıntılar yakalanmaya çalışılmıştır.

¹¹⁸ Yıldırım, Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, s. 224.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde yapılan mülakat çalışmasından elde edilen veriler, ebeveynlerin çocuklarının zihinsel engelini öğrendiklerinde ilk hissettiklerini, çocuklarının zihinsel engelli olma durumunu dini referanslarla nasıl anlamlandırdıklarını, bu durum karşısında hangi dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını ve bunların onların üzerindeki etkilerini anlatan üç üst tema haline getirilmiştir. Veriler, bu temalar altında ilişkilendirilip yorumlanarak çeşitli alt temalarla açıklanmıştır. Açıklamalar, katılımcıların görüşlerini daha iyi yansıtabilmek için doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

3.1. EBEVEYNLERİN ZİHİNSEL ENGELE VERDİĞİ İLK TEPKİLER

Sağlıklı bir çocuğa sahip olmak, her ailenin öncelikli isteğidir. Ancak zihinsel engelli bir çocuğa sahip olduğunu öğrenmek, ebeveynlerin karmaşık duygular yaşamasına neden olabilmektedir. Ayrıca zihinsel engelli çocuğun yaşı, ebeveynlerin tanıyı öğrendiklerinde verdikleri duygusal tepkileri etkileyebilmektedir. Araştırmamıza katılan ebeveynlerin tanıyı öğrendiklerinde zihinsel engelli çocuklarının yaşları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Ebeveynlerin Tanıyı Öğrendiklerinde
Zihinsel Engelli Çocuklarının Yaşı

Yaş	Sayı (N)
Hamilelik sürecinde	1
0-12 ay	14
1-3 yaş	3
4-7 yaş	3
14 yaş	1
Toplam	22

Tablo 11’de görüldüğü gibi ebeveynlerin çocuklarının tanısını öğrendiği zamandaki çocukların yaşları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Tabloya göre katılımcı ebeveynlerden 1’i hamilelik sürecinde, 14’ü çocuklarının yaşı 0-12 ay aralığında iken, 3’ü 1-3 yaş aralığında iken, 3’ü 4-7 yaş aralığında iken ve 1’i 14¹¹⁹ yaşındayken tanıyı öğrenmiştir.

Normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olmayı hayal ederek onunla ilgili çeşitli planlar yaparken hamilelik sürecinde veya doğumdan sonra çocuğunun zihinsel engelli olduğunu öğrenmenin, ebeveynlerin oldukça karmaşık duygular yaşamalarına neden olduğu ve bununla beraber çocuklarının ilerleyen yaşlarında zihinsel engelli olduğunu öğrenmenin de bu duyguları etkilediği görülmüştür. Doğum öncesi veya doğumdan hemen sonra çocuklarının tanısını öğrenmiş olmak, çocuklarındaki farklılıkları görüp farketmiş olmak ya da bir süre normal gelişim gösteren bir çocukken daha sonra biyolojik nedenlere bağlı olarak yaşadıkları rahatsızlıklar sonucunda zihinsel engelli tanısı almış olmak, ebeveynlerin tepkilerini etkilemiştir.

Mülakat sırasında ilk soru olarak ***Çocuğunuzun tanısını öğrendiğinizde ilk nasıl tepki verdiniz? Neler hissettiniz?*** sorusu sorulmuştur. Ebeveynler bu soruya cevap verirken yaşadıkları durumu anlatmak için bazen bir, bazen birden fazla duygusal tepki ifadesi kullanmışlardır. Kullanılan bu ifadeler, aşağıda Tablo 12’de verilmiştir. Araştırmamızda çocuğunun engel durumunu kabulleninceye ve hayatlarını bu gerçeğe göre düzenleyecekleri kadarki süreçte ebeveynlerin geliştirdikleri bu duygusal tepkilerin kimi ailelerde benzerlik gösterirken kimi ailelerde farklılık gösterdiği, kendi ifadeleriyle bazı ebeveynlerin daha kolay ve kısa sürede kabullenebilirken bazılarının kabullenme sürecinin diğerlerine göre daha uzun sürdüğü görülmüştür.

¹¹⁹ Katılımcı, eşinin ilgisiz olmasına ve çocuğunu hastaneye götürmemesine bağlı olarak çocuğunun engelini çocuğu 14 yaşında iken öğrendiklerini ifade etmiştir.

Tablo 12: Ebeveynlerin Tanıyı Öğrendiklerinde
Verdikleri Duygusal Tepkiler

Verilen Tepkiler	Sayı (N)
Şok	12
Üzüntü	11
İnkâr	5
Soğukkanlılık	3
Suçlama	1
Suçluluk Hissetme	1
İntihar Düşüncesi	1
Toplam	34

Tablo 12'ye bakıldığında 7 farklı kod olmak üzere toplam 34 duygusal tepkinin ifade edildiği görülmektedir. Ebeveynlerin 12'si şok, 11'i üzüntü, 5'i inkâr, 3'ü soğukkanlılık, 1'i suçlama, 1'i suçluluk hissetme ve 1'i intihar düşüncesi yaşadığını söylemiştir.

Ebeveynler, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrendiklerinde büyük bir şaşkınlık, şok yaşamaktadırlar. Özellikle bir süre normal gelişim gösteren bir çocuk iken daha sonra yaşanan hastalıklar sonucu çocuklarının zihinsel engelli olduğunu öğrenmek, beklenmedik bir durum olduğundan dolayı ebeveynlerde şok duygusunun yaşanmasına neden olmaktadır. Altı buçuk yaşına kadar normal gelişim gösteren bir çocuk olarak büyüyen oğlunun yaşadığı hastalık sonucu zihinsel engelli olduğunu öğrenen baba, şunları anlatmaktadır:

Tabii ki şok yaşadık. Hastalığın tedavisi olmadığından dolayı artık bundan sonra engelli olacağını öğrenmek, bize şok yaşattı. Oğlum birden bilincini yitirdi, çok acil hastaneye götürdük. Çapa'da teşhisini koydular. Zaten iş işten geçmişti, engel oluşmuştu. Moyamoya Sendromu¹²⁰ teşhisini koydular. Tabi bizim

¹²⁰ Katılımcının kendi anlatımı: “Bu hastalık milyonda bir görülen, genellikle uzakdoğuda görülen bir hastalık. Beyne kan ve oksijen götüren damarlar daralıyor ve kan-oksijen akışı olmadığından dolayı beyin felci oluyor. Beyin hücreleri ölüyor. Hala dünyada nedeni bilinmiyor. Genellikle 0

için kabullenmek zor oldu. Ben de araştırdım. Bu hastalığın bilinen bir tedavisinin, nedeninin olmadığını, aniden ortaya çıktığını öğrendim. Hatta böyle çocuklar kurtulamıyormuş, ölüyormuş. Oğlumun şu anda yaşaması bile mucize. O süreçte yaşamama ihtimalinden dolayı, engelli olma durumunu çok düşünmedim bile. (10. Katılımcı)

33 yaşındaki anne, kızının tanısını öğrendiğindeki yaşadığı şok durumunu anlatırken şunları söylemiştir:

Dünya başıma yıkıldı. Durumunu öğrendiğimizde kızım henüz yaşına gelmemişti. Hipotonydi ilk başta. Yani kafasını tutamıyor, oturamıyordu. Kasları gevşekti. Fizik tedaviye başladık o dönemde. Yaş ilerledikçe doktor, gelişim geriliği olduğunu söyledi. Durumunu kabullenmek uzun zaman aldı. Ama sonra kabullendik. (11. Katılımcı)

Çocuğunun tanısını oğlu 2 yaşındayken öğrenen 39 yaşındaki katılımcı anne, öğrendiğinde büyük bir şok ve üzüntü yaşadığını ve çocuğunun durumunu kabullenme sürecinin çok uzun sürdüğünü şöyle aktarmaktadır:

Çok kötü oldum. Oğlum iki yaşındayken öğrendim. Kalbinde delik vardı. Doktora götürdük. “Bu çocuğun hareketleri normal çocuğun hareketleri gibi değil. Hiç psikoloğa götürdünüz mü?” dedi. Psikoloğa götürdüm. Psikolog söyledi. “Yaşıtlarına göre iki yaş geriden geliyor.” dedi. Şok oldum. Sanki bir dağın başında kalıyorsun da bağıırıyorsun ama sesini kimseye duyuramıyorsun. Öyle bir duruma düştüm. Çok kötü bir duygu. Bir buçuk yaşında oğlum havale geçirmişti. Doktor: “Ondan kaynaklanabilir.” dedi. Havale geçirene kadar davranışları normaldi. Halen dahi çocuğun bu durumuna çok üzülüyorum. İki yıldır kabullendim. (8. Katılımcı)

Doktorun tanıyı açıklarken olumsuz ifadeler kullanması, ebeveynlerin duygusal ve zihinsel tepkilerini olumsuz olarak etkilemektedir. Hamilelik süresince hiçbir sıkıntı olmadığını söyleyen bir anne, doğumdan sonra çocuğunun zihinsel engelli olduğunu öğrendiği zaman yaşadığı şok ve üzüntünün, doktorun olumsuz anlatımı yüzünden daha çok arttığını söylemektedir:

ile 10 yaş arası ya da 30-40 yaş arasında ortaya çıkıyormuş. Bu hastalığı tetikleyen bir nedeni yokmuş, önceden tespit edilemiyormuş. Aniden ortaya çıkıyormuş.”

Öğrendiğim anda gerçekten çok kötü hissettim kendimi. Dünyanın benim başıma yıkıldığını, böyle bir şeyin ilk benim başıma geldiğini hissettim. Oradaki bir doktor çok acayip korkutmuştu bizi. “İşte bunlar yürüyemez, işte kolu tutmaz, bunların bacağı tutmaz, yürüyemez...” demişti. Doktor, beni yerin dibine sokmuştu. Psikolojik olarak baya bir çökertti beni. Düşünün sütüm kesildi benim, çocuğuma ben süt veremedim. Yani doktorun anlatma şeklinden çok etkilendim. (16. Katılımcı)

35 yaşındaki anne, doğumdan sonra çocuğunun bir ay boyunca yoğun bakımda yattığını, öleceğinin düşünüldüğünü ancak sonrasında normal odaya alındığını anlatmış ve tanıyı ilk öğrendiğinde şok yaşamadığını ama çok üzüldüğünü dile getirmiştir. Bu ebeveyn için çocuğunun ölmesini beklerken engelli de olsa yaşıyor olması mutluluğuna bağlı olarak tanıyı öğrendiklerinde çok büyük duygusal tepkiler vermediği söylenebilir.

Tanısını dokuz aylıkken koydular. Öğrendiğimde çok üzüldüm. Eşim de üzülmüştü. Ama şok, kabullenememe aşamalarını yaşamadık biz. (12. Katılımcı)

Bir başka anne, çocuğunun durumunu kendi gözlemiyle az çok anladığından dolayı tanıyı öğrendiğinde şok yaşamadığını fakat çok üzüldüğünü şu şekilde tarif etmektedir:

Kızım iki yaşına gelmişti ama hala yürüyemiyordu, emekleyemiyordu, konuşamıyordu. Sağlıkla ilgili biraz bilinçliliğim olduğu için hareketlerinden anlamaya başlamıştım. İki yaşında tanısını öğrendik. Tabi çok üzüldüm ama zaten bir şeyler beklediğim için tanıyı öğrendiğimde büyük tepkiler vermedim. (22. Katılımcı)

Sorduğumuz soruya verilen cevaplardaki duygusal tepkilerden biri de inkardır. Aileler, bir savunucu başa çıkma mekanizması olan inkar aşamasında engelli çocuğu olduğunu kabul edememekte, çocuğunda herhangi bir problem olmadığına dair kanıtlar aramakta veya yanlış teşhis konulduğu şüphesi ile doktordan doktora dolaşmaktadırlar.¹²¹ 13 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan bir anne,

¹²¹ Z. Fulya Temel, **Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2010, s. 408.

çocuğunun tanısını öğrendiğinde hem şok hem üzüntü hem de inkar duygularını yaşamış:

Çocuğum yirmi iki aylıktı öğrendiğimde hastalığını. Dört buçuk aylıkken eşimin yengesi farkettil. Başını tutamıyordu. Ben de “Bir şeyi yok, benim çocuğum küçük, büyük çocuk olunca tutar.” dedim. Hastane hastane dolaştık. Doktorlar araştırdı ama hiçbir şey bulamadılar. En son Cerrahpaşa’da stajyer biri buldu tanısını. CGD-karbonhidrat glaprotein eksikliği, tanısı. Zihinsel eksikliğe neden oluyor, diyorlar. İlk öğrendiğimde ister istemez bir şok yaşadım. “Çocuğumda bir şey yok.” dedim, bayağı üzüldüm. Sonradan da kabullendik. (13. Katılımcı)

Ebeveynlerin, çocuklarının durumunu kabullenme sürecinde yaşadıkları bir başka tepki, başkasını suçlama ve yaşadıkları umutsuzluk, çaresizlik duygularını çevrelerine kızgınlık olarak yansıtmalarıdır. 39 yaşındaki bir baba, oğlunun zihinsel engelli tanısı olduğunu öğrendiğinde tanıyı söyleyen doktoru suçlama ve inkar tepkileri gösterdiğini şu şekilde dile getirmiştir:

Öğrendiğimizde çok ağır geldi. Böyle durumlarda insan ister istemez bir suçlu arar. Doktora gittim dedim ki: “Ya siz her şeyin testini yapıyorsunuz, bana bu raporu veriyorsunuz, o zaman niye önlem almıyorsunuz? Bana çözüm söylemiyorsunuz da raporu elime verip git başının çaresine bak diyorsunuz.” ve onunla münakaşa ettim. O psikolojiyle kendimi haklı görüyordum. Ne yapacağımı, nereye gideceğimi bilemiyordum. Karşı taraftan bana düzgün bir açıklama yapılmamış olması da beni sıkıntıya soktu. Sonrasında başka bir hastaneye götürdüm çocuğu, aynı sonuç olunca kabullendik. (4. Katılımcı)

Çocuğunun engel durumundan dolayı suçluluk hissetme, tanı öğrenildiğinde verilen tepkilerdendir. Ebeveynler, çocuklarının zihinsel engelli olmaları ile ilgili olarak kendilerini sorumlu tutmaktadır. Down sendromu tanısıyla zihinsel engelli bir çocuğa sahip olan anne, tanıyı öğrendiğinde büyük bir şok, yoğun bir üzüntü, inkar ve suçluluk duygularını yaşadığını hatta içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmek için intiharı bile düşündüğünü anlatmıştır:

Doğumdan bir gün sonra doktor dedi ki: “Down sendromlu, zihinsel engelli çocuğunuz.” Vallahi hastane başıma yıkıldı. Çok

üzüldüm. “Yok.” dedim. “Doktorlar yalan söylüyor. Böyle bir şey yok.” dedim. Doktor, net tanı öğrenmemiz için bizi kan testi için başka hastaneye yönlendirdi. Oradan sonucun çıkması bir buçuk ay sürüyormuş. Ama o bir buçuk aylık zaman nasıl geçti gelin siz bana sorun. Sanki bir suç işlemişim gibi kimsenin yüzüne bakamıyordum. Kendimi dünyada yapayalnız hissettim. O süreçte intiharı bile düşünmüştüm. Bir buçuk ay sonra hastaneye gittik. Doktor, “Yani nasıl söyleyeyim, çocuğunuz down sendromlu, engelli.” dedi. (6. Katılımcı)

Bazı aileler, farklı özellikleri olan bir çocuğa sahip olduklarını öğrendiklerinde çeşitli yoğun duygusal tepkiler verirken bazı ailelerin bu durumu soğukkanlılıkla karşıladığı görülmektedir. Araştırmamıza katılan ebeveynler arasında soğukkanlı bir tutum sergileyen ebeveynler 3 kişidir. 9 yaşında zihinsel engelli çocuğu olan 34 yaşındaki anne, oğlunun hastalığının belirlenmesi aşamasında sık sık hastanelere gidip gelmiş, çok uğraşmış ve çok yorulmuş. Bu süreç içerisinde zaten bir sıkıntı olduğunu çocuğunun sürekli hastalanmasından anladığı için tanıyı öğrendiği zaman bunu soğukkanlılıkla karşıladığını söylemiştir:

Zaten belli bir şeydi. Doğduğunda emmiyordu, sıkıntısı vardı. Kırk günlükken mide kanaması geçirdi. İki aylık, üç aylık oldu ama hala kafasını tutamıyordu. Böyle pelte gibiydi. Bu yüzden tanısını öğrenince şoka girmedik. Bekliyordum sadece ne olduğunu öğrenmeye çalışıyordum. (2. Katılımcı)

50 yaşındaki katılımcı anne, çocuğunun durumunu kendisi farkettiği için tanıyı öğrendiğinde herhangi bir duygu hissetmediğini, soğukkanlılıkla karşıladığını anlatmaktadır:

Kızım on dört yaşındayken öğrendik tanısını. Üç aylıkken kızım, menenjit geçirmişti. Üç, dört yaşına geldiğinde yürümedi, konuşmadı. Doktora götürmüştük. Doktor, doğuştan zihinsel engelli olduğunu söyledi. Ama bence o hastalık onda kaldığı için oldu. Bunu kabullenmeme konusunda hiçbir şey yaşamadım. Zaten ben çocuğumun durumunu görüyordum, o yüzden öğrendiğimde değişik hissetmedim. (17. Katılımcı)

Başka bir annenin çocuğunun engelli olduğu gerçeğini soğukkanlılıkla karşılayıp kabul etmesi, diğerlerinden biraz farklı olmuş. Hamilelik süresince eşiyle

arasında sıkıntıların, anlaşmazlıkların olmasından dolayı oğlunu doğurmak istememiş. Bu yüzden hamilelik boyunca hareketlerine pek dikkat etmediğini, düşün diye ağır eşyaları kaldırdığı zamanların olduğunu söyleyen anne, doğumdan hemen sonra oğlunun tanısını öğrenmiş olmasına rağmen bu durumun kendisinde herhangi bir duygusal tepki yaşamasına neden olmadığını, ne olursa olsun benim çocuğum diyerek durumu kabullenememe gibi bir şey yaşamadığını söylemekte:

Aslında tepki vermedim. Ben doğum yaptım, 20 dakika falan geçti üstünden. Çocuğum getirilmeyince merak ettim. Doktorun yanına gittim. “Ya niye bebeği getirmiyorsunuz?” dedim. “Down sendromundan şüphelendik” dedi. O zaman da bilmiyorum tabii ki down sendromu ne? “Açılımını yapar mısınız? Ne bu?” dedim. Anlattı biraz. “Neyse ne?” dedim. Hani “Çocuk benim, yani sonuçta size bırakacak halim yok. Çocuğumu getirin bana.” dedim. Herhangi bir şok durumu vs. hiç olmadı. (14. Katılımcı)

Ailelerin çocuklarının zihinsel engelli tanısını öğrendiğindeki ilk tepkileri ve hissettikleri; şok, üzüntü, inkar, soğukkanlılık, suçlama, suçluluk hissetme ve intihar düşüncesi şeklindedir. Her aile, kendine ait özelliklere sahiptir. Bu yüzden her ailede tanıya verilen tepkiler aynı şekilde değildir. Örneklerde de görüldüğü üzere verilen duygusal tepkiler ve hissedilenler, birbirine benzerlik gösterebilirken birbirinden farklılık da gösterebilmektedir. Bu durumun her ebeveynin kendine ait hayata bakış açısı, yaşamışlıkları ve aile yapısı olmasından kaynaklanabileceği yorumu yapılabilir.

3.2. EBEVEYNLERİN ZİHİNSEL ENGELİ DİN KAYNAKLI ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ

İnsanlar, zor durumlarla karşı karşıya kaldıklarında başlarına gelen bu olayları açıklama ve anlamlandırma ihtiyacı hissederler ve bunun için arayış içine girerler. Bu açıklama ve anlamlandırma çabası, doğal ve insani bir davranıştır. Beklenmedik olaylarla karşılaşıldığında bunların sebeplerini, kaynaklarını ve sorumlularını bulmak için çeşitli sorular sorarlar. Yani olaylar bazı nedenlere atfedilerek, bazı sebeplere dayandırılarak açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılır. Sorulan sorulara verilen cevaplar, olayların hangi kaynaklara atfedildiğiyle ilgili bilgi

verir. Bu yükleme-atfetme eğilimi, insanın kendi iradesiyle seçmediği, planlamadığı ve kontrolü dışında gerçekleşen olaylarda daha yoğun bir şekilde ortaya çıkar.¹²²

Araştırmamıza katılan ebeveynler, çocuklarının zihinsel engelli olma durumunu çeşitli din kaynaklı kavramları kullanarak açıklamakta ve anlamlandırmaktadır. Anlamlandırmak için çoğu ebeveynin birden fazla kavram kullandığı ve bu ebeveynler arasında kimi ebeveynin çocuklarının engelini öğrendiği ilk zamanlar ile daha sonraki zamanlarda kullandığı kavramların uyumlu olduğu ve benzerlik gösterdiği görülürken kimisinde bu kavramların farklılık ve zıtlık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık ve zıtlık durumu, insanlardaki anlamlandırma biçimleri, onlar için yeterli gelmediğinde ve onları tatmin etmediğinde değişikliğe uğrayabilir şeklinde yorumlanabilir. Mülakat sorularına almış olduğumuz cevapların içerik analizine göre ebeveynlerin zihinsel engeli din kaynaklı kavramlarla anlamlandırma biçimleri Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Ebeveynlerin Zihinsel Engeli Din Kaynaklı Kavramlarla Anlamlandırma Biçimleri

Anlamlandırma Biçimi	Sayı (N)
Kader	22
İmtihan	20
Özel Seçilme-Allah’ın Sevdığı Kul Olma	9
Affedilme-Cennete Gitme Vesilesi	7
Ödül-Lütuf	7
Ceza-Vebal	5
Toplam	70

Tablo 13’te de görüldüğü üzere 6 farklı kod toplam 70 defa kodlanmıştır. Ebeveynlerin 5’i çocuklarının zihinsel engelli olma durumunu ceza-vebal şeklinde değerlendirmekte, 7’si ödül-lütuf olarak görmekte, 9’u özel seçilme-Allah’ın sevdiği

¹²² Köse, Küçükcan, **Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyoljik Bir İnceleme**, s. 63-64.

kul olma olarak açıklamakta, 7'si affedilme-cennete gitme vesilesi şeklinde değerlendirmekte, 20'si imtihan demekte ve 22'si kader olarak görmektedir.

3.2.1. Ceza-Vebal

Zihinsel engelli çocuğa sahip olduğu gerçeğini öğrenmenin, bazı ebeveynlerde cezalandırıldıklarını düşüncelerine sebebiyet verdiği görülmektedir. Ebeveynler engelli çocuğu, kendilerine verilmiş olan Allah'ın bir cezası ve geçmişte bilerek veya bilmeyerek işlemiş oldukları günah ve suçların bedeli şeklinde yorumlamaktadırlar. Bununla birlikte sürekli olarak yaşananları hak edecek bir şey yapmış oldukları düşüncesiyle kendilerini sorgulamakta ve geçmiş yaşantılarını irdelemektedirler.

25 yaşındaki anne, şu anda 9 yaşında olan oğlunun zihinsel engelli olduğunu öğrendiklerinde ilk zamanlar çocuğun engelli olma durumunu ceza ve işlemiş oldukları günahın bedeli olarak düşündüklerini şu cümlelerle anlatmıştır:

O zamanlar şöyle düşünüyordum: “İnsanların yaptıkları başlarına ceza olarak gelir.” Bu yüzden ilk zamanlarda “Acaba ne günah işledim de bu benim başıma geldi? ya da eşimin bir günahı yüzünden mi geldi?” diye düşünüyordum. “Yaşım küçük, bir günahım yok.” diye düşündüm ama bilemezsin. Belki eşimin vardır. O zamanlar böyle bir düşünceye girdik. (20. Katılımcı)

Zihinsel engelli bir kıza sahip olan 33 yaşındaki anne, yaşadığı bu durumu ilk çocuğunda görmüş olmanın da şokuyla, ceza ve günahın bedeli olarak anlamlandırdıklarını şöyle dile getirmiştir:

İlk öğrendiğinde yerle bir oluyorsun. Bir de benim ilk çocuğumda bunun olması benim için çöküş oldu. “Acaba biz bir günah mı işledik de bu başımıza geldi? Bu ceza mı, bir günahın bedeli mi?” diye düşündük. (11. Katılımcı)

Katılımcılardan bir baba, oğlunun zihinsel engelli olduğunu ilk öğrendiğinde bunun bir vebal olabileceği düşüncesiyle şu şekilde dua ettiğini aktarmıştır:

Dedim ki: “Ya Rabbi! Eğer bu Senin imtihanın ise bize sabır ver. Ama eğer ki bu çocuk bir vebale bizi affet, yani geçmişte

yaptığımız hataların bedeli midir bilmiyorum suç bizdedir, bunu bu çocuğa yansıtma.” (4. Katılımcı)

Bir anne, çocuğuna konulan teşhisin görülme ihtimalinin az olduğunu öğrenince, kimseye bir kötülüğü dokunmadığı halde neden ceza olarak gördüğü bu durumun başına geldiği konusunda kendini sorguladığını şöyle ifade etmektedir:

“Bu hastalık zaten 1500 kişide bir mi, 1200 kişide bir mi görülüyor.” demiştiler o zaman. Ben hep inanıyordum ki Allah iyilere sevaplar, kötülere cezalar verir. Hani hiç kimseye bir kötülüğüm dokunmadı, kimsenin kötülüğünü istemem. Bu yüzden diyordum ki: “Acaba ben 1200’de bir iyilik bile yapmadım mı bu zamana kadar?” (6. Katılımcı)

18 yaşındaki oğlunun zihinsel engelli olduğu gerçeğini kabullenmesinin uzun sürdüğünü ve son iki yıldır anca kabullenebildiğini ifade eden anne, çocuğunun zihinsel engelli olmasını ceza olarak gördüğünü ve böyle düşündüğünde kendini daha iyi hissettiğini söylemektedir:

Diyorum ki: “Herhalde ben iyi bir insan değilim ve ben kötüyüm ki Allah bana böyle bir imtihan vermiş, beni sınıyor.” Böyle düşünerek biraz daha hafifleniyorum. Yani bu durumu ceza olarak düşünüyorum. (8. Katılımcı)

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere zihinsel engeli ceza ve vebal olarak yorumlamak, ebeveynlerin başvurduğu anlamlandırma yollarından biridir. Zihinsel engelli çocuğa sahip olmayı “yapılan bir yanlışın karşılığı alınıyor” şeklinde düşünerek kimi ebeveynin rahatladığı görülürken kimi ebeveynde bu durumun kendilerinde daha çok stresin ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Stres yaşayan bu ebeveynler, geçmişte yapmış oldukları hataları bulmak istemekte ve geçmiş yaşantılarını irdelemektedirler. Toplumda “hataların bedeli mutlaka bir gün ödenir” ile ilgili anlatılan olayların, hikayelerin olması, ebeveynlerin böyle düşünmelerine etki etmiş olabilir. Bu durum için çocuklarının engelini “hakkettim” düşüncesiyle anlamlandırarak kabullenip bunun kendilerinin rahatlamalarını sağlayacaklarına inandıkları söylenebilir. Ayrıca ebeveynlerin zihinsel engeli ceza ve vebal şeklinde anlamlandırması, bir tür olumsuz dini başa çıkma olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Ödül-Lütuf

Zihinsel engelli çocuğa sahip olma durumunu ödül ve Allah'ın bir lütfu olarak anlamlandırma şeklinin ebeveynlerin bu gerçeği tam anlamıyla kabullenerek yaşantılarını bu gerçeğe göre düzenlemeye başlamasını kolaylaştırmasına veya engelli çocuğa sahip olmanın ebeveynin kişisel gelişimine çeşitli katkılar sağlamasına bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Bir anne, yaşadığı durumu ilk zamanlar, bir önceki başlıkta da görülebileceği üzere, ceza olarak görürken daha sonraki zamanlarda zihinsel engelli kızını anlamlandırmak için dini araştırmalar yaptığını, bunun sonucunda bu gerçeği kabullenebilme konusunda dayanıklılığının arttığını anlatmış ve böylelikle onu hediye olarak görmeye başladığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Zaman geçtikçe artık, “Bu bizim kaderimiz.” dedim. “Allah, demek ki böyle bir şey istedi bizim için.” dedim. Artık o bizim hediye, mucizemiz. Bu şekilde kabullendik, bu şekilde seviyoruz onu. (11. Katılımcı)

İlk zamanlar ceza olarak değerlendiren ve kendini sorgulayan bir başka anne, çocuğunun varlığının yaşadığı maddi-manevi sıkıntılar karşısında kendisine destek olduğunu, bu sayesinde zor zamanlarında ayakta kalabildiğini ve kendi kişiliğindeki güçlü yönlerini oğlu sayesinde geliştirdiğini ilerleyen zamanlarda farkederek aslında zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın kendisine verilen bir lütuf olduğunu anladığını şöyle dile getirmiştir:

Daha sonra anladım ki oğlum bana Allah'ın bir cezası değil, bir lütfuymuş. O olmasa hayat olmaz bana. Allah, onu bana yardımcı olarak gönderdi. Sıkıntılı zamanlarımda destekçim. Ben onunla kendimi buldum. Önceden sıradan biriydim. Şimdi “Onu alalım sana sağlıklı bir çocuk verelim ya da oğlun karışmış aslında senin çocuğun sağlıklı.” deseler, vermem. (6. Katılımcı)

Bir başka katılımcı, 11. ve 6. katılımcıdan farklı olarak (zihinsel engelli oğlunu hiçbir zaman ceza olarak görmeyerek) onu özel bir hediye olarak anlamlandırmakta, oğluyla birlikte hayatı öğrendiğini, oğlundan önce başka bir insan

olduğunu, oğlunun doğumundan sonra hayata bakış açısını olumlu yönde değiştirerek kendini geliştirdiğini ve oğlunun varoluşuyla birlikte sıkıntılarının üstesinden gelebildiğini anlatmaktadır:

Vallahi bakın yani gerçekten ben çok başka bir insandım. Çok içine kapanık, sakın, kendi halinde olan biriydim. Ama aslında bende çok şeyler varmış. Güçlü olmayı öğrendim, insan olmayı öğrendim, kendimi daha geliştirdim onunla birlikte ve o bana Allah'ın lütfu. Ben çok sıkıntılar çeken bir insanım ve gerçekten benim evimde şu anda çok ciddi sıkıntılar var. Ben bunu Allah'ın izniyle ve oğlumun varoluşuyla sanki yeniyorum. (9. Katılımcı)

Elde edilen cevaplardan görüldüğü üzere ebeveynler, kendi kişisel maddi-manevi gelişimlerini sağladığını düşünerek çocuğunu ödül ve lütuf olarak anlamlandırmaktadırlar. Bu durum, onların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamalarına yardımcı olmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

3.2.3. Özel Seçilme-Allah'ın Sevdığı Kul Olma

Özel seçilme-Allah'ın sevdiği kul olma düşüncesi, ebeveynler için kendilerini huzurlu hissetmelerini sağlayan ve çocuklarını kabul etmeyi kolaylaştıran bir başka anlamlandırma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde anlamlandıran ebeveynlerin, büyük bir din alimi olan Fudayl bin İyaz'ın “Allah, bir kulu sevdiği zaman onun gamını, kederini çoğaltır.”¹²³ sözünde olduğu gibi başlarına gelen bu zor durumu Allah'ın onları sevdiğinin-özel seçtiğinin göstergesi olarak düşündükleri ve buna bağlı olarak teslimiyetçi bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir.

Tanrı ilk öğrendiği zamanki süreçte çocuğunun zihinsel engelli olmasını ceza, daha sonraki zamanlarda yaptığı dini araştırmalar sonucunda ödül-lütuf olarak anlamlandıran anne, Allah'ın kendilerini çok sevdiği için böyle bir çocuğu onlara verdiğini düşünerek rahatladığını söylemiştir:

¹²³ Ali Ayten, Sevde Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş*, 1. bs., İstanbul, Sufi Kitap Yayınları, 2017, s. 175.

Demek ki Allah'ım böyle takdir etmiş. Demek ki çok sevmiş ki bize bunu vermiş. Kendimi bu şekilde avutmaya çalışıyorum. (11. Katılımcı)

Başka bir annenin kendisini Allah'ın sevdiği kul olduğunu düşündüğü ve teslimiyetçi bir tavır içinde olduğu şu sözleriyle ortaya çıkmaktadır:

Hani diyorlar ya, “Allah, kaldıramayacağı yükü kimseye vermez.” diye. Demek ki Allah, beni sevmiş ve ben kaldırabiliyorum ki bu yükü bana nasip etmiş. Rabbim böyle istemiş. (13. Katılımcı)

35 yaşındaki bir anne, zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın onun için aslında bir ayrıcalık olduğunu ve bunun Allah'ın kendisini sevip özel seçtiğinin göstergesi olduğunu söylemekte, bu yüzden de çok şükrettiğini ifade etmektedir:

“Kurban olduğum Allah'ım bu vergiyi bize verdi.” diyorum. “Ne büyük şans ki bize vermiş böyle şeyleri. Demek ki bizi çok seviyor. Bizi bakabiliyor mu, bu çocuğa nasıl davranıyor diye ona göre bizi imtihan ediyor.” diyorum. Allah'ım onu bana vermiş yani, demek ki çok iyi bir insanım ki bunu bana vermiş. Her zaman da şükrediyorum. (12. Katılımcı)

Zihinsel engelli oğlu olan 44 yaşındaki anne, özel seçilmiş olduğunu düşünerek durumu hızlı kabullendiğini ve oğlunu bu yüzden “melek” olarak isimlendirdiğini şöyle ifade etmiştir:

İlk zamanlar üzüldüm ama sonra dedim ki; “Allah, bana onu bir melek olarak verdi. Ben melek bakıyorum. Her ailede var mı? Her ailede bir melek yok.” diye düşündüm. Hemen kabullendim, süreç uzun sürmedi. Onu çok seviyorum. (19. Katılımcı)

Çocuğunun net tanısını öğrenene kadar üzüntü yaşayan, ancak öğrendikten sonra Allah'ın kendisini özel seçtiğini düşünerek çok hızlı şekilde bu gerçeği kabullendiğini söyleyen bir anne, yaşadıklarını şu cümlelerle anlatmıştır:

Çocuğun kilosunu vs. için doktor kontrolüne gitmiştim. Doktor: “Ben şimdi bir kağıt yazacağım onunla ya Çapa'ya ya da Cerrahpaşa'ya git. Bir şeyden şüphelendim sadece, bundan tedirgin olma. Onlar sana daha açıklamalı anlatacaktır.” dedi. Ben o anda bittim. Tanıyı Çapa'da öğrendim. Doktor bana: “Senin çocuğun

down sendromlu. Down sendromlu şu demek; her zaman iyi bir çocuğun olacak. Sadece farkı şu, bu çocuğa her şeyi sen öğreteceksin, sen tanıtacaksın.” dedi. İnanın o andan beri hiç pişmanlık yaşamadım. Dedim ki: “Evet, Allah beni özel seçti ve ben bu çocuğa elimden geldiğince bakacağım.” ve kabullenmeme gibi bir şey hiç düşünmedim. (9. Katılımcı)

Tüm bu cevaplara bakıldığında, ebeveynlerin Rablerinin kendi dayanma ve böyle bir durumu kaldırma kuvvetlerini bildiğinden dolayı özel çocukların onlara verildiğini düşündükleri görülmektedir. Bu durum onlara kendilerini özel hissettirmektedir. “Ben özel olmasaydım, Allah özel bir çocuğu bana vermezdi.”, “Allah, kimseye kaldıramayacağı yük yüklemeyiz.” ve “Allah beni sevmiş ki özel çocuk vermiş.” inançlarının olmasının ebeveynlerin başlarına gelen bu sıkıntılı durumu sadece az sayıda anne-babanın yaşamış olmasına bağlı olarak kendilerinin de özel seçilmiş olma-Allah’ın sevdiği kul olma şeklindeki atfetmenin ortaya çıkmasını sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte bu durumun çocuklarının gerçeğini kabul etmelerini kolaylaştırmakta, çocukları için yapacakları konusunda daha dik durmalarına ve hayatla daha barışık olmalarına yardımcı olmakta olduğu çıkarımında bulunulabilir.

3.2.4. Affedilme-Cennete Gitme Vesilesi

Yaşanılan sıkıntıların, zorlukların karşılığının cennet olacağı düşüncesi, ebeveynlerin çocuklarının engelini gözlerinde büyütüp katlanılmaz hale getirmekten onları korumaktadır. Böyle bir anlamlandırma biçiminin, Allah’ın zihinsel engelli çocuğu öbür dünyalarını kazanabilmeleri için onlara bir fırsat olarak verdiğini düşünmelerini sağlamakta olduğu ve onları yaşadıkları durumu sorgulamaktan alıkoyduğu görülmektedir.

Katılımcı bir anne, zihinsel engelli oğlunu kendisinin cenneti olarak gördüğünü ve benzer şekilde olan anneleri de böyle düşünmelerini tavsiye ederek rahatlattığını şöyle anlatmıştır:

Onu benim cennetim olarak görüyorum. Hatta ümitsizliğe kapılan anneleri çok kendine getirdiğim olmuştur. “Bak, bu bize

Allah'ın vermiş olduğu bir nimet, Cennet kapımız. Sen buna sabrettikçe Allah'ın sana daha çok şey vereceğini, daha çok ilerleyeceğini düşün.” diyorum. (16. Katılımcı)

50 yaşındaki anne, yaşadığı durumun kendisi için bir sıkıntı oluşturmadığını ve affedilmesine vesile olacağı umudu içinde olduğunu söylemiştir:

Çocuğum benim için hiç sıkıntı değil. Allahu Teala hiçbir şeyi boşuna vermez. Belki benim günahlarımı onun sayesinde affeder. (17. Katılımcı)

Benzer şekilde düşünen bir başka anne şunları demiştir:

Allah'tan gelene ben razıyım. “Allah verdi, elbet bir bildiği vardır.” diye düşünüyorum. Öbür tarafta çekmektense, bu dünyada çekmek daha iyi. (3. Katılımcı)

12 numaralı katılımcı anne, çocuğa sabretmesi ve bakması karşılığında cenneti kazanacağını düşündüğünü şu şekilde ifade etmektedir:

Komşum bana, “Allah seni sınıyor. Bu çocuğa nasıl bakıyorsun ve nasıl davranıyorsun diye. Yani bu çocuğa iyi davranırsan senin yerin cennetlik olur.” demişti. “Çünkü engelli çocuğa bakması çok zor.” demişti. Ben de öyle yapıyorum. (12. Katılımcı)

Katılımcılardan bir baba, zihinsel engelli oğlunu affedilme vesilesi olarak gördüğünü dile getirmektedir:

“Belki bu dünyada biz Allah için bir şey yapamıyoruzdur. Sonuçta biz, insanız. Belki oğlum sayesinde Cenabı Allah öbür tarafta bize hayırlı bir kapı açar.” diyerek (15. Katılımcı)

Bir başka baba, dünya hayatında sıkıntıların olmasının normal olduğunu, aslında başa gelen sıkıntıların Allah'ın kendisini kullarına hatırlatma ve kullarını affetme sebebi olarak yaratıldığını, bu yüzden zihinsel engelli çocuğunun durumunu da bu şekilde açıkladığını anlatmıştır:

Allah, kullarına kendini hatırlatmak ister. Kullarını affedeabilmek için sebepler yaratır. “Ya Rabbi! Bu benim imtihanımdır. Senden gelmiştir. Senin hediyendir. İnşallah da kazanan olurum.” diyorum. (4. Katılımcı)

Örneklerden de anlaşıldığı üzere ebeveynlerin bu şekildeki atfetme biçimi, onların çocuklarının engeline bağlı olarak yaşadıkları stres ve güçlükler neticesinde öbür dünyalarını kazanma ihtimalini artırdığına inandıklarını göstermektedir. Bu dünyada yapılan her iyilik ve kötülüğün ahirette cennet ve cehennem olarak karşılırlarına çıkacağı inancının onların çocuklarının engelini olduğu gibi kabul edip çocuklarının gelişimleri için ellerinden geleni yapma isteklerini artırdığı söylenebilir. Diğer bir deyişle böyle bir atfetme biçimi, ebeveynlerin “*Bir kul kendisi için (cennette) hazırlanmış olan makama ameliyle erişemeyecekse, Allah onun bedenine veya malına veya çoluk çocuğuna bir bela verir de bu belaya sabrı sebebiyle o makama erişirilir.*”¹²⁴ hadisi doğrultusunda inandıklarının göstergesidir.

3.2.5. İmtihan

“İslam inancına göre dünya bir imtihan yeridir ve bu yüzden insanın denenebilmesi için yaşamı boyunca ona menfaat, lezzet, zarar, acı, sıkıntı ve musibet verecek olayların olması gerekmektedir.”¹²⁵ Kur’an-ı Kerim’de Bakara Suresinin “*And olsun sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!*” 155. ayetine göre insan, bu dünyada başına gelen olaylara karşı gösterdiği tutum ve davranışın, yaptığı her hareketin karşılığını öldükten sonra ahirette görecektir ve iyi davranışlarının, sıkıntılı zamanlarında gösterdiği sabrın karşılığını mutlaka mükafat olarak bulacaktır. Bundan dolayıdır ki inançlı kişi, karşılaştığı musibetlerin ve çektiği sıkıntıların kendisi için bir imtihan olduğunu düşünerek yaşadığı olumsuzlukların üstesinden gelmek için sabırla mücadele ettiği takdirde ahirette mükafatını alacağına inanmaktadır. Bu inanç, inançlı kişinin rahatlamasına ve ruh sağlığını korumasına yardımcı olmaktadır.¹²⁶

Araştırmamızda, *Yaşadığınız bu durumu imtihan olarak görüyor musunuz?* sorusuyla ebeveynlerin zihinsel engelli çocuğa sahip olmayı bu temele dayandırıp dayandırmadıkları görülmeye çalışılmıştır. Verilen cevaplarda katılımcı ebeveynlerin

¹²⁴ İmam Ahmed b. Hanbel, *El-Müsned*, 1. bs., Daru’l Fikr, 1991, s. 315.

¹²⁵ İlhami Güler, *Allah’ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1998 s. 148.

¹²⁶ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi, Psikolojik ve Metodik Esaslar*, Samsun, Aksi Seda Matbaası, 1998, s. 20

neredeyse hepsinin (iki ebeveyn hariç) bu zor yaşam olayını imtihan olarak gördüklerini ifade ettikleri görülmektedir.

Soruya *Evet* olarak cevap veren katılımcılardan bir anne, hayatta herkesin farklı şekillerde bir imtihanının olduğunu ve zihinsel engelli kızını imtihan olarak gördüğünü şu sözlerle anlatmaktadır:

Evet, imtihan olarak görüyorum. Hepimiz imtihandan geçiyoruz; sağlık olsun, maddiyat olsun veya başka nedenlerden dolayı. Mutlaka herkesin bir imtihanı var hayatta. Önemli olan bu imtihanı güzel geçebilmek. (11. Katılımcı)

Bir başka anne benzer şekilde imtihan olarak gördüğünü ve bu imtihanı geçebilmek için dua ettiğini şu şekilde dile getirmektedir:

Evet imtihan. Her zaman dua ediyorum: “Allah’ım bu bizim için sınavdır, geçemeyeceğimiz sınavları bize verme.” (17. Katılımcı)

İmtihan olarak gören ebeveynlerden ikisinin soruya cevap verirken çocuklarının engelli olmasını kötü bir imtihan olarak görmediklerini özellikle belirtmeleri dikkat çekmektedir:

Evet imtihan. Ama ben imtihan derken kötü anlamda demiyorum. Kimisi zenginlikle imtihan olur, kimisi fakirlikle, kimisi hastalıkla, kimisi sağlıkla. Çok iyi olmak da bir imtihan. Çok süper bir durumda olsam, o da bir imtihan. Bu yüzden durumumu da bir imtihan olarak görüyorum. (2. Katılımcı)

Mutlaka yaşadığımız şeyler imtihan ama kötü bir imtihan olarak görmüyorum. Ben şöyle düşünüyorum: “Allahü Teala emanetlerini herkese sunmaz. Mevlam bana güzel bir emanet sundu. Bunun altından nasıl kalkacağımı da bana bir imtihan olarak sundu.” Bu yüzden evet, o benim için güzel bir sınav. İnşallah altından kalkabilirim. Tek duam bu. (9. Katılımcı)

Bu katılımcıların çocuklarının engelini kötü olarak ifadelendirmekten kaçınmaya çalışmalarının, olumlu ve olumsuz yaşanan her şeyin bir imtihan olduğu ve dünyaya zaten imtihan olmak için geldikleri inancına sahip olmalarının etkisinden

kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum tam manasıyla Allah'tan razı olduklarının göstergesidir, denebilir.

Çocuklarının engelini imtihan olarak görmeyen iki ebeveyninden biri olan 31 yaşındaki anne, şunları söylemiştir:

İmtihan olarak görmüyoruz. “Bizim her ailede bir tane böyle çocuk olacak demek ki.” diye düşünüyoruz. Teyzemin torununda da otizm çıktı. Benim oğlum hiperaktif sadece, bir şeyi yok. Onun durumu bana farklı gelmiyor. Ama dışarıdaki kişiye farklı gözükabilir. (21. Katılımcı)

Bu cevaptan insanlara göre genellikle imtihan kelimesinin yaşamda sıkıntı ve zorluk çekilmesine sebep olan olaylara verilen bir anlam taşımasına bağlı olarak bu ebeveynin, hafif düzeyde zihinsel engelli oğlunun durumunu kendileri için sıkıntı yaşamalarına neden olan bir durum şeklinde görmediklerinden dolayı “*İmtihan olarak görmüyoruz.*” cevabını verdiği çıkarımında bulunulabilir.

Bir diğer “*İmtihan değil.*” cevabını veren annenin de, 21 numaralı katılımcı gibi zihinsel engelli oğlunu ona sıkıntı çıkaran değil, aksine kendisine yardımcı olan ve onun bireysel gelişimi açısından kendisini bulmasını sağlayan kişi olduğunu düşündüğü için böyle cevap verdiği görülmektedir. Buradan hareketle böyle düşünmenin, annenin çocuğunun engeliyle dini başa çıkmasına olumlu katkı sağladığı söylenebilir.

Ben onunla kendimi buldum. Önceden sıradan biriydim ama şimdi kendimi özel hissediyorum. O olmasa hayat olmaz bana. Ben onu bir lütuf olarak görüyorum. İmtihan değil. Allah, onu bana yardımcı olarak gönderdi. O benim meleğim. Sıkıntılı zamanlarımda destekçim. (6. Katılımcı)

Araştırmamıza katılan hemen hemen her ebeveynin verdikleri cevaplardan çocuklarının zihinsel engelini imtihan olarak anlamlandırdıkları görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle karşılaşılan güçlükleri imtihan olarak görmenin, o güçlükleri kabullenmede ve üstesinden gelmede insana yardımcı olduğu yorumu yapılabilir.

3.2.6. Kader

Kişi üstesinden gelinemez olaylar, problemler ve sıkıntılar karşısında yetersizlik, güçsüzlük veya acizlik hissettiği zamanlarda ve yaşadıklarını anlamlandırmak amacıyla yapılan açıklamalar kişi için yeterince inandırıcı olmadığında ya da geçerliliğini yitirdiğinde din, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olur.¹²⁷ Dinin bir parçası olan kader inancı; çalışma ve güvenme, sığınma ve inanılan varlığın yardımını bekleme, en kötü durumlarda bile ümitvar olma, olumlu durumlarda ise tedbiri elden bırakmama, inanılan varlık ile ilişkiyi artırarak pekiştirme gibi işlevlere sahiptir. Böylelikle kabul ve teslimiyet içinde olan kişiyi kader inancı, rahatlatır ve teselli etmesi yönüyle terapi işlevi görür.¹²⁸

Yaşadıkları durumu anlamlandırmada dini inancın rolünü anlamak adına katılımcılara ***Çocuğunuzun bu durumu kader midir? Bu konuda neler düşünüyorsunuz?*** sorusu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı soruya “*Kaderdir.*” yanıtını vermişlerdir. Bu durum, bize insanların zorluk yaşadıkları, özellikle kendi güçlerini aşan olayları anlamlandırmada din kaynaklı bir kavram olan kadere atfetme eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

50 yaşındaki anne, zihinsel engelli tanısı olan kızını kader olarak gördüğünü söylemekte ve kadere olan teslimiyetini şöyle dile getirmektedir:

Kaderdir. Allah bir şeyi eksik verince kim ne yapabilir ki? Kim fazlasını verebilir ki? Eksikse kim ne diyebilir ki? Ben bunu böyle kabul ettim. (17. Katılımcı)

29 yaşındaki anne de zihinsel engelli oğlunun durumu için benzer şekilde cevap vermiştir:

¹²⁷ Faruk Karaca, “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine,” **Dini Araştırmalar**, c. 6, no. 16, 2003, s. 77.

¹²⁸ Faruk Karaca, “Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma (Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine),” **İslami Araştırmalar Dergisi**, c. 19, no. 3, 2006, s. 489.

Kader tabiki de. Bu bizim alnımıza yazılmış demek ki. Rabbim'in verdiği bir şey, geri çeviremiyoruz. Çünkü O, verdi. (1. Katılımcı)

Bir başka anne, bu konudaki teslimiyetini şu sözlerle ortaya koymaktadır:

Kaderdir. Başka bir şey değil. Allah'tan gelen baş göz üstüne. Kader, herkesin alnında ne yazılmışsa odur. Herkes kaderinde ne varsa görecektir zaten. Takdiri ilahi. (5. Katılımcı)

33 yaşındaki anne, ölü doğup kalp masajıyla hayata bağlanan kızının zihinsel engel durumu için, Yaratıcının gücünden başka bir açıklama bulamadığını söylemekte ve yaşadığı durumun kader olduğunu düşünmektedir:

Kızım ölü doğmuştu. Doğumdan sonra asistan doktorlar, “Hocam zaten çocuk ölü, kalp masajı yapalım, öğrenmiş oluruz.” demişler hocalarına. Kalp masajı yaparken yaparken canlanmış. Kader olmasaydı ölü doğup canlanmazdı. Ne bileyim bugünlere gelemezdi. Kader olduğuna inanıyorum. Bu konudaki inançlarım yüksek. (22. Katılımcı)

Yaşadıklarını ve oğlunun engelini, kader olarak niteleyip olağan dışı ve kendini aşan bir durum şeklinde açıklayan bir başka katılımcı anne şunları söylemiştir:

Bizim elimizde olmadan başımıza gelen olağan dışı olan şeyler, kaderdir. Doğduğunda hiçbir sıkıntı olmadı. Ama sonra hiç emmiyor falan, hep sıkıntı var. Kırk günlük çocuk niye mide kanaması geçirir? Benim sütümü bile emmeyen bir çocuk mide kanaması geçiriyor. Olağan dışı bir durum. Ondan sonra iki sene hiç ağzından beslenmiyor, hiçbir şekilde tanısı konulamıyor ama sürekli kusan, kaka yapan bir çocuk var. Doktor bile, “Yemediği içmediği halde bunca su nereden geliyor?” diyor. Artık bizi aşan bir durum var. (2. Katılımcı)

Ebeveynlerin verdikleri cevaplarda da görüldüğü gibi çocuklarının engelini bazı ebeveynler dini inançlarının gereğinden dolayı kader şeklinde anlamlandırırken bazı ebeveynler ise yaşadıkları olağanüstü olayları anlamlandırmada kaderden başka bir açıklama bulamadıklarından dolayı bu şekilde açıklamaktadır. Her iki durum için de kader inancına sahip olmanın, çocuklarının zihinsel engelli olmasını kabullenmeyi

kolaylaştırarak ebeveynlerin hayatlarına kaldıkları yerden devam etme gücü verdiği, böylelikle bir nevi psikolojik olarak rahatlamalarına yardımcı olduğu söylenebilir. Kara¹²⁹ ve Karagöz'ün¹³⁰ yapmış oldukları çalışma sonuçlarında da ebeveynlerin çocuklarının engel durumunu kadere atfetme oranlarının yüksek olmasının bu yorumu desteklediği düşünülebilir.

3.3. EBEVEYNLERİN ÇOCUKLARININ ENGELİYLE DİNİ BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ

3.3.1. Olumlu Dini Başa Çıkma

Olumlu dini başa çıkma; maneviyatı öne çıkarmayı, hayatın anlamını, Tanrı ile güvenli bir ilişkiyi ve manevi bağlılığı temel alır. Olumlu dini başa çıkma yöntemlerini kullanan kişiler; “yardımsever, dindar, Tanrı ile işbirliği içinde olma, manevi destek arayışı, manevi bağlanma, dini manevi arınma, din adamından veya cemaat üyelerinden yardım isteme, dini yardım, manevi hoşgörü ve bağışlama” gibi davranışları sergiler.¹³¹

Bu tema altında, zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları zorlu süreçlerle başa çıkabilmek için olumlu dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadığını görebilmek amacıyla grupladığımız sorulara verdikleri cevaplar analiz edilecek ve yorumlanacaktır. Böylelikle olumlu dini başa çıkma yöntemlerinin ebeveynler üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.3.1.1. Dua ile Başa Çıkma

Dua; hem problem odaklı hem duygusal odaklı hem de ikisi birlikte olmak üzere bir başa çıkma metodu olarak kullanılabilir. Karşılaşılan stres veren yaşam olayı değiştirilemeyecek özellikte ise dua; yeniden yorumlamayı ya da kabullenmeyi

¹²⁹ Elif Kara, “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, s. 317-331.

¹³⁰ Sema Karagöz, “*Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma*,” Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek lisans Tezi, 2010.

¹³¹ Kenneth I. Pargament, v.d., "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors," *Journal for The Scientific Study of Religion*, c. 37, 1998, s. 720.

sağlayarak duygusal gerilimin azaltılmasına yardımcı olur. Bu yönüyle dua, duygusal odaklı başa çıkma tarzında aktif role sahiptir. Problem odaklı başa çıkma tarzı olarak kullanıldığında ise dua; problemi tanımlamayı, problemin çözümü için çeşitli seçenekler sunarak başka çözümler geliştirmeyi ve planlamayı, Allah ile işbirliği yaparak etkin başa çıkmayı sağlar.¹³² Bu yüzden dua, stresli zamanlarda insanların sıkıntılarından kurtulmak için başvurdukları bir uygulamadır. Elbette böyle durumlardan kurtulmak için başvuru tek dini etkinlik değildir. Ancak insanların öncelikle ve diğer etkinliklere göre sıklıkla başvurdukları bir dini etkinliktir.¹³³

Yaşanılan çeşitli mahrumiyetler, insanın kendi güçsüzlüğünü ve acizliğini fark etmesini sağlayarak insanı dua etmeye sevk eder. Dua etmek, insanın her an ulaşabileceği, sesini duyan ve yardım etmeye gücü yeten Yüce Yaratıcının varlığından haberdar olunduğunun göstergesidir. Araştırmamıza katılan ebeveynlerin de yaşadıkları zor zamanlarda duayı başa çıkma yöntemi olarak kullanıp kullanmadıklarını tetkik etmek için *Yaşadığınız bu zorlu süreçte dua ettiniz mi? Nasıl dua ettiniz? Paylaşıyor musunuz?* sorusu sorulmuş ve tüm katılımcıların dua ettiği görülmüştür. Bu durum duanın başa çıkma metodu olarak kullanılma oranının yüksek olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Dua ettiğini ifade eden tüm katılımcılar, ettikleri duaları herhangi bir çekince yaşamadan paylaşmışlardır. Yapılan duaların içeriğinin genel olarak sağlık ve çocuklarının kendi ihtiyaçlarını görebilecek seviyeye gelmeleri olduğu görülmektedir.

Rabbim sağlığından yana bana şey vermesin, göstermesin. Çünkü sağlık problemi olduğu zaman o eziyet çekiyor ve benim ona yapacak bir şeyim olmadığı zaman ben çok üzülüyorum. En çok konuşamadığı için konuşmasını diliyorum Allah'tan. Şu an en büyük problemimiz konuşamaması. Konuşamayınca da kendini anlatamıyor. Bu defa sinirleniyor. (14. Katılımcı)

¹³² Atkinson, v.d. akt: Asude Arıcı, "Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua", Uludağ Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 84.

¹³³ Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, s. 44.

Hep oğlum için dua ediyorum. Kendi ihtiyaçlarını görebilsin, kimseye muhtaç olmasın. Daha çok küçük, on bir yaşında ama altı yaşında gibi bile değil. Yürüyebilsin, kendi ihtiyaçlarını görsün. (1. Katılımcı)

Namaz kılarken “Allah’ım Sen hayırlısı neyse onu nasip et.” diyorum. “Bir an önce kızımın zekasını yerine getir.” diyorum. Zekasını da geçtik artık bir an önce şu nöbetlerden kurtulsun istiyorsun. Bu şekilde dua ediyoruz, sağlık sıhhat istiyoruz onun için. (22. Katılımcı)

“Allah’ım inşallah çocuğum az da olsa yürüyebilir. Az da olsa kendini ifade edebilir.” (7. Katılımcı)

Çocuğum için öncelikle sağlık istiyorum, şifa istiyorum. Konuşması için dua ediyorum. Mutlaka her zaman ne kadar gelişirlerse gelişsinler muhtaç olacaklardır. En azından kendi kendine işlerini yapabilsin; yemeğini yiyebilsin, üstünü başını çıkartabilsin, tuvalet ihtiyacını giderebilsin. Çok şükür, yapıyor ama temizlik konusunda az da olsa bir şeyler yapabilsin. (11. Katılımcı)

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler, örneklerde görüldüğü üzere genellikle çocuklarının sağlıklarının iyi olması ve böylelikle kendi kapasiteleri dahilinde daha iyi yere gelebilmeleri için dua etmektedirler. Buradan hareketle ebeveynlerin, çocuklarının engel durumunun tamamen düzelemeyeceğini kabullenmiş olmakla birlikte çocuklarının yaşadıkları sağlık problemleri karşısında umutlarını kaybetmemek için bu şekilde dua ettikleri ve Allah’tan yardım istedikleri söylenebilir.

Katılımcılardan bazılarının dua ederken çocuklarına bakabilmek için Allah’tan kendileri için sabır ve afiyet istedikleri görülmüştür.

“Bana bol ömür ve bol sabır ver Allah’ım, bana bol sabır ki çocuğuma bakabileyim.” Başka özel bir duam yok. (19. Katılımcı)

Çok dua ettim. Gerçekten her namazımdan sonra çok ettim. “Allah’ım bana yardım et, enerji ver, bana güç kuvvet ver oğlumun başında olmam için.” (2. Katılımcı)

“Allah’ım bana sabır ver, ona da şifa ver.” (17. Katılımcı)

Verilen cevaplarda da anlaşılaçağı gibi çocuklarının engel durumundan dolayı zorluklarla karşılaşan ebeveynler, bu zorluklarla başa çıkabilmek için başa çıkmaya yardımcı bir tutum olan sabıra yönelmektedirler. Yani ebeveynler kendilerine sabır karakterini verebilecek olan Yaratıcı'ya dua etme yoluna gitmektedirler. Burada görölmektedir ki; olumlu dini başa çıkma tarzlarından biri olan dua, bir başka başa çıkma tarzı olan sabır tutumunun gelişmesi için aracı olarak kullanılmaktadır. Böylece sabır için edilen dua, ebeveynlere yaşadıkları bu durumla başa çıkabilme ve psikolojik iyi oluş konusunda yardımcı olmakta ve rahatlamalarını sağlamaktadır, denebilir.

Ebeveynlerin paylaştığı duaların içeriğine bakıldığında birçoğunun tüm engelli, hasta çocuk ve ailelerine de mutlaka dua ettiklerini ifade etmesi dikkat çekmektedir.

Evet, çok dua ettim. Hep Peygamberimiz Efendimizin yüzü suyu hürmetine dedim. “Rabbim önce daha zorda olanlara sonra kendi evladıma...” diye çok dua ettim. (1. Katılımcı)

Her anımız dua zaten bizim. Diyorum ki: “Allah'ım oğluma, oğlum gibi olanlara, onların ailelerine sabır ver.” (20. Katılımcı)

Çocuğum için öncelikle sağlık istiyorum, şifa istiyorum. Bütün çocuklarımız için; engelli veya normal, hasta olan çocuklarımız için şifa istiyorum. Yani sırf kendi çocuğum için değil, her çocuk için. (11. Katılımcı)

Zikirlerimi yaparım. Sonra “Allah'ım bütün müslümanlara, bütün hasta kullarına nasipse Şafii ismin hürmetine şifa ihsan et.” derim. (10. Katılımcı)

Sadece kendi çocuğuma değil. “Allah'ım” derim “Hani nerede varsa yardım yardım et.” Çünkü yaşamayı gerçekten bilmiyorlar. Diyorum: “Hepsini Allah'ım kimseyi darda bırakma, kimseyi zor durumda bırakma, çaresiz bırakma.” Bunları çok ve sürekli dile getiriyorum. (7. Katılımcı)

Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin tüm engelli, hasta çocuk ve ailelerine de mutlaka dua etmeleri, diğer engelli çocuk ve ailelerinin de en az kendileri kadar güçlük yaşadıklarının bilincinde olduklarını göstermektedir. Benzer durumda olanların da en az kendileri kadar Allah tarafından yardıma muhtaç oldukları düşüncesiyle bu şekilde dua etmektedirler. Bu şekilde dua etmenin yani herkes için yardım çağrısında bulunmanın, ebeveynlerin kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Ebeveynlerin neredeyse yarısının Allah'tan çocuklarını kendilerinden sonraya bırakmamasını dilemeleri; ya kendilerinden önce veyahut da birlikte ölmeyi dilemeleri dikkat çeken başka bir noktadır.

“İkimizin beraber canını al.” Buna çok dua ediyorum. Çünkü benden sonra ona kimse bakmaz. Mutlaka bir kuruma gider. Orada olmaksızın da gideceğimiz yere (ahirete) beraber gidelim. Zaten gideceğimiz yer orası. O yüzden “Allah'ım ne olur onu benim peşime bırakma, beraber ölmeyi nasip et.” (2. Katılımcı)

“Allah'ım bana sabır ver, ona da şifa ver. Onu benden geriye bırakma.” (Ağlıyor) Kimse bakmaz. Babası bırakıp gittikten sonra... Hiç kimse anne gibi olmaz. (17. Katılımcı)

Hep dua ediyorum. “Allah'ım kimsenin eline düşürme. Ben ölmeden o ölsün ya da beraber ölelim.” Yani gözüm arkada kalmasın. (8. Katılımcı)

“Oğlumu benden başka hiç kimseye muhtaç etme. Onu benden sonraya bırakma.” Evladınıza iğne batsa canınız yanar değil mi? Bu çok acı ama tek duam “Allah onu benden sonraya bırakmasın” Her söylediğimde de içim yanar ama onu benden sonraya bırakmasın. (9. Katılımcı)

En başta duam, “Benden geriye kalmasın.” Ben çevreme “Eğer bana dua edeceksiniz” diyorum “benim için şöyle dua edin: Allah bu çocuğu benden sonraya bırakmasın.” Çünkü ben o anlamda hiç kimseye güvenemem. Tek isteğim benden sonraya bırakmasın. (14. Katılımcı)

Yapılan bu dualarda görüldüğü üzere “Benden sonra kim bakar?” düşüncesinin ebeveynler üzerinde büyük bir kaygı oluşturduğu açıktır. Bu kaygı ve

endişeyi giderebilmek için de dini başa çıkma mekanizması olan duaya başvurmakta ve böylelikle rahatlamaktadırlar.

Ebeveynlerin çocukları için başlarına gelebilecek musibet ve sıkıntılara karşı dua etme şekli olarak korunma duaları ve ayet metinleri aracılığıyla dua edenlerin sayısı oldukça azdır (3 kişi).

Oğlum için “Kötülüklerden, şeytanın şerrinden, kötü insanların kötülüklerinden koru.” diye dua ederim. Sabah Ayetel Kürsi ve Peygamber Efendimizin okuduğu dua var, “Bismillahillezi la yedurru...” diye başlayan, 7 kere onu okurum. Bu şekilde gönderirim. Sanki sigortalanmış gibi hissediyorum. (2. Katılımcı)

“Allah'ım sana emanet kötülerden uzak tut kötülüklerden uzak tut onu, sen koru ya Rabbim.” derim. Çoğunlukla “La ilahe illa ente sübhaneke innî küntü minezzalimin” duamı ederim. (6. Katılımcı)

Çocuklara Felak, Nas, Ayetel Kürsi çok iyi geliyormuş. Ben hiç okumazdım mesela. Şimdi okuyorum. (22. Katılımcı)

Sonuç olarak edilen tüm dualara bakıldığında katılımcıların genellikle içlerinden geldiği gibi, ihtiyaçları doğrultusunda ve hangi durumla alakalı kaygı, endişe duyuyorlarsa daha çok o konuda dua ettikleri görülmektedir. Bu da göstermektedir ki dua etme davranışı bir tür yardım çağrısı olarak görülmektedir. Verilen cevaplara göre tüm ebeveynlerin dua etme davranışında bulunduğu düşünüldüğünde yapılan çağrıya cevap bulacakları inancıyla dua ederek rahatladıkları söylenebilir.

3.3.1.2. Allah'tan Ümit Kesmeme

“Din, kişiyi kaygı, şüphe ve ümitsizliğe karşı güçlü kılarken, aynı zamanda her gelişim basamağında, ona kendisini anlamlı bir biçimde Varlık'ın tamamı ile ilişkilendirmeyi mümkün kılacak çaba ve enerjiyi sağlar.”¹³⁴ Dinin bu noktadaki başa çıkma rolüne katılımcıların başvurup başvurmadığını görebilmek amacıyla *İçinde*

¹³⁴ G.W. Allport, *The Individual and His Religion*, New York, 1960, s. 79. akt: Filiz Tekin, “Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü,” Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2005, s. 25-26.

bulunduğunuz bu durumdan dolayı ümitsizliğe kapıldığınız oldu mu? Eğer olduysa dini inançlarınız ümitsizlikten kurtulmanıza yardımcı oldu mu? sorusu sorulmuştur.

Tablo 14: Ümitsizliğe Kapıldığınız Oldu Mu?

Cevaplar	Sayı (N)
Evet, oldu	16
Hayır, olmadı	6
Toplam	22

Ebeveynlerden 16 kişi *Evet, oldu* cevabını verirken, 6 kişi *Hayır, olmadı* cevabını vermiştir. Ümitsizliğe kapıldığını söyleyen ebeveynlerin verdikleri cevaplara bakıldığında hepsinin dini inançların etkisiyle bu durumdan kurtulup rahatladıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Ebeveynlerden bazıları zihinsel engel durumunun çocuklarının gelişimlerinde negatif olarak farklılık oluşturacağı düşüncesine bağlı olarak ümitsizlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir:

Hamileyken çok ümitsizliğe kapılmıştım. Doktorlar beni çok korkutmuştu. “Bu çocuk normal olmaz. Kafa büyümesi var, damar tıkanıklığı var.” diye. Adeta sanki içimde bir canavar varmış gibi anlatmışlardı. “Bu çocuk olduktan sonra ne olacak? Nasıl bir şeydir acaba?” diye hep düşünüyordum. Şimdi çok şükür Allah’a. O süreçte namaza bağlandım. Kur’an okuyan insanım zaten. Allah’ımı çağırdım gece gündüz. Rabbim yardım etti. (5. Katılımcı)

Başlarda ümitsizliğe yürüyemeyecek diye kapılmıştım. Kendi dini inançlarım açısından Allah’tan ümit kesilmeyeceğini biliyoruz, “Allah’ımız her şeye kadirdir.” diyoruz. Derdi veren de Allah, dermanı verecek olan kişi de O olduğu için. Yani dini bilgi ve inancın çok etkisi oluyor. (22. Katılımcı)

53 yaşındaki anne, zihinsel engelli çocuğunun iyi bir eğitim alamayacağı konusunda yaşadığı karamsarlıktan kurtulmasında dini inançlarının yardımcı olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Çocuğuma iyi bir eğitim veremeyeceğim, onu iyi yere getiremeyeceğim.” endişesi vardı. Sonradan Allah'ın yardımıyla her şey güzel oldu. Dini inançlarım olmasa oğlumu bu duruma getirebileceğimi zannetmiyorum. Dua ederek bu durumlara geldim diyebilirim. (16. Katılımcı)

Zihinsel engelli kızının durumundan dolayı ilk zamanlar ümitsizlik yaşadığını fakat bunu dini inanışla bertaraf ettiğini söyleyen bir başka anne, yaşadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

İlk öğrendiğimizde çocuğun durumunu ne derecede düzelecek onu bilmiyorsun. Bu yüzden ümitsizliğe kapılıyorsun. Sonradan böyle dini bir şeyler okuyorsun, böyle iç açıcı güzel şeyler duyuyorsun. Sonra o seni böyle birden ayağa kaldırıyor. “Yok ya bir ümit var, bu işte bir hayır var.” diyorsun. Böyle çocuklara sahip anne ve babaların en büyük korkusu, “Biz öldükten sonra bu çocuklara kim bakar?” sorusu. Ama gene de çok şükür bunu bir umut var diye yeşertebiliyorsun. (11. Katılımcı)

Verilen cevaplara bakıldığında, 11 numaralı katılımcının da dediği gibi, çocuklarının zihinsel engel durumuyla ilgili olarak ümitsizliğe kapıldığını söyleyen ebeveynlerin yarısının çocuklarının geleceğiyle ilgili, çocukları kendilerinden sonraya kalırlarsa onlara kimin bakacağı konusunda endişelendiklerini ifade edenlerden oluşması dikkat çekmektedir. Ancak bu durumun üstesinden gelebilme konusunda dini inançların ve etkinliklerin onları rahatlattığını söylemektedirler:

Şöyle bir ümitsizliğim oldu: “Allahım bana bir şey olsa bu çocuğa kim bakacak?” Sadece ümitsizliğim bu oldu. Ben yaşadığım kadar, elimden geldiği kadar hatta fazlasını da yapmaya çalışırım. Böyle düşündüğümde dua ediyorum her zaman. Duanın desteği olduğuna inanıyorum. (12. Katılımcı)

“Acaba ölecek mi? Ne zaman ölecek? Benden önce mi ölecek, benden sonra mı?” İnsan bu soruları her zaman soruyor. “Benden sonra ölürse kim bakar?” Bu tür tereddütler oluyor. Böyle daraldığım, sıkıldığım zamanlarda genellikle Allah'ı zikrediyorum.

Şeytanın şerrinden, vesvese geldiği zaman Allah’a sığınıyorum, tövbe ediyorum. Böylelikle ferahlıyorum. (10. Katılımcı)

Benim ve eşimin tek endişesi yarın bir gün biz ölürsek bu çocuğa kim bakacak? Başka endişemiz yok. Bu yüzden her zaman dua ediyoruz: “Ya Rabbi! Önce oğluma hayırlı bir kapı aç, ondan sonra bizim canımızı al.” Böyle içimiz rahatlıyor. (15. Katılımcı)

“Bana bir şey olursa çocuklar ne olacak?” Hep onu düşünüyorum, “Bana bir şey olduktan sonra, şimdi bir kızım var 19 yaşında, kızım bakar ama diyorum gücü yeter mi bakmaya?” Orada biraz düşünüyorum ister istemez. Böyle sıkıntıya girdiğim zaman da diyorum ki: “Rabbim, Sen bilirsin.” (13. Katılımcı)

Ümitsizlik konusunda sormuş olduğumuz soruya verilen cevaplarda zihinsel engelli olma durumunun çocuklarının gelişimlerini olumsuz etkileyeceğine dair endişe ve kendilerinin ölümünden sonra çocuklarına ne olacağı konusundaki kaygının ebeveynleri ümitsizliğe düşürdüğü görülmektedir. Ancak dini inançlar, onlara adeta bir yardım eli uzatarak onları bu ümitsizlikten kurtarmaktadır. Buradan hareketle dinde var olan Allah’ın zorda olan kullarına karşı lütfekar ve merhametli olduğu inancıyla tevekkül ve teslimiyet içinde olmanın ve Allah’ın yardımını çağırmak amacıyla dini ibadetler yapmış olmanın ebeveynlerin ümitsizlikten kurtulmalarına yardımcı olduğu söylenebilir. Bununla beraber herhangi bir şekilde ümitsizlik yaşamadığını söyleyen ebeveynlerin bu durumu, yaşadıklarını her şeyiyle Allah’a tevekkül etmelerinden ve O’na tam anlamıyla teslim olmalarından kaynaklanabilir.

3.3.1.3. İbadete Yönelme

Kendisine verilen nimetlerden veya elde etmek istediklerinden dolayı kişi, inandığı yüce varlığa kendini adamaya çalışır.¹³⁵ Kendini adamanın gerçek bir ifadesi olan ibadet tecrübesi, dinin iman-amel boyutunun amel kısmını teşkil eder ve kutsallık atfedilen varlığa samimi bağlılığın göstergesidir.¹³⁶ Dini başa çıkmada kullanılan kaynaklar, kişinin sahip olduğu dini inanç ve eğilimler ile ibadet gibi

¹³⁵ Abdülkerim Bahadır, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002, s. 144.

¹³⁶ **A.e.**, s. 146.

kutsal olarak yaptığı dini pratiklerdir. Kişi, stres ve kaygı yaşadığı durumlar karşısında dini inanç ve pratiklere başvurarak yaşadığı gerilimi bertaraf etmeye çalışabilir.¹³⁷ Araştırmamızda da zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın neden olabildiği stresli ve gerilimli zamanların ebeveynlerin dini inanç, eğilim ve ibadet yaşantılarında değişiklik olmasına neden olup olmadığını anlayabilmek amacıyla ***Çocuğunuzun durumunu öğrendikten sonra dini duygu-düşüncelerinizde ve ibadet hayatınızda değişiklik oldu mu? Olduysa neler değişti?*** sorusu sorulmuştur.

Tablo 15: Dini Duygu-Düşüncelerde,
İbadetlerde Değişiklik Oldu Mu?

Cevaplar	Sayı (N)
Evet, oldu	16
Hayır, olmadı	6
Toplam	22

Tablo 15’te de görüldüğü üzere değişiklik *Evet, oldu* diyenlerin sayısı 16 iken, *Hayır, olmadı* diyenlerin sayısı 6’dır. Dini duygu-düşünce ve ibadet hayatında değişiklik oldu diyenlerin tamamı bu değişikliğin artış olarak gerçekleştirdiğini ifade etmişlerdir.

Kızının zihinsel engel durumunu öğrendikten sonra hayatında dini açıdan yaşamaya başladığı değişikliklerin artış yönünde olduğunu bir anne, şu şekilde anlatmaktadır:

Allah belki namazlarımızda dualarımızı kabul eder, kızım iyi olur diye namaz kılmıyordum namaz kılmaya başladım. Kendi kendime mesela tecvit öğrendim. Dualarım arttı. Mesela sohbet gitme şansım oldu, mukabele vermezdim mukabele verdiğim oldu. Bunlar hep beni rahatlatan şeyler. Belki kızım böyle olmasaydı ben dini yönden bu kadar ilerleyemeyecektim. (22. Katılımcı)

¹³⁷ Thomas Rodgerson, “Assessing the Incremental Validity of the Religious Problem-Solving Scale in the Prediction of Clergy Burnout,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, c. 37, no. 3, s. 519. akt: İlhan Topuz, “**Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başačkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**,” Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2003, s. 67.

Burada annenin ibadet etmeye ve ibadetlerini artırmaya başlamasının nedeni, çocuğunun iyileşmesi için dualarının kabulünü kolaylaştırmak, Allah'ın rahmetine ve yardımına daha kolay şekilde ulaşmak olduğu görülmektedir. Çocuğuna fayda sağlama amaçlı ibadet etmeye başlayan anne, sonrasında yaptığı tüm ibadetlerin psikolojik anlamda kendisine iyi gelmesinin etkisiyle ibadetlerini artırmaya devam etmiştir. Annenin ibadet hayatındaki bu olumlu değişikliğin, dış güdümsel olarak başlamış olan dindarlığın sonrasında iç güdümsel hale gelerek gerçekleştiği söylenebilir.

29 yaşındaki anne, zihinsel engelli oğlundan sonra türbeye ve camiye gitme alışkanlığı kazandığını, Ramazan ayında ve kandil gecelerinde oğlunu da yanına alarak mutlaka camiye ibadet etmeye gittiklerini söylemiştir:

Türbeye hayatımda hiç gitmemiştim türbeye gitme alışkanlığım oldu. Camiye gidip ibadet etmezdim, şimdi Ramazanlarda olsun kandillerde olsun kaçırmıyorum. Çocuğumu da alıyorum götürüyorum camiye. (1. Katılımcı)

Oğlunun zihinsel engelli olduğunu öğrendikten sonra hem ibadetlerinin hem de dini duygu-düşüncelerinin arttığını ve bunların oğluna da çok iyi geldiğini bir anne, şöyle dile getirmiştir:

Çok çok çok artış oldu kesinlikle. Hem ibadetlerim hem de dini duygu-düşüncelerim arttı. Oğlum da çok sever namaz kılmayı falan. Evde sürekli Kur'an açıp dinleriz. Bunlar oğluma çok iyi geliyor, daha uysal oldu. (20. Katılımcı)

Başka bir anne, ibadetlerinin de inançlarının da arttığını söylemiş ve daha da artmasını istediğini belirtmiştir:

Daha çok arttı. Kur'an'a başladım. Her gün Yasin okurum, her gün onun için dua ederim, kendim için ederim. İnancım daha çok arttı. İnşallah daha çok artacak. (17. Katılımcı)

12 yaşındaki oğlunun zihinsel engelli tanısını öğrendikten sonra artış olduğunu ama eksilme olmadığını ve bunun huzur duymasını sağladığını bir baba, şöyle ifade etmiştir:

Artıyor ama eksilme olmuyor. Dualarımız arttı. İçimiz huzur doluyor.(15. Katılımcı)

48 yaşındaki anne, ibadetlerini yapmak ve düzenli namaz kılmak istemesine rağmen zihinsel engelli kızının durumundan dolayı fırsat bulup tam olarak yapamadığını ancak bununla beraber dini duygularının değiştiğini ve dualarının arttığını anlatmıştır:

Tam olarak yapamıyoruz açıkçası. Mübarek gecelerde olsun, haftanın belirli günlerinde olsun, çocuklar ayaktayken bir şey yapamıyorsun; namaz kılamıyorsun, Kur'an okuyamıyorsun. Onlar uyuduktan sonra yapayım dediğimde de aksi gibi o gecelerde uyanıyorlar. Duygular değişti, dualarım arttı ama ibadet konusunda vakit olmadığı için yapamıyoruz. (18. Katılımcı)

Sorduğumuz soruya *Hayır, olmadı* cevabını verenlerden bazıları, önceden de zaten bir ibadet hayatlarının olduğunu ve bunun aynen devam ettiğini söylemiştir:

Valla değişiklik oldu desem yalan olur. Küçük yaşlardan itibaren namaz kılarım. Çocuğun tanısını öğrendikten sonra da bu konuda herhangi bir değişiklik olmadı. (4. Katılımcı)

Yok değişmedi, aynı şekilde devam ediyor. Beş vakit namaz kılan bir insan değilim, Cuma'dan Cuma'ya gidiyorum. Orucumu tutuyorum, iyi bir insan olarak, ahlaklı bir insan olarak, kimseye zararım olmadan yaşamaya çalışıyorum. (10. Katılımcı)

Hayır, olmadı cevabını verenlerden bir anne de, herhangi bir değişikliğin olmadığını ama bir artış olmuş olmasını gerçekten istediğini ve katiyen bir eksilişin olmadığını şu cümlelerle dile getirmektedir:

Hiçbir değişiklik olmadı. Keşke de olsaydı; bir namaz, bir kapanma olsaydı ama olmadı. Aynı normal hayatıma devam ediyorum. Eksiliş asla olmadı. (14. Katılımcı)

Sonuç olarak düzenli bir ibadet hayatı olsun veya olmasın katılımcıların çoğunun (16 kişi) dini-manevi uygulamalara yönelik hassasiyetinin artış şeklinde gerçekleşmesi bu konuyla ilgili değişiklik yaşadıklarını göstermektedir. Yaşadıkları bu zor durumda dini inançları artmakla birlikte kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacak; Kur'an okuma, namaz kılma, özellikle de dua etme dini uygulamalarına

başvurdukları görülmektedir. Bu durum ebeveynlerin, zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın verdiği stres ve gerilimle başa çıkma konusunda dine başvurma yönelimlerinin yüksek olduğunun göstergesidir. Ayrıca bu değişikliğin artış yönünde olması, onların çocuklarının engelini kabullenmelerini kolaylaştırmasını sağladığı şeklinde açıklanabilir.

3.3.1.4. Türbe, Hoca, Muska vs.ye Başvurma

İnsanlar, altından kalkılması zor olan durumlar karşısında başvurdukları bilişsel ve davranışsal çabalar onlar için yetersiz kaldığında başka alternatif arayışına girerler. Yani başka bir anlamlandırma veya kurtuluş yolu aramaya başlarlar. Bu durum insanları dini bir arayışa iter ve tam bu noktada popüler din, insanlara fırsatlar sunarak işlerlik kazanır. İnsanların böyle durumlarda gerçekleştirdikleri türbe ziyaretleri, evlialardan medet umma, mum yakma, çaput bağlama vb. davranışlar, bu insanlar arasında ortak bir özellik olarak karşımıza çıkar.¹³⁸ Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin de bir tür dini başa çıkma uygulamaları olan böyle davranışlarda bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla sorulmuş olan *Çocuğunuzun durumunun iyileşmesi için türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. davranışlarda bulundunuz mu?* sorusuna alınan cevaplarda da bu ortak özelliğin büyük oranda olduğu görülmüştür.

Tablo 16: Türbeye Gitme, Hocaya Okutma,
Muska Yazdırma vb. Bulunma

Cevaplar	Sayı (N)
Evet	14
Hayır	8
Toplam	22

¹³⁸ Kübra Ünal, “Popüler Dinin Dinî Düşünüş Biçimi Üzerindeki Etkisi,” **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, c. 7, no. 1, 2007. s. 4-5.

Soruya *Evet* cevabını verenlerin 14, *Hayır* cevabını verenlerin ise 8 kişi olması ebeveynlerin bu tür dini başa çıkma uygulamalarına başvurma eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Evet cevabını verenlerden bir anne, soruda geçen her üç uygulamayı da yaptığını söylemekte ve bunların çocuğuna iyi geldiğini dile getirmektedir:

Bulundum. Bizim mahallede bir hocamız var. Ona götürdüm. Muska da yaptırdım. Okuttum, yazdırdım. Faydasını da gördüm. Normalde bayılıp düşüyordu, kasılıyordu benim oğlum. Muska yazdırdıktan sonra 3-4 yıldır hiç nöbet geçirmedi. Türbelere de (Eyüp Sultan), daha çok yakın yerlere götürdüm. (3. Katılımcı)

Bir başka her üç uygulamaya da başvurmuş olan ve bunların olumlu etkisine inanan anne, çocuğunun bir buçuk yaşına kadar normal olması ancak bir buçuk yaşındayken havale geçirmesine bağlı olarak engel durumunu oluşmasının etkisiyle şöyle düşündüğünü ifade etmiştir:

Yaptım, yapmadım desem yalan olur. Doktorların dediği gibi eğitim olursa tamam daha iyi, doğru ama bir yandan da “Acaba bu çocuğun içine korku mu girdi?”, hani kötü enerji diyorlar ya “o mu var?” diye düşündüm. Bu yüzden bildiğim her şeyi yaptım. Hocaya gittim, muska yaptırdım, türbeye de gittim. Etkisi olduğuna da inanıyorum. Oğlum önceleri çok hırçındı, laf dinlemezdi. Şimdi hırçınlığı azaldı, daha iyi oldu. (8. Katılımcı)

29 yaşındaki anne, türbelere gittiğini, hala da gitmekte olduklarını ve bunun çocuğuna iyi geldiğini anlatmıştır:

Çok bulundum hala da gidiyoruz, her sene gidiyoruz türbelere. Baya da bir türbe gezdik. Adağımız da vardı zaten durumunun düzelmesi için. Geçen sene değil bir önceki sene bir tane türbeye gitmiştik, o çok iyi gelmişti çocuğuma. (1. Katılımcı)

45 yaşındaki katılımcı anne, çevresinin söylemleri üzerine hocaya gittiğini ve muska yazdırdığını fakat herhangi bir etkisinin olmadığını söylemektedir:

Son zamanlarda çocuğum çok asabi olduğu için ve kendi kendine konuştuğu için çevrem, “Üç harflileri var bu çocukta. Bir hocaya götür. Hep doktor olmaz.” demişti. Ben de yazın hocaya

götürdüm. Bir muska falan yaptırdım. Ama kurban olduğum Allah'tan başkası şifasını vermez. Değişen bir şey yok. Bir kere gittim. O da çevredekilerin söylentileriyle gittim yani. (5. Katılımcı)

Soruya *Hayır* cevabı verenler, genel olarak çocuklarının durumunun tıbbi ve/veya doğuştan olması nedeniyle bu tür uygulamaların herhangi bir etkisinin olamayacağına inandıkları için bunlara başvurmamışlar:

Hayır. Kayınvalidemler çok istedi. Bizim köyde türbe vardı. Dediler ki: “Oraya gidelim.” Ama ben tabii sürekli araştırıyorum internette bu down sendromu nedir diye. Ben de bir doktor olmuştum artık. “Ya bu iyileşecek bir şey değil.” dedim. (6. Katılımcı)

Bulunmadım. Çocuğumun durumunun o tür bir şey olmadığını, tıbben bir şey olduğunu çok iyi biliyordum. Kesinlikle öyle türbeye gitme vs. gibi bir kafada değildim. (9. Katılımcı)

Hayır, kesinlikle yapmadım. Bunu Allah bana verdi, Allah nasip etti. “Hocaya götür, muska yaptır.” diyorlar ama bu çocuk doğduğunda böyleydi, sonradan olmadı ki. (19. Katılımcı)

Tüm bu cevaplara bakıldığında *Hayır* cevabını veren ebeveynlerin çocuklarının zihinsel engelli olması nedeninin oluş şekline bağlı olarak türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. davranışlarda bulunmayı düşünmedikleri görülmektedir. Engelli olma durumunun doğuştan gelmesi veya tıbbi sebeplerden ötürü ortaya çıkması nedeniyle çaresinin de ancak tıpta olacağına inanmaktadırlar. Bu yüzden çocuklarının durumunun iyileşmesi için böyle yollara başvurmamışlardır. *Evet* cevabını verenlerin ise tıp alanında çare kalmayınca “Çocuğumun zihinsel engelinin iyileşmesi için dini açıdan neler yapabilirim?” arayışına girdikleri ve bu yüzden türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. yollara başvurdıkları görülmektedir. Onları bunları yapmaya iten sebepler bazen çevre etkisi bazen kendi düşünce ve inanışları olmuştur. Bu durum elle tutulur bir çare arayışında olmalarından kaynaklanabilir. Buna bağlı olarak ebeveynlerin bu tutumunun olumlu dini başa çıkma tarzı olmakla birlikte bir tür problem odaklı başa çıkma tarzı olduğu da söylenebilir. *Evet* cevabını verenlerin *Hayır* cevabını verenlerden fazla olduğu

düşünülecek olursa denebilir ki; çaresizlik duygusu, çözüm olarak düşünülen her türlü yola başvurma eğilimini artırabilmektedir. Bu durum insandaki umut duygusunun hiçbir zaman kaybolmayacağını göstergesidir.

İnsan hayatında kontrolü ve anlamı tehdit eden zor dönemler olduğunda insana en büyük desteği dini inanç ve değerler vermektedir. Dini inançların acıları ve üzüntüleri yok etmek ya da görünmez, hissedilmez hale getirmek gibi bir etkisi olmamakla birlikte dini inançlar, zor zamanlarda insanları hayata bağlayan, onlara hayatın yaşamaya değer olduğu anlayışını kazanmasına yardım eden birer anlam bütünüdür. Bu anlam bütünü kullanan insan, kendisini zorlayan ve sıkıntıya sokan olaylara katlanabilir hatta bazen onları görünenden farklı ve olumlu anlamlara dayandırabilir.¹³⁹

3.3.1.5. İnancından Destek Alma

Çocuklarının engeli nedeniyle yaşadıkları sıkıntı ve stres veren durumlarda Allah inancının kendilerine yardımcı olup olmadığına dair neler düşündüklerini irdelemek amacıyla katılımcı ebeveynlere mülakatın son sorusu olan *Allah inancının bu zor zamanlarınızda size destek olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer düşünüyorsanız size nasıl bir destek sağladı?* sorusu sorulmuştur. Sorunun ilk kısmına bütün katılımcılar olumlu, yani *Evet, destek olduğunu düşünüyorum* yanıtını vermişlerdir.

Zihinsel engelli kız çocuğuna sahip olan bir anne, yaşadığı zor zamanlarda tabiri caizse sırtını Allah'a dayadığında asla darda kalmadığını bu yüzden Allah inancının kendisine çok iyi geldiğini anlatmaktadır:

Kurban olduğum Allah'ımın zor zamanlarımda bana desteği çok oldu. Kendimi namaza verdiğim zaman, Kuran'a verdiğim zaman desteğini gördüm. Sıkıntılarımı giderdi. Ondan sonra huzur verdi bana. Yani bir nevi Allah'ın ipine sarıldığın zaman pişman olmuyorsun. (5. Katılımcı)

¹³⁹ Zehra Işık, “Ebeveyni Ölen Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma,” Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 65.

Bazı katılımcılar, Allah inancının kendilerine sağladığı desteği “bir kapı kapandığında diğeri açılıyor” şeklinde açıklamışlardır:

Zorluk sıkıntı yaşadığımız zamanlarda dua ettikçe hep bir kapı açıldı. Demek ki bizi duyan, işiten, gören biri var. İnanın Rabbim bana yardım ediyor ve bizim gibi ailelere yardım ediyor. Hiçbir şekilde bu çocuktan dolayı karamsarlığa düşmedim. (4. Katılımcı)

Dediğim gibi dualarla ayakta kalmaya çalışıyorum. Bazen bakıyorsun bir mucize oluyor hiçbir şey yokken. Hiç olmayacak zaman da yeşerir ya umutlar. Gerçekten de oluyor. “Yok ya tamam, artık bitti.” dediğiniz anda karşınıza çıkıyor, bir kapı açılıyor. Öyle olunca daha çok Allah’a inancım artıyor, maneviyatım artıyor. (11. Katılımcı)

Önceleri oğlum daha kötüydü. Allah iyi bir doktor önüme çıkarmasaydı oğlum şimdi bu durumda olmazdı. Kendini ifade edemeyebilirdi, daha kötü olabilirdi, daha ileri geleceğine geri gidebilirdi. Tabii ki Allah’ın desteği çok oldu. Hep bir kapıyı kapatıyor, bir kapıyı açıyor. (8. Katılımcı)

Ebeveynlerden bazılarının, zihinsel engelli çocuğa sahip olma durumunu Allah inancının etkisiyle hayra yordukları görülmüştür. Bu ebeveynler, çocukları vesilesiyle evlerine bereket geldiğini söylemişlerdir:

Oğlum, şükür vesilesi. Her zaman diyoruz, “Bu dünyada çok şükür oğlum olduktan sonra rızkımız oldu.” diye. Hani dedim ya, bereket. O olduktan sonra çok şükür evim de oldu. O doğmadan önce ben kiradaydım. Oğlumun rızkı var çok şükür. Allah’ın yardımının arttığını düşünüyorum. (15. Katılımcı)

Allah’u Teala her zaman kuluna yardımcı olup destek olmaz mı? Olur her konuda. İnsanı ferahlatıyor. Oğlumdan sonra elim hiç dara gelmedi. Bereket. Cüzdanım parasız kalmadı. (19. Katılımcı)

Allah onu bize verdiyse, bolluğunu da verdi, bereketini de verdi. Evet, yani her şey onunla daha bir güzel oldu diye düşünüyorum. Çoğunlukla dualarımda zaten diyorum: “Allah’ım iyi ki oğlumu bana vermişsin.” En büyük iyikim, oğlum. (16. Katılımcı)

Kızımın durumundan sonra ev aldık, onu ödedik. Onu bitirmeden arabayı aldık. Hep Allah’ıma yalvara yalvara, “kızımın

yüzü suyu hürmetine” dedim. Onun bereketi. Belki o böyle olmasa daha şey olurduk. (18. Katılımcı)

Bazı ebeveynler, Allah inancının çocuklarının engel durumu karşısındaki sabır düzeylerini artırdığını ifade etmektedirler:

Valla Allah’a inancım olmasa ben bu kadar sabretmezdim. Bazen sabrımın sonuna geliyorum ve yine “Allah’ım sen sabır ver, sabrı devamlı gönder.” diyorum. (3. Katılımcı)

Sabırlı oldum. Baya sabırlı oldum. Bazen oğlum beni çileden çıkartıyor. (1. Katılımcı)

Allah inancının desteğiyle yaşadıkları zorluklar neticesinde psikolojik olarak çökmediklerini ve Allah inançlarının çocuklarının zihinsel engelli olduğunu ilk öğrendikleri zaman bu gerçeği kabullenme sürecinde büyük desteği olduğunu anlatan katılımcılar vardır.

Allah’ın insanların büyük bunalımlara düşmemesi için manevi destek olduğunu düşünüyorum. Gayet de desteğini görüyorum. (10. Katılımcı)

Tabiki düşünüyorum. Ayakta olmamızı sağlıyor en önemlisi o. (22. Katılımcı)

Allah’ın elinin üzerimizde olduğunu düşünüyorum. O ilk zamanlarımdaki sıkıntılı günlerimde imanım yardımcı oldu. (20. Katılımcı)

Hep Allah’a inandım. Bu kabullenme sürecinde Allah inancının yardımcı olduğuna inanıyorum. Biz elimizden geleni yapacağız gerisi Allah’a kalmış. (7. Katılımcı)

Bazı katılımcılar, Allah inancı sayesinde zihinsel engelli çocuklarının durumunu kabullenip onlarla ilgilenebildiklerini söylerken çocuklarını kabul edemeyen, bırakıp gidenlerin veya onlara kötü davrananların Allah inancına sahip olmadığını düşündükleri görülmektedir:

Yani eğer inancımız olmasaydı belki çok farklı psikolojide olabilirdiki. Ne bileyim, çocuğumu bırakıp gidebilirdim mesela. Böyle yapan çok insanlar var. Ben onların inançsız olduğunu

düşünüyorum. Eğer Allah'a inancımız olmasaydı belki biz de öyle yapabilirdik. (22. Katılımcı)

Kesinlikle abartısız, çok fazlasıyla destek olduğunu düşünüyorum. Oğlumu yok sayabilirdim, onu kötü çocuk olarak da yetiştirebilirdim. Görüyoruz her gün ve anneler babalar neler yapıyor böyle çocuklara. Allah'a binlerce şükürler olsun öyle birisi değilim. Mevlam verdi bana merhamet duygusunu, vicdanı. Mevlamın verdiği bana olan güzellikler için şükrediyorum. (9. Katılımcı)

Verilen cevaplara bakıldığında Allah inancının bazı ebeveynlerin çocuklarının engelini kabullenme sürecini kolaylaştırdığı ve yaşadıkları güçlüklerle başa çıkmada onlara yardımcı olduğu, bazı ebeveynlere de çocuklarının engelinden dolayı evlerine huzur ve bereket geldiğini, ummadık anda lütuflara mazhar olduklarını düşünmelerini sağlayarak çocuklarını olduğu gibi kabul etme duygularını artırdığı görülmektedir. Bunların doğrultusunda Allah inancının, maddi ve/veya manevi olarak zor zamanlar ve sıkıntılar yaşayan ebeveynlerin yaşamlarının birçok alanında kendi bakış açılarına göre az ya da çok olmak üzere onlara yardımcı olarak rahatlamalarını sağladığı söylenebilir.

3.3.2. Olumsuz Dini Başa Çıkma

Olumsuz dini başa çıkmada olumlu dini başa çıkmanın tam tersine Tanrı ile oldukça zayıf bir ilişki ve dünyanın güvenli bir yer olmadığına dair inanış vardır. Olumsuz dini başa çıkma tarzlarına başvuran kişiler; “cezalandırıcı dini yaklaşım, şeytanın sebep olduğu dini yaklaşım, Tanrı'nın gücünden şüphe, manevi huzursuzluk, memnuniyetsizlik, kendi yönelimli dini başa çıkma, dindar kişiler ile ilişkilerde memnuniyetsizliğe” dair tutumlar gösterirler.¹⁴⁰

Sıkıntılı süreçlerden geçen ve zor zamanlar yaşayan zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler, olumlu dini başa çıkma tarzlarına başvurabilecekleri gibi olumsuz dini başa çıkma tarzlarını da kullanabilmektedirler. Bu tema altında grıpladığımız

¹⁴⁰ Kenneth I. Pargament, v.d., "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors," **Journal for The Scientific Study of Religion**, c. 37, 1998, s. 720.

sorularda ebeveynlerin olumsuz dini başa çıkma tarzlarını kullanıp kullanmadıklarına yer verilecek, kullandıysa nasıl kullandıklarını incelenecek ve yorumlanacaktır.

3.3.2.1. İsyen

Dini yaşantı içerisinde görülebilen isyan duygusu da bir tür dini başa çıkma yöntemidir. Bu isyan duygusu bazen bilinçli bir şekilde bazen bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bilinçli ve farkında olunarak ortaya çıkan isyan, genellikle kin, çıkar çatışması, suizan vb. gibi nedenlerle yaşanırken bilinçsiz-farkında olunmadan ortaya çıkan isyan duygusu dinin, örfi-kültürel bir olgu olarak yani dini hassasiyetten çok dini bir görünüm şekliyle yaşanmasının etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Yaşantısını dini emir ve yasaklara uygun bir biçimde geçiren bir bireyin, başına bir sıkıntı veya musibet geldiğinde “Neden ben?” gibi ifadelerle isyan etmesi dindarlığını taklidi olarak yaşayanlara örnek verilebilir.¹⁴¹ Araştırmamızda bilinçli veya bilinçsiz olarak yaşanan bir isyan duygusunun dini başa çıkma yöntemi olarak kullanılıp kullanılmadığını, eğer kullanıldıysa sonrasında bundan üzüntü duyup duymadıklarını görmek amacıyla *Çocuğunuzun durumundan dolayı “Allah bana bunu neden yaşıttıyor?” diye sorguladığınız, isyan ettiğiniz oldu mu? Sonrasında bundan dolayı pişmanlık yaşadınız mı?* sorusu sorulmuştur.

Tablo 17: İsyen Ettiğiniz Oldu Mu?

Cevaplar	Sayı (N)
Evet, oldu	8
Hayır, olmadı	14
Toplam	22

Tablo 17’ye bakıldığında *Evet, oldu* cevabını verenlerin 8, *Hayır, olmadı* cevabını verenlerin 14 kişi olduğu görülmektedir.

Hayır, olmadı cevabını verenlerden bir anne, zihinsel engelli oğlunun durumundan dolayı bir kez bile sorgulayıp isyan etmediğini ve böyle bir şey

¹⁴¹ Derya Ensarioğlu, “Dini Yaşantıda İsyen ve Teslimiyet Duygularının Rolü,” Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 13-14.

demesinin söz konusu bile olamayacağını ifade ederek tam bir teslimiyet rolü sergilemektedir:

Oğlumla ilgili bir kere bile “Neden?” demedim. Asla oğlum için demedim. Bilmiyorum ya çok çabuk kabullendim. Bu konuda hiçbir sorgum olmadı. Çünkü haddim değil gibi geliyor bana. (2. Katılımcı)

Benzer şekilde böyle bir isyan durumunu hadsizlik olarak gören bir baba, sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

Haşa insan Allah’a karşı çıkamaz. (15. Katılımcı)

Bir başka baba, yaşadığı bu zor duruma isyan etmenin aklına dahi gelmediğini söylemiştir:

Kesinlikle hiçbir zaman isyan etme durumum olmadı. Hayalimden bile geçmedi. (4. Katılımcı)

7 yaşında zihinsel engelli çocuğa sahip olan bir anne, hiçbir suretle isyanının olmadığını ve Allah’tan gelene razı olduğunu ifade etmektedir:

Asla isyanım yok. Yine dünyaya gelsem yine bu çocuğun benim olmasını isterim. Sağlıklı olmasını tabi ki isterim. Ama olmayınca olana razıyız. (3. Katılımcı)

Başka bir anne, Allah’tan gelene razı olmakla birlikte acaba Allah’ın da kendisinden razı olup olmadığını düşündüğünü söyleyerek teslimiyet örneği gösteren ebeveynlerden olmuştur:

Hiçbir zaman isyan etmedim çocuğumla alakalı. Hiçbir zaman isyanım olmadı. Sadece şunu düşünüyorum: “Allah benden razı geldi mi ona bakarken? Ben iyi bir anne miyim?” (9. Katılımcı)

Her insanın hayatında çok önem verdiği, mutlaka gerçekleşmesini istediği beklentileri vardır. Allah’a inanmış ve O’nun emirlerini yerine getirmeye çalışan kişi, Allah’ın da onun isteklerini dikkate alarak yerine getirmesi ve bu konuda ona yardım etmesi gerektiğini düşünebilmektedir. Ancak istemediği hatta hayalkırıklığı oluşturacak sonuçlarla karşılaşıncı, bu durum onda Allah’a karşı isyan duygusu

geliştirmesine neden olabilmektedir.¹⁴² Çocuklarının zihinsel engel tanısını öğrenmiş olmanın hayalkırıklığı yaşamalarına bağlı olarak araştırmamıza katılan ebeveynler arasında da Allah’a karşı isyan etme durumunun ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Ancak sonrasında hepsi pişman olduğunu ifade etmişlerdir.

Evet. İlk duyduğumda demiştim “Ben kime ne yaptım da bunu bana verdin?” diye çok isyan ettim ama sonrasında ona o kadar çok bağlandım ki “Ben ne yaptım?” dedim. “Allah’ım Sen beni affet.” dedim. “Ne söylemişim, ben ne yapmışım?” (6. Katılımcı)

İlk zamanlar diyordum, isyan gibi konuşmuştum. Hani “Keşke kuru ekmeğim olsa da Rabbim vermese.” diyordum ama yapacak bir şey yok. (Ağlıyor) Bundan dolayı pişman olduğum oldu. Pişman olunca dedim: “Allah’ım affet. O zamanlar cahilmişim.” (7. Katılımcı)

Evet, yaşadım. O ilk gün “Allah’ım niye ben?” diye düşündüm. Ama sonradan büyük bir pişmanlık yaşadım. Oğlumun gelişmesini gördükçe, yürümesini gördükçe, konuşmasını gördükçe pişmanlığımı dile getirdiğim çok olmuştur. “Allah’ım” dedim yani “o düşüncelerimden dolayı beni affet” dedim. (16. Katılımcı)

Evet isyan ettiğim oldu ama pişmanlığım da oldu. Tanısını, durumunu öğrendiğimizde eşim de aynı benim gibi tepkiler verdi: “Neden ben, neden biz?” Bu birkaç sene sürdü. Ama o da ben de her koşulda söylemeye çalışıyoruz: “Allah’ım beni affet.” diye. (11. Katılımcı)

Verilen cevapların çoğunluğu *Hayır, olmadı* yönünde olduğu görülmektedir. Bu durum Allah’tan gelene razı olma ve teslimiyeti göstermekle birlikte yaşanan dindarlığın taklidin ötesinde içselleştirilmiş olduğunun da göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca *Evet, oldu* cevabını verenlerin hepsinin sonradan çok pişman olup Allah’tan özür dilediği ve tövbe ettiği görülmektedir. Bu da bir tür hayalkırıklığına bağlı olarak duygusal bir tepkiyle başvurulmuş olan isyanın, aslında onların inandıkları dini yaşantıya uymayarak onları rahatsız etmesi sonucu hemen bunu temizleme ihtiyacı hissetmelerine neden olmuştur. Bir bakıma taklidi ve

¹⁴² Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, 7. bs., İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011, s. 86.

kültürel bir öğreti olarak yaşadıkları dindarlığı, onların da zamanla özümseyerek yaşamaya başladıkları söylenebilir.

3.3.2.2. Allah'ın Adaletini Sorgulama

Hemen hemen her anne ve babanın çocukları için ilk istedikleri şey, sağlıklı normal bir çocuk olmalarıdır. Ancak engelli bir çocuğun olması elbette ki anne babalar için pek çok zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Zihinsel engelli çocuğa sahip olmanın verdiği sıkıntı ve strese bağlı olarak yaşanan güçlükler sebebiyle normal gelişim gösteren çocukları gördüklerinde ebeveynlerin hissettiklerini ve Allah'ın adaletini sorgulama düşüncesinin kendilerinde olup olmadığını değerlendirmek amacıyla katılımcılara *Normal gelişim gösteren çocukları gördüğünüzde neler hissedersiniz? Bundan dolayı Allah'ın adaletini sorguladığınız oldu mu?* sorusu sorulmuştur.

Tablo 18: Allah'ın Adaletini Sorguladınız Mı?

Cevaplar	Sayı (N)
Evet	2
Hayır	20
Toplam	22

Allah'ın adaletini sorgulama durumunun araştırmaya katılanlar arasında 2 kişide gerçekleşmiş iken, 20 kişide gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir.

Allah'ın kendisine adaletsiz davrandığını düşündüğünü bu yüzden sorguladığını ve isyan ettiğini, bu yüzden de çok günah aldığını bildiğini söyleyen katılımcılardan bir annenin bunları söylemesinin hemen ardından aslında Allah'a inandığını ve günahlarının affolunmasını istediğini belirtmesi dikkat çekmektedir. Bu durum sorgulamasını anlatırken bile günaha girmekten çekinerek anında bunu temizleme ihtiyacı hissetmesinden kaynaklanabilir.

Sorguladığım oldu. Oğlum hala kendi başına üstünü başını giyemiyor. Yeğenim var 8 yaşında, oğlum 18 yaşında. MaşaAllah

çok akıllıdır yeğenim. Geliyor bazen oğluma bir şeyler öğretiyor. Bir oğluma bir yeğenime bakınca diyorum ki: “Allah’ım niye böyle?” Yani bazen isyan ediyorum. Ama Allah’a çok inanıyorum. Allah günahlarımızı affetsin. (8. Katılımcı)

33 yaşındaki anne, tek çocuğunun olması, onun da engelli olması nedeniyle normal bir çocukla yaşanabilecek şeyleri yaşayamadığı için mahrumiyet duygusu hissettiğini ve bu yüzden normal gelişim gösteren çocukları gördüğünde Allah’ın adaletini sorguladığını söylemiştir. Ancak sonrasında bundan pişmanlık duyup dua ettiği ve af dilediği görülmektedir:

Evet, oldu. Normal çocuk görünce dedim: “Keşke benim de çocuğum normal olsaydı, beraber bir şeyler yapabilseydik.” Benim çocuğum mesela şu anda konuşamıyor. Mesela arkadaşlarımın çocuklarıyla kıyaslarsam, ya imrenerek bakıyorsun. Çünkü bazı şeyler sende eksik. Dedim ya, ben normal çocukla bir şey yaşayamadığım için gerçekten bu durum bana çok koydu. İşte o zaman içinden geçiyor insanın ve “Allah’ım neden ben?” diyorsun. Ama sonradan pişmanlık geliyor. “Allah’ım böyle düşündüğüm, böyle konuştuğum için...” yine duaya yöneliyorum. (11. Katılımcı)

Her iki anne de “Allah’ım niye böyle?” ve “Allah’ım neden ben?” diyerek aslında Allah’a karşı bir adaletsizlik düşüncesiyle kızırgınlığı dile getirmekte fakat sonrasında böyle düşündüklerinden dolayı yine Allah’ın rahmetine ve affına sığınmaktadır.

Katılımcı ebeveynlerin çoğunluğunun (20 kişi) Allah’ın adaletini sorgulamadığını söylemesi, “Allah’tan gelen baş göz üstüne” teslimiyetiyle çocuklarının engel durumunu tamamen kabul ettiklerini göstermektedir.

Bir başka anne, 11 numaralı katılımcı anne gibi normal gelişim gösteren çocukları gördüğünde normal çocuklarla yaşayabileceklerini kendi oğluyla zamanından çok daha sonra yaşamış olmanın mahrumiyet duygusunu yaşadığını, bu yüzden içinde bir uktenin kaldığını söylemekle birlikte Allah’ın adaletini sorgulamadığını ifade etmiştir. Hatta hayırsız normal gelişim gösteren bir evlada sahip olmaktansa birkaç engelli çocuğa daha sahip olmayı yeğlediğini belirtmesi yaşadığı durumla ilgili Allah’tan razı olduğunun apaçık bir göstergesidir:

Bazen gördüğümde üzüldüğüm, içimde ukte olduğu oldu. Ama hiçbir zaman Allah’a “Niye böyle?” diye sorguladığım olmadı. Benim çocuğumun gelişimi geç olduğundan dolayı her şeyini vaktinde yaşayamadım. Bu yüzden normal küçük çocuk gördüğümde üzüldüğüm oldu. Ama sağlıklı olup anne-babasını döven, zarar veren çocuklar olacağına, üç tane daha engelli çocuğum olsun daha iyi. Benim çocuğumun kendisinden başka kimseye zararı yok. (3. Katılımcı)

Bazı ebeveynler, Allah’ın adaletini sorgulamadığını ancak normal gelişim gösteren çocukları gördüklerinde zaman zaman kıyaslama yaptıklarını, özenme ve imrenme duygusunu yaşadıklarını bu yüzden de içlerinde burukluk ve üzüntü hissettiklerini söylemiştir:

Ablamın oğlu ile benim oğlumun aralarında bir hafta var. Onunla çok kıyaslama yaptım, yapmadım değil. Belki aralarında birkaç yaş olsaydı yapmazdım. Diyordum ki: “Keşke benim de çocuğum onun yarısını yapabilse.” Ama Allah’ın adaletini sorgulamadım, sadece kıyaslama yaptım. (13. Katılımcı)

İnançsız bir insan olsaydım sorgulardım ama çok şükür sorgulamadım. Tabi ki akranlarını gördüğümde ister istemez aklımdan, kalbimden “Keşke benim oğlumda en azından bu çocukların yarısı kadar olsaydı. Az çok da olsa benimle konuşsaydı.” diye geçirdiğim oluyor. Dediğim gibi insan gönlünden geçiriyor ama asla isyan boyutuyla değil. (4. Katılımcı)

Yok, sorgulamadım. Tabi ki yaş grubunu gördüğüm zaman, benim çocuğum onlar gibi olmadığı için biraz üzüliyorum ama Rabbim’i sorgulayacak bir durumum olmadı. (10. Katılımcı)

(Gülüyor) Kimi sorgulayacağız? Yok ya. Normal gelişim gösteren çocukların gördüğümde seviniyorum iyi ki onlarda bir şey yok diye. Tabi ki de senin de olsun istiyorsun ama isyan etmemeye çok çalışıyorum, uzak duruyorum. Görünce tabi biraz burukluk oluyor, olmuyor desem yalan olur. (18. Katılımcı)

Bir grup katılımcının sorulan soruyu, hem Allah’ın adaletini sorgulamadıkları hem de normal gelişim gösteren çocuk gördüklerinde içlerinde herhangi bir burukluk, üzüntü hissetmedikleri şeklinde cevaplandıkları görülmektedir. Bu

cevaplar, ebeveynlerin yaşadıkları durumu tam anlamıyla içselleştirmiş ve kabullenmiş olduklarını dışa vurmaktadır:

Sorguladığım olmadı, olmuyor. Normal çocukları gördüğümde “Keşke benimki de böyle olsa.” demedim. Çünkü bence bizim bu çocuklarımız normal çocuklardan bin kat daha sakinler, sessizler, anlayışlılar. Bence daha iyi. (12. Katılımcı)

Hiç olmadı, Allah korusun. Öyle bir şey hiç düşünmedim. Normal gelişim gösteren çocukları gördüğümde içimde bir şey hissetmiyorum. (16. Katılımcı)

Yok, olmadı. Seviniyorum normal çocuklar için. Bir ay önce konuşmuş olan çocuğa da seviniyorum, bir ay önce yürümüş olan çocuğa da seviniyorum. Hiç öyle kalbimde üzüntü vs. de hissetmedim. Ben kendi çocuğumu normal bir çocuk gibi büyüttüm zaten. Bağırmağa bağırmağa, cezaysa ceza. Ben hepsini onda uyguladım. (14. Katılımcı)

Allah’ın adaletini nasıl sorgulayacağım? Olmadı. Normal çocukları gördüğümde, çevremizde öyle çocuklar var, bir şey hissetmiyorum. Üzüntü gibi bir şey yaşamıyorum. (19. Katılımcı)

Sorduğumuz soruya birkaç anne, Allah’tan gelene razı olduklarını ancak kuldan gelene tahammül etmenin zor olduğunu yani Allah’ın adaletini sorgulamayıp insanların adaletini sorgulamakta olduklarını ifade etmişlerdir.

Allah’ın adaletsiz olduğunu düşünmeyen ve normal gelişim gösteren çocukları gördüğünde oğlunu onlarla kıyaslamayan 29 yaşındaki anne, başkalarının kendi çocuklarını oğluyla kıyasladığını ve hoş olmayan sözler söylediğini, bunların onun canını daha çok acıtıp moralini bozduğunu ifade etmiştir:

Allah’ın adaletini sorgulamadım ama mesela çocuğumun yaşından çok daha küçük bir çocuk geldiği zaman annesi diyorki “Aaa... Bak, benim çocuğum senin çocuğundan daha küçük (ama...)” dediği zaman insanın morali bozuluyor. İnsanların bu bakış açısı rahatsız ediyor. Evladının o şekilde olması değil de insanların o şekilde demesi, davranması insanın canını daha çok acıtıyor. (1. Katılımcı)

Başka bir anne de kıyaslamayı kendisinin değil, insanların onlara karşı yaptığını ve bundan büyük bir rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir:

Sorgulamadım gerçekten. Niye bu eziyeti kendime yapayım ki? “Ay bu çocuk böyle, işte yazık.” Ben bunu yapmıyorum. İnsanlar bize bunu yapıyor. Çocuklar çok acımasız; oğlumu görünce “Ben zıplıyorum o zıplayamıyor.” filan diye alay ediyorlar. Oğlumu fark ettikleri an hemen eziyet etmeye başlıyorlar. Onlar yapıyor yani. Ben kıyaslamıyorum. Anneleri falan orada ama hiçbir şey söylemiyorlar. Senin çocuğun sağda solda engelli görmemiş olabilir ama orada bizimle bu şekilde diyalog kurarken bir şey söyle, müdahale et. Yani karşılaştırmayı ben yapmıyorum, çevre yapıyor. (2. Katılımcı)

Verilen örneklerde *Evet* diyen gruba bakıldığında görüldüğü üzere bu ebeveynler, zihinsel engelli çocuğa sahip olmalarından dolayı normal gelişim gösteren çocukları gördüklerinde neden Allah’ın böyle bir çocuğu onlara verdiği veya neden böyle bir çocuk yerine normal bir çocuk vermediği düşüncesiyle Allah’ın adaletini sorgulama yoluna gitmişlerdir. Fakat sonrasında bunun yanlışlığını farkederek pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. *Hayır* cevabı verenlere bakıldığında normal gelişim gösteren çocukları gördüklerinde içlerinde burukluk, üzüntü yaşasalarda yaşamasalar da Allah’ın adaletini sorgulamamış, tam bir teslimiyet rolü sergilemişlerdir. Hem sorgulayıp tövbe eden hem de hiçbir şekilde sorgulamayanların verdikleri cevaplardan hareketle sonuç olarak yaşadıkları tüm zorluk ve sıkıntılara rağmen Allah’ın adaletsiz olmadığına inandıkları söylenebilir.

SONUÇ

Her anne baba çocuğunun sağlıklı ve akıllı olmasını ister. Aileye yeni doğarak katılan her bir çocuk, sağlıklı bile olsa bazı aileler için stres verici bir olay olabilirken zihinsel engelli çocuğa sahip olmak ailelerin büyük bir üzüntü yaşamalarına, hayat düzenlerinde değişiklikler ve duygularında karmaşıklıklar olmasına neden olmaktadır. İstmeden ortaya çıkan değişimlere uyum sağlama süreci ve yeni hayatın verdiği stresle başa çıkabilmek aileler için kolay olmamaktadır. Araştırmamızda ebeveynler için, içinde bulundukları bu durumu açıklayıp anlamlandırmada, yaşadıkları stres ve gerilimle başa çıkmada dinin bir yeri ve işlevinin olup olmadığı ve bunun onlara nasıl katkı sağladığı incelenmiştir. Bunun için araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuş ve 22 gönüllü ebeveyn ile yarı yapılandırılmış mülakat çalışması yapılmıştır.

Zihinsel engellilik; “doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrasında meydana gelen, merkezi sinir sistemini etkileyen bazı nedenlerle zihinsel gelişimi ve zihin fonksiyonlarını yavaşlatan, gerileyen, bunun sonucu olarak da etkili uyumsal davranışların oluşumunu engelleyen, sosyal ve akademik davranışlarda yetersiz hale getiren, sürekli bir durumdur.”¹⁴³ Zihinsel engelli çocuğa sahip olduğunu öğrenmek, ebeveynlerde çeşitli karmaşık tepkiler ve duyguların yaşanmasına sebep olmaktadır. Araştırmamıza katılan ebeveynlerin ilk öğrendikleri zaman verdikleri bu tepkilerin ve yaşadıkları duyguların; şok, üzüntü, inkar, soğukkanlılık, suçlama, suçluluk hissetme ve intihar düşüncesinden oluştuğu görülmektedir. Ebeveynler, özellikle tanıyı öğrendiklerinde tam olarak ne yapmaları gerektiğini bilemediklerinden dolayı karmaşık duygular, zor ve stresli anlar yaşamaktadırlar. Bu yüzden anne babalara çocukları için yapabilecekleri hakkında yol gösterici bilgilendirme çalışmaları yapacak ve psikolojik danışmanlık hizmeti verecek aile danışmanlığı birimlerinin olması, ebeveynlerin zorlu günlerinde onları rahatlatıcı en önemli etkenlerden biri olacaktır.

¹⁴³ Çoban Esen, *Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı*, s. 10.

İnsan, yaşadığı olayları ve durumları anlamlandırma ve açıklama ihtiyacı hisseder. Özellikle bu ihtiyaç, insanın gücünü aşan, kontrol edemeyeceği bilincinde olduğu durumlar karşısında daha yoğun bir şekilde ortaya çıkar. Tam bu noktada din, insana önemli bir anlamlandırma kaynağı sunar. Zihinsel engelli çocuğa sahip olmayı anlamlandırmak ve açıklamak için ebeveynlerin dine başvurup başvurmadığına baktığımızda, katılımcı ebeveynlerin mülakat boyunca verdikleri cevaplarda yoğun bir şekilde içinde bulundukları durumu din kaynaklı kavramlarla anlamlandırdıkları görülmektedir. Bunlar; ceza-vebal, ödül-lütuf, özel seçilme-Allah'ın sevdiği kul olma, affedilme-cennete gitme vesilesi, imtihan ve kaderdir. Kullanılan bu kavramlar, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olma durumunu anlamlandırmak ve açıklamak için dinin bir başvuru kaynağı olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların yaşadıkları durumu anlamlandırmak için kullandıkları din kaynaklı kavramlar arasından imtihan ve kader kavramını kullananların sayısının oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. İmtihan edildiklerini ve kaderlerinin böyle olduğunu düşünmek, katılımcıların yaşadıkları durum karşısında teslimiyetçi bir tutum sergilediklerini apaçık gözler önüne sermektedir. Bununla beraber mülakat sorularında ebeveynlerin bu konudaki tutumlarını irdelemek amaçlı sorulan sorularda, katılımcıların yaşadıkları duruma isyan etmeme ve bu durumdan dolayı Allah'ın adaletini sorgulamama durumlarının fazla olduğunun görülmesi de ebeveynlerin teslimiyetçi yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir. Bu cihetle ebeveynler, yaşadıkları bu durum karşısında teslimiyetçi bir tutum sergilerler, yorumunda bulunulabilir.

Ebeveynlerin mülakatta verdikleri cevaplara bakıldığında değinilmesi gereken önemli konulardan biri de insanların kendilerine ve çocuklarına karşı olan olumsuz söz, tutum ve davranışların olduğunu söylemeleridir. Bu söylemlerde Allah'tan gelene razı olma ancak kuldan gelene tahammül etmede zorlanma görülmektedir. Bu durumun onlar için gerçekten sıkıntı ve rahatsızlık verici olduğu açıktır. Böyle olumsuz yaklaşımların ortadan kalkması açısından toplumu engellilik konusunda bilinçlendirmenin elzem olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu

yüzden konuyla ilgili olarak yapılmakta olan çalışmaların sayısının artırılması sağlanmalıdır.

Anne babalar doğacak çocuklarıyla ilgili güzel hayaller kurarlar ve her zaman onlar için iyi bir yaşam dilerler. Ancak çocuklarının zihinsel engelli olduğu gerçeğini öğrenmek ebeveynler açısından onlarla ilgili isteklerinin yerine gelmemesi anlamına geldiği için büyük bir hayal kırıklığı yaşamalarına sebep olabilir. Bu durum insanı dini şüpheyne sürükleyebilir. Araştırmamızda ebeveynlerin dini duygu, düşünce ve ibadet hayatlarında engelli çocuklarının doğumuyla etkilenmiş olup olmadığı ve etkilenmiş ise bu etkilerin hangi yönlerde olduğu değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili sorduğumuz soruya katılımcıların 16'sı değişiklik olduğunu ve mevcut dini inançlarının engelli çocuktan dolayı olumsuz etkilenmediğini, olan bu değişikliğin olumlu yönde gerçekleştiğini ifade ederek cevap verdikleri görülmektedir. Bu sonuç, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olunduğunun öğrenilmesi ebeveynlerin dini duygu, düşüncelerinde ve ibadet hayatında değişiklik olmasına neden olmakta olduğunu göstermektedir.

Zihinsel engelli çocuğa sahip olmak birçok problemi de beraberinde getirdiği için ebeveynler, yoğun bir şekilde gerilim ve stres yaşamaktadırlar. Araştırmamızda böyle durumlarla başa çıkabilmek için ebeveynlerin hayatında dinin bir rolünün olup olmadığına bakılmıştır. Mülakatta sorulan sorulara verdikleri cevaplarda bazı ebeveynlerin zaman zaman ümitsizliğe kapıldığını söylediği ancak sonrasında hepsinin dini inançlarının etkisiyle bu durumdan kurtulduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bununla beraber tüm katılımcıların, Allah inancının kendilerine yaşadıkları buhranlı, sıkıntılı günlerde çok büyük destek sağladığı yönünde cevaplar verdiği görülmektedir. Ayrıca ebeveynler, yaşamış oldukları sıkıntılı ve yetersizlik zamanlarında İlahi güce sığınıp yardım istemenin ve O'nun gücünün yanında olduğunu hissetmenin kendilerine ruhsal ve psikolojik anlamda iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada dini başa çıkma mekanizmasının en sık başvurulmuş metodu olan duaya, araştırmamıza katılan tüm ebeveynlerin de sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Tüm bu veriler, olumlu dini başa çıkma tarzlarının ebeveynlerin stres düzeyini azaltmada önemli bir işleve sahip

olduğunun göstergesidir. Buna binaen böyle durumlarda olan aileler için manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunacak uzmanların görevlendirilmesi faydalı olacaktır.

Ebeveynlerin çocuklarının durumunun iyileşmesi için türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. yollara başvurup başvurmadığını irdelediğimizde katılımcı ebeveynlerin yarısından fazlasının bu davranışlarda bulunduğu ve bazılarının, başvurdukları bu yolların çocuğu üzerinde olumlu etkisi olduğuna inandığı görülmüştür.

Sonuç olarak araştırmamızda, zihinsel engeli anlamlandırma ve açıklamada dini kavramlara başvurulduğu ve zihinsel engelle başa çıkmada dinin önemli bir yerinin, işlevinin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın İstanbul ilinin Gaziosmanpaşa ilçesinde ve sınırlı sayıda katılımcıyla gerçekleştirilmiş olması gibi sınırlılıkları vardır. Farklı bölgelerden daha çok sayıda katılımcıyla gerçekleştirilecek olan çalışmalar, sonuçların daha iyi görülmesi adına yararlı olacaktır. Ayrıca konuyla ilgili daha ayrıntılı bulguların elde edilebilmesi için karma çalışmaların yani hem nitel hem nicel çalışmaların kapsamlı bir şekilde birlikte yapılması, din psikolojisi alanına önemli katkılar sağlayacak ve bu ebeveynler için yapılabilecekler konusuna daha geniş yelpazede ışık tutacaktır. Din psikolojisi kapsamında yapılacak çalışmalarda doğacak çocuğun zihinsel engelli olduğunu hamilelik sürecinde öğrenen ebeveynlerin dini başa çıkması, zihinsel engelli çocuğu bir süre yaşayıp ölen ebeveynlerin dini başa çıkması gibi konuların araştırılmasının da alana büyük ölçüde katkısı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, S., vd.: **Özürlülük ve Özürlüler Eğitim Kılavuzu**, Ankara. J. Gn.K.lığı Basımevi, 2002.
- Akkök, Füsun, Aşkar, Petek, Karancı, A. Nuray:: “Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne Babalardaki Stresin Yordanması”, **Özel Eğitim Dergisi**, c. 1, no. 2, 1992, s. 8-12.
- Akkök, Füsun, Uzun Özer, Bilge:: **Yaşamın Diğer Bir Penceresi: Otistik Özelliklere Sahip Çocuk Babaları ve Duyguları**, 2. bsk., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2018.
- Akkök, Füsun: **Bayan Perşembeler**, 4. bsk., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2018.
- Albayrak, Hafize: **“Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başa Çıkma Tutumları”**, Üsküdar Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Allport, G.W.: **The Individual and His Religion**, New York, 1960.
- Amerikan Psikiyatri Birliği: **DSM-5 Tanı Ölçütleri**, çev. Ertuğrul Köroğlu, Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık, 2014.
- Arıcı, Asude: **"Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua"**, Uludağ Üniveristesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Aruk, İbrahim:

“Bilişim Teknolojilerinin Zihinsel Engellilerin E-Eğitiminde Kullanılması ve Örnek Bir Uygulama Geliştirilmesi”, Trakya Üniversitesi FBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Atkinson, Richard,
Hilgard, Ernest:

Psikolojiye Giriş, 3. bsk. (çev Öznur Öncül, Deniz Ferhatoglu), Ankara, Arkadaş Yayınları, 2015.

Aydın, Ayhan,
İnan Sönmez, Onur:

“Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi”, **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 11, no. 1, 2014.

Aydın, İneyet:

İş Yaşamında Stres, 4. bsk., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2016.

Aydoğan, Aynur:

“Özürlü Çocuğa Sahip Ailelerde Umut Düzeyinin Belirlenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

Aysan, Ferda,
Özben, Şüheda:

“Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi”, **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, no. 22, 2007, s. 1-6.

Ayten, Ali,
Düzgüner, Sevde:

Tasavvuf Psikolojisine Giriş, 1. bsk., Sufi Kitap Yayınları, 2017.

- Ayten, Ali: **Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
- Ayten, Ali,
Yıldız, Refik: “Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 16, no. 1, 2016.
- Bahadır, Abdülkerim: **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002.
- Baltaş, Acar,
Baltaş, Zuhâl: **Stres ve Başa Çıkma Yolları**, 25. Bsk., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008.
- Baltaş, Zuhâl: **Sağlık Psikolojisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Başaran, İbrahim Ethem: **Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü**, Ankara, 2008.
- Batman, Elif: **“Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü”**, Çukurova Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Beresford, B. A.: “Resources and Strategies How to Cope with the Care of a Disabled Child”, **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, c. 35, no. 1, 1994, s. 171-209.

Bilal, Emek,
Dağ, İhsan:

“Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması”, **Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi**, c. 12, no. 2, 2005, s. 56-68.

Bilgin Aydın, N. Hülya:

Çocuk Ruh Sağlığı, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, 2003.

Bozkurt, F.:

Zihinsel Yetersiz Tanısı Alan Çocukların Tanılama Süreçlerinin Belirlenmesi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2009.

Bray, Anne:

Definitions of Intellectual Disability, Wellington, National Health Committee, 2003.

Camadan, Fatih, Özer, Recep,
Şen, Gülten:

“Zihinsel Engelli Öğrencilerin Aldıkları Eğitimlerin Değerlendirilmesi (Rize İli Örneği)”, **Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 6, no. 1-2, 2011, s. 9-20.

Carver, C. S., Scheier, M. F.,
Weintraub, J. K.:

“Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach”, **Journal of Personality and Social Psychology**, c. 56, no. 2, 1989, s. 267-283.

Cebeci, Lütfullah:

Kur'an'da Şer Problemi, Ankara, Akçağ Yayınları, 1985.

Cengil, Muammer:

“Depresyonu Önlemede Dinin İnancın Koruyucu Rolü”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 3, no. 2, 2003, s. 129-152.

Cirhinlioğlu, Fatma Gül:

Din Psikolojisi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

Coyne, J. C.,
Aldwin, C., Lazarus, R. S.:

“Depression and Coping in Stressful Episodes”, **Journal of Abnormal Psychology**, c. 90, no. 5, 1981, s. 439-447.

Cüceloğlu, Doğan:

İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1994.

Çan Aslan, Çiğdem:

“Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne ve Babaların Psikolojik Belirtileri, Sosyal Destek Algıları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması”, Maltepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Çevik Demir, Şükran:

“Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma”, Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2013.

Çoban Esen, Esra:

Tıbbi-Eğitsel Yaklaşımla Zihinsel Engel Okyanusun Kıyısı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

Çürük, Neslihan:

“Ankara İl Merkezi’nde Bulunan Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı İş Okullarında 1. ve 4. Sınıfa Devam Eden Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Kaygı ve Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştıkları Problemlere Göre İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi EBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Danış, Mehmet Zafer:

“Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadığı Duygular, Çocuklarının Geleceğine İlişkin Düşünceleri ve Umutsuzluk Düzeyleri”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, c. 17, no. 2, 2006, s. 91-99.

Darıca, N.,
Gümüştü, Ş., Piştin, Ü.:

Otizm ve Otistik Çocuklar, Basım Grafik Yayınları, Ankara,1992.

Davis, Keith:

İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış, çev. Kemal Doğan, v.d.), İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 1988.

Dereli, Feyza,
Okur, Sibel:

“Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi”, **Yeni Tıp Dergisi**, c. 25, 2008.

Duygun, Tolga,
Sezgin, Nilhan:

“Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi”, **Türk Psikoloji Dergisi**, c. 18, no. 52, 2003, s. 37-52.

Duygun, Tolga:

“Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi”, Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2001.

Ekşi, Halil:

“Başarı, Dini Başarı ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması”, Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2001.

Ensarioğlu, Derya:

Dini Yaşantıda İsyen ve Teslimiyet Duygularının Rolü, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Erdoğan, İlhan:

İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 1999.

Eren, Hasan, v.d.:

Türkçe Sözlük (A-J), Ankara, Türk Dil Kurumu Basımevi, 1988.

- Eripek, Süleyman: **Zihinsel Engelli Çocuklar**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Eripek, Süleyman: **Özel Eğitim**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1998.
- Ersoy, Ö., Avcı, N.: **Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri-Özel Eğitim**, İstanbul, Ya-Pa Yayınları. 2000.
- Ertürk, B. B.,
Ün Yıldırım, N., Yılmaz, İ.: “Mental Retardasyon ve Fiziksel Uygunluk”, **Özveri Dergisi**, c. 1, no. 1, 2004, s. 86.
- Eryücel, Sema: “Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma”, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2013.
- Folkman, Susan, v.d.: “Appraisal, Coping, Health Status and Psychological Symptoms”, **Journal of Personality and Social Psychology**, c. 50, no. 3, 1986, s. 571-579.
- Frankl, E.: **İnsanın Anlam Arayışı**, Ankara, Öteki yayıncılık, 1997.
- Graham, Michael A. Hogg: **Sosyal Psikoloji**, 2. bs., Ankara, Ütopya Yayınları, 2011.

Gülbaktı, Elif:

“Özel Eğitim Gereksinimli Çocukların Saldırganlık Düzeyleri ile Bu Süreçte Annelerin Eşlerinden Gördüğü Desteğin İncelenmesi”, Beykent Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Güler, İlhami:

Allah’ın Ahlakiliği Sorunu, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1998.

Güner, Ayşe:

“Lise Öğrencilerinin Stres Başa çıkma ve Dini Başa çıkma”, Sakarya Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Hökelekli, Hayati:

Din Psikolojisine Giriş, İstanbul, Dem Yayıncılık, 2010.

Hökelekli, Hayati:

Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din, İstanbul, Dem Yayınları, 2008.

Işık, Zehra:

“Ebeveyni Ölen Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma”, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Işıksan, Vedat:

“Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Psiko-Sosyal ve Sosyoekonomik Sorunları”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, c. 16, no. 2, 2005, s. 35-52.

İmam Ahmed b. Hanbel:

El-Müsned, 1. bsk., Daru’l Fıkr, c. 8, 1991.

- Kara, Elif: “Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008.
- Karaca, Faruk: “Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma (Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine)”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, c. 19, no. 3, 2006, s. 479-489.
- Karaca, Faruk: “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine”, **Dini Araştırmalar**, c. 6, no. 16, 2003, s. 77.
- Karaçengel, Füsün Jale: “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anneler ile Sağlıklı Çocuğa Sahip Annelerin Atılganlık ve Suçluluk-Utanç Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması”, Maltepe Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Karagöz, Sema: “Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma”, Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek lisans Tezi, 2010.

- Kaya, Uğur: “Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Çocukların Tanılanmasında Tanı Ölçütlerinin Tarihsel Gelişim ve Değişimi (1907 Yılı Tanı Ölçütleri ile 2013 Yılı DSM-5 Tanı Ölçütlerinin Karşılaştırılması)”, **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 2015.
- Koca, Canan: **Engelsiz Şehir Planlama Bilgilendirme Raporu**, İstanbul, Dünya Engelliler Vakfı, 2010.
- Koç, Mustafa: “Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadet Algılarının Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 10, 2004, s.115-157.
- Köse, Ali,
Küçükcan, Talip: **Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyoljik Bir inceleme**, İstanbul, İSAM, 2000.
- Köylü, Mustafa: “Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, no. 28, 2010, s. 5-36.
- Kula, Naci: “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.1, no. 1, 2002.

- Kulaksızoğlu, Adnan: **Ergenlik Psikolojisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002.
- Kulaksızoğlu, Adnan: **Farklı Gelişen Çocuklar**, 2. Bsk., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- Kurt, A.S. v.d.: “Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anne Babaların Karşılaştıkları Güçlükler”, **Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi**, c. 17, no. 3, 2008, s. 158-163.
- Kuş, E.: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nitel mi, Nicel mi?**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2003.
- Lachiewicz, A. M., Dawson, D. V., Spiridigliozzi, G. A.: “Physical Characteristics of Young Boys with Fragile X Syndrome Reasons for Difficulties in Making A Diagnosis in Young Males”, **American Journal of Medical Genetics**, c. 92, no. 4, 2000, s. 229-236.
- Lafçı, D., Öztunç, G., Alparslan, Z. N.: “Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi”, **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, c. 3, no. 2, 2014, s. 723-735.
- Lazarus, R. S., Folkman, S.: **Stress, Appraisal and Coping**, New York, Springer Publishing, 1984.

- Lazarus, Richard S.: “Coping Theory and Research: Past, Present and Future”, **Psychosomatic Medicine**, c. 55, no. 3, 1993, s. 234-247.
- Luckasson, R., et al: Adhoc Committee on Terminology and Classification, **Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports**, 9th ed., Washington DC American Association on Mental Retardation, 1992.
- Mayring, Philipp: **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş; Nitel Düşünce İçin Bir Rehber**, çev. Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun, Ankara, Bilgesu Yay., 2011.
- McHale, S. M., Gamble, W. C.: “Sibling Relationships of Children with Disabled and Nondisabled Brothers and Sisters”, **Developmental Psychology**, c. 25, no. 3, 1989, s. 421-429.
- MEGEP: **Çocuk Gelişimi: Zihinsel Engelliler**, Ankara, MEB, 2015.
- Natan, Karin: “**Zihinsel Engelli Çocuğu Olan ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olmayan Annelerin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri**”, Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, 2007.

Onat Zoylan, Ebru:

“Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Ordu, Fatih:

Farklı Gelişen Çocukların Tanımlanması ve Eğitimi, İstanbul, Armoni Yayıncılık, 2005.

Orhan, S.:

“Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik ve Psiko-sosyal Özelliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Fırat Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Özdemir, Murat:

“Nitel Veri Analizi Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 11, no. 1, 2010, s. 336.

Özsoy, Y., Özyürek, M.,
Eripek,S.:

Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar - Özel Eğitime Giriş, Ankara, Karatepe Yayınları, 1998.

Öztürk, Hüseyin:

“Sporun Öğretilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Sosyalleşmeleri Üzerine Etkisi (Diyarbakır Örneği)”, Yakındoğu Üniversitesi SABE, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Öztürk, Mustafa: **Türkiye’de Engelli Gerçeği**, İstanbul, MÜSİAD Cep Kitapları, 2011.
- Paloutzian, Raymond F.,
Park, Crystal L.: **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**, New York, The Guilford Press, 2005.
- Pargament, K. I., Kennell, J.,
Hathaway W., et. al.: “Religion and the Problem Solving Process Three Styles of Coping”, **JSSR**, c. 27, no. 1, 1988, s. 90-104.
- Pargament, K. I.: **The Psychology of Religion and Coping Theory**, Research, Practice, New York, The Guilford Pres, 1997.
- Pargament, K. I., Smith, B. W.,
Koenig, H. G., Perez, L.: "Patterns of Positive and Negative Religious Coping with Major Life Stressors." **Journal for The Scientific Study of Religion**, c. 37, 1998, s. 710–724.
- Peker, Hüseyin: **Din ve Ahlak Eğitimi, Psikolojik ve Metodik Esaslar**, Samsun, Aksi Seda Matbaası, 1998.
- Peker, Hüseyin: **Din Psikolojisi**, 7. bsk., İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011.
- Punch, Keith F.: **Sosyal Araştırmalara Giriş**, (çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz), Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011.

- Rodgers, T.: “Assessing the Incremental Validity of the Religious Problem-Solving Scale in the Prediction of Clergy Burnout”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, c. 37, no. 3, s. 517-527.
- Sakarya, Ali: **“Zihinsel Engelli Çocuklar İçin Moodle Ortamında Bir Uzaktan Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi”**, Trakya Üniversitesi FBE, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Snell, M. E.: **Systematic Instruction of the Moderately and Severely Handicapped**, 2. Baskı, Ohio Merrill Publishing Com. Columbus, 1983.
- Steinhausen, H. C.: **Sex Differences in Developmental Psychopathology. Developmental Psychopathology**, (Edt H. Remschmidt, M. H. Schmidt) Vol:II, 7-16. Germany, Hogrefe & Huber Publishers, 1992.
- Sucuoğlu, Bülbin: **Zihin Engelliler ve Eğitimleri**, Ankara, Kök Yayıncılık, 2010.
- Şengül, Ayfer: **“Bayan Kur’an Kurs Öğreticilerinin Sorunlarla Başa Çıkma Kur’an-ı Kerim’e Başvurma İlgili Tutumları”**, Uludağ Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

- Tekin, Filiz: **“Stresle Başa Çıkmada Din Eğitiminin Rolü”**, Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2005.
- Temel, Z. Fulya: **Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2010.
- Tix, P.,
Frazier, P. A.: “The Use of Religious Coping During Stressful Life Events Main Effects, Moderation and Meditation”, **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, c. 56, no. 2, 1998, s. 411-422.
- Tokur, Behlül: **Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2011.
- Topuz, İlhan: **“Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”**, Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2003.
- Toros, Fevziye: “Zihinsel ve/veya Bedensel Engeli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon, Evlilik Uyumunun ve Çocuğu Algılama Şeklinin Değerlendirilmesi”, **Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi**, c. 3, no. 2, 2002, s. 45-52.

- Uğuz, Ş., Toros, F.
Yazgan İnanç, B., Çolakkdıoğlu, O.: “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi”, **Klinik Psikiyatri Dergisi**, c. 7, 2004, s. 42-47.
- Uther, D.,
Brar, E.: **Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı**, 4. Kitap Büyük Kas Becerileri, İstanbul, Destek Eğitim Programı Zihinsel Özürlülere Destek Derneği, 1996.
- Ün N., Erbahçeci F.: “The Evaluation of Reaction Time on Mentally Retarded Children”, **Pediatric Rehabilitation**, c. 4, no. 1, 2001, s.17-20.
- Ünal, Kübra: “Popüler Dinin Dinî Düşünüş Biçimi Üzerindeki Etkisi”, **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, c. 7, no. 1, 2007. s. 4-5.
- Vadasy, P. F., et al.: “Siblings of Handicapped Children: A Developmental Perspective on Family Interactions”, **Family Relations**, c. 33, 1984, s. 155-167.
- Winter, R. M.,
Donnai, D., Crawford, M. d’A.: “Syndromes of Microcephaly, Microphthalmia, Cataracts, and Joint Contractures”, **Journal of Medical Genetics**, c. 18, no. 2, 1981, s. 129-133.

Woo, Amelia Huibin:

“Siblings of Children with Disabilities”, McGill University, Master’s Thesis of Arts in Educational Psychology, 2007.

World Health Organization:

How to Use the ICF: A Practical Manual for Using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), Geneva, WHO, 2013.

Yapıcı, Asım:

“Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 3, no. 1, 2003 s. 127-166.

Yıldırım Sarı, Hatice:

“Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi”, **C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, c. 11, no. 2, 2007, s. 1-7.

Yıldırım, A.,
Şimşek, H.:

Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınları, 2011.

Yüksel, Nevzat:

Ruhsal Hastalıklar, Ankara, Çizgi Tıp Yayınevi, 2001.

Zucman, E.:

Childhood Disability in the Family: Recognizing the Added Handicap, New York, World Rehabilitation Fund., 1982.

Çevrimiçi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>,
(Erişim Tarihi 15.11.2018)

Çevrimiçi: MEB “Özel eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”, 26184
Sayılı Resmî Gazete, 31 Mayıs 2006,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060531-2.htm>, (Erişim Tarihi 17.11.2018)

Çevrimiçi: MEB “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”, 30471
Sayılı Resmi Gazete, 07 Temmuz 2018,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>, (Erişim Tarihi 17.11.2018)

EKLER

EK-1:

GÖRÜŞME FORMU

Mülakat tarihi ve saati:

Mülakat yeri:

Mülakatı yapan kişi: Fatma Zehra AKGEMİK

İstanbul Üniv. / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Din Psikolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

MÜLAKAT VERENİN

ADI-SOYADI:

- Yaşı:
- Eğitim Durumu:
- Sosyo-Ekonomik Durumu:
- Mesleği:
- Evlilik Durumu:
- Çocuğun Yaşı:
- Kaçınıcı çocuğu:
- Çocuğa Ait Zihinsel Engelin Derecesi:
- İkamet edilen ilçe:
- Telefon (vermek isterse):

Alıntı yapma izni:

Mülakat metninin tutulmasında ve anlattıklarımın alıntılanmasında kimliğimin gizliliğinin korunacağı konusunda bilgi sahibiyim. Bu çalışmayla ilgili araştırmada mülakatımdan alıntılar yapılmasını kabul ediyorum.

Adı Soyadı

İmza

EK-2:

MÜLAKAT SORULARI

1. Çocuğunuzun tanısını öğrendiğinizde ilk nasıl tepki verdiniz? Neler hissettiniz?
2. Çocuğunuzun durumunun iyileşmesi için türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. davranışlarda bulundunuz mu?
3. Yaşadığınız bu durumu imtihan olarak görüyor musunuz?
4. Çocuğunuzun durumundan dolayı “Allah bana bunu neden yaşıyor?” diye sorguladığınız, isyan ettiğiniz oldu mu? Sonrasında bundan dolayı pişmanlık yaşadınız mı?
5. İçinde bulunduğunuz bu durumdan dolayı ümitsizliğe kapıldığınız oldu mu? Eğer olduysa dini inançlarınız ümitsizlikten kurtulmanıza yardımcı oldu mu?
6. Çocuğunuzun durumunu öğrendikten sonra dini duygu-düşüncelerinizde ve ibadet hayatınızda değişiklik oldu mu? Olduysa neler değişti?
7. Normal gelişim gösteren çocukları gördüğünüzde neler hissedersiniz? Bundan dolayı Allah’ın adaletini sorguladığınız oldu mu?
8. Yaşadığınız bu zorlu süreçte dua ettiniz mi? Nasıl dua ettiniz? Paylaşırmısınız?
9. Çocuğunuzun bu durumu kader midir? Bu konuda neler düşünüyorsunuz?
10. Allah inancının bu zor zamanlarınızda size destek olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer düşünüyorsanız size nasıl bir destek sağladı?

EK-3: MÜLAKAT ÖRNEĞİ

5. Katılımcı

1. Çocuğunuzun tanısını öğrendiğinizde ilk nasıl tepki verdiniz? Neler hissettiniz?

Hocam yıkıldım resmen, dünya başıma yıkıldı. Böyle bir şey aklımın ucundan bile geçmiyordu. Ben kız mı oğlan mı diye öğrenmek için doktora gitmiştim 7 aylık hamileyken. Gittiğimde bana böyle bir durum olduğunu söyleyince doktor, ben bir tuhaf oldum. 7 aylık hamileyken öğrendim yani. Aldırmak istediler çocuğu. “Ben nasıl çocuğumu aldırayım?” dedim. ”Öbür dünyada Allah benden hesap sormaz mı?” Çocuğu öldürüp de alacaklarmış. Karşı çıktım. “Olmaz.” dedim. İnancıma bağlandım. “Rabbim ne ettiyse başım gözüm üstüne.” dedim. Ama ilk zamanlar çok yıkıldım. İki ay boyunca çok üzüntü yaşadım. Zaten bir an diyorum aldırayım sonra bir an diyorum aldırmayayım. Hep böyle iki arada bir derede kaldım o 2 ay boyunca. Eşim de ilk duyduğunda “Böyle birşey olamaz. Doktorlar yalan söylüyor.” diyerek tepki göstermişti, çok üzülmüştü. Sonra birkaç başka doktora gittik. Onlar da aynısını söyledi. Doktorlar “Aldırmazsanız diğer iki çocuğu unutursunuz, ömür boyu ona bağlı yaşarsınız.” falan söyleyince bir an aldırılım diyorduk bir an aldırmayalım diyorduk. Benim kayınpederim hoca. “Kızım” dedi. “Allah ne etmişse o olur.” dedi. “Sanki sağlamlar engel olmuyor mu?” dedi. “Bu dünyada sağlamlar da bir engelli adaydır.” dedi. Yani kayınpederimden destek aldım. Böylece aldırmamaya karar verdim.

-Kabullenme süreciniz ne kadar sürdü?

Kabullenme sürecim yürüyene kadar, konuşana kadar sürdü. Yürüyemiyordu, konuşamıyordu. Çok üzüliyordum. 4-5 yaşına kadar yürüyemiyordu. Altını ıslatıyordu. Ne bileyim? Bütün ihtiyaçlarını hep ben gördüğüm için, yani biraz zorlandığım için çok üzüliyordum. Şimdi çok şükür ihtiyaçlarını görüyor, yemesini, tuvaletini filan kendi yapıyor.

2. Çocuğunuzun durumunun iyileşmesi için türbeye gitme, hocaya okutma, muska yazdırma vb. davranışlarda bulundunuz mu?

Önceleri değil de, son zamanlarda çocuğum çok asabi olduğu için ve kendi kendine konuştuğu için çevrem “Üç harflileri var bu çocukta. Bir hocaya götür. Hep doktor olmaz.” demişti. Ben de yazın hocaya götürdüm. Bir muska falan yaptırdım. Ama kurban olduğum Allah'tan başkası şifasını vermez. Değişen bir şey yok. Aynı. Bir kere gittim. O da çevredekilerin söylentileriyle gittim yani.

3. Yaşadığınız bu durumu imtihan olarak görüyor musunuz?

İmtihan olarak görüyorum. Kurban olduğum Allah işte ne bileyim nasıl açıklasam? İmtihan; hem bu dünyamız için hem öbür dünyamız için Allahu Teala bizi sınamak için. “Kulum bu verdiğim yükü taşıyabilecek mi?” diye vermiştir.

4. Çocuğunuzun durumundan dolayı “Allah bana bunu neden yaşıyor?” diye sorguladığınız, isyan ettiğiniz oldu mu? Sonrasında bundan dolayı pişmanlık yaşadınız mı?

Bazen oluyor insanlık hali. Bazen sık boğaz olduğun zaman isyan ediyorsun ama sonradan pişmanlık duyuyorsun. Ama “Allah bana bunu neden verdi?” demiyorum. Estağfurullah. Bazen “Keşke aldırıyaydım. Doktorları dinleseydim. Ben öldükten sonra ona kim bakacak.” diye düşünüyorum. Yoksa Allah'tan gelen baş göz üstüne. Yani ben gerisini düşünüyorum. Ben şimdi hayattayım, bakıyorum, ediyorum. Sonrasında kim bakacak? Allah'tan başka desteğim yok. Ayakta durmaya çalışıyoruz. İsyen etsem günahkar olurum. O bana Rabbim'in verdiği bir emanettir, imtihandır.

5. İçinde bulunduğunuz bu durumdan dolayı ümitsizliğe kapıldığınız oldu mu? Eğer olduysa dini inançlarınız ümitsizlikten kurtulmanıza yardımcı oldu mu?

Hamileyken çok ümitsizliğe kapılmıştım. Doktorlar beni çok korkutmuştu. “Bu çocuk normal olmaz. Kafa büyümesi var, damar tıkanıklığı var.” diye. Adeta sanki içimde bir canavar varmış gibi anlatmışlardı. “Bu çocuk olduktan sonra ne

olacak? Nasıl bir şeydir acaba?” diye hep düşünüyordum. Şimdi çok şükür Allah’a. O süreçte namaza bağlandım. Kur'an okuyan insanım zaten. Namazımı kıldım, Allah'ımı çağırdım gece gündüz. Rabbim yardım etti.

6. Çocuğunuzun durumunu öğrendikten sonra dini duygu-düşüncelerinizde ve ibadet hayatınızda değişiklik oldu mu? Olduysa neler değişti?

Oldu. Artış oldu, eksiliş olmadı. Hatta kızıma Kur'an'a gidelim diyorum, çok seviyor. Bazen seccade seriyor, namaz kılıyor, benim yaptığımı yapıyor. Kur'an okumaya çalışıyor. Ben de güzel örnek olmak istiyorum çocuğuma. Kur'an'larda her şeyi arkamda bırakıyorum sanki.

7. Normal gelişim gösteren çocukları gördüğünüzde neler hissedersiniz? Bundan dolayı Allah'ın adaletini sorguladığınız oldu mu?

Hiç öyle o gözle bakmadım. Üç dört sene önce zeka testi yaptırdım. Dört beş yaşındaki çocuğun akli olduğunu söylediler. Şu an 18 yaşına girecek. Bana dediler “Hiç o gözle bakma yani. Çocuğa yüklenme.” Benim öyle bir şeyim yok zaten. Normal çocuğuma bile yüklenmem. Ne ise ona göre davranıyorum. Kızıma bebek gibi davranıyorum. Tabi ki normal çocukları gördüğünde insan ister istemez üzülüyor. Mesela ablamın onun yaşında kızları var. Genç kız olmuşlar. 18 yaşındalar, olgunlar. Ama benim kızım çocuksu. Büyümeyen çocuk. Eskiden bazen “Keşke bu da iyi olsaydı, normal yaşındakiler gibi olsaydı.” diye düşünüyordum. Ama şimdi aklımdan bile geçmiyor. Allah'ın adaletini sorgulamıyorum, öyle birşey diyemem, benim haddime düşmez.

8. Yaşadığınız bu zorlu süreçte dua ettiniz mi? Nasıl dua ettiniz? Paylaşır mısınız?

Valla en çok gece yarıları, yatsıdan sonra, sabah namazlarında Rabbim'e dua ediyorum. “Allah'ım” diyorum “Senden gelen baş göz üstüne.” Hani kullardan gelmesin de Rabbimden gelsin. Kullardan gelen yük daha ağır. Onu insan hiç taşıyamıyor. Ama Rabbim'den gelen yükü sen baş göz üstüne taşıyabiliyorsun. “Sağlık sıhhat versin. Kimseye muhtaç etmesin. Bana sağlık ve güç versin ona

bakmak için.” Diyorum: “Rabbim eğer Senin katında düzelmesi varsa inşallah şifasını verirsin. Şifasını da Sen verirsin. Her şeyin bütün derdin dermanı Sensin.” İnşallah o günleri de görürüm. Eğer kaderinde varsa düzelme olur, olmazsa da diyorum “Rabbim sen bilirsin.”

9. Çocuğunuzun bu durumu kader midir? Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Kaderdir. Başka birşey değil. Allah'tan gelen baş göz üstüne. Kader, herkesin alnında ne yazılmışsa odur. Herkes kaderinde ne varsa görecektir zaten. Takdiri ilahi.

10. Allah inancının bu zor zamanlarınızda size destek olduğunu düşünüyor musunuz? Eğer düşünüyorsanız size nasıl bir destek sağladı?

Kurban olduğum Allah'ımın zor zamanlarımda bana desteği çok oldu. Kendimi namaza verdiğim zaman, Kuran'a verdiğim zaman desteğini gördüm. Sıkıntılarımı giderdi. Ondan sonra huzur verdi bana. Yani bir nevi Allah'ın ipine sarıldığın zaman pişman olmuyorsun. Hani seni yoldan çıkaran kişilere gittiğin zaman daha çok kötü oluyorsun. Ama Allah'ın ipine, namazına, Kuran'a sarıldığın zaman hem huzur buluyorsun hem sağlık buluyorsun. Ne bileyim çok iyi bir duygudur. Rahatladım çok şükür.

EK-4: MEB İZNİ

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-20-E.25015465
Konu : Anket ve Araştırma İzin Talebi

26/12/2018

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) 27.09.2018 tarihli ve 17640617 Gelen Evrak No'lu dilekçe.
b) MEB. Yen. ve Eğ. Tk. Gn. Md. 22.08.2017 tarih ve 12607291/ 2017/25 No'lu Gen.
c) Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma ve Anket Komisyonunun 05.10.2018 tarihli tutanağı.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Fakültesi Din Psikolojisi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fatma Zehra AKGEMİK' in "Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinde Dini Başa Çıkma" konulu tezi kapsamında; ilimiz genelinde bulunan resmi/ özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde anket uygulama istemi hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Levent YAZICI
İl Millî Eğitim Müdürü

- Ek:
1- Genelge
2- Komisyon Tutananağı

OLUR
26/12/2018

Ahmet Hamdi USTA
Vali a.
Vali Yardımcısı

İl Millî Eğitim Müdürlüğü (Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü) Binbirdirek Mh. İmran Öktem Cd. No: 1Fatih /İSTANBUL
e-posta: ist.sgb34@gmail.com Belgegeçer: (0212) 455-06-52 Bilgi için: Tel: (0212) 455-04-00- 436-239

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 48c6-05f0-3c3c-9d0e-cf54 kodu ile teyit edilebilir.

EK-5: ETİK KURUL İZNİ

Tarih ve Sayı: 09/11/2018-353389

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :35980450-663.05-
Konu :Fatma Zehra AKGEMİK

Sayın Fatma Zehra AKGEMİK

İlgi :24/10/2018 tarihli, 98985 sayılı yazı

Sorumlu araştırmacılığını üstlendiğiniz 2018/192 dosya numaralı "Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinde Dini Başa Çıkma" başlıklı çalışma Kurulumuzun 05.11.2018 tarih 10 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalı
Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

EK :
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

09/11/2018 B.İşl.

: S.ARIK

Doğrulamak için:<http://194.27.128.66/envision.Sorgula/belgedogrulama.aspx?V=BE6PED9KS>

Ayrıntılı bilgi için irtibat : Süleyman ARIK Dahili : 10689

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü

34452 Beyazıt/Fatih-İstanbul

Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88

e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.